

ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ
50
ΧΡΟΝΙΑ

1974-2024
Η ΑΚΤΙΝΟΓΡΑΦΙΑ
ΤΗΣ 50ΧΡΟΝΗΣ

ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

ΓΡΑΦΟΥΝ: ΤΑΣΟΣ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΑΥΡΗΣ, ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΙΟΣΗΣ, ΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΒΕΛΑΚΗΣ,
ΘΩΜΑΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, ΚΩΣΤΑΣ ΗΣΥΧΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΑΛΤΣΩΝΗΣ, ΕΥΘΥΜΗΣ ΠΑΠΑΒΛΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

 Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

Η ανατομία μιας 50χρονης κυριαρχίας

Η Νέα Δημοκρατία αναδεικνύεται στο πιο ανθεκτικό πολιτικό προϊόν της Μεταπολίτευσης. Στα 50 χρόνια που μεσολάβησαν από την ίδρυσή της το 1974, έστω και με πυρήνα της τα πολιτικά υπολείμματα της προδικτατορικής ΕΡΕ, παρά τις εναλλαγές εκλογικών θριάμβων και ηττών και τα μακρά διαστήματα εκτός διακυβέρνησης, η Ν.Δ. είναι ο μόνος πόλος του μεταπολιτευτικού κομματικού συστήματος που διατηρεί την επιρροή του στα ψηλά επίπεδα στα οποία κατά μέσο όρο κυμάνθηκε όλα αυτά τα χρόνια. Με εξαίρεση τα ιστορικά χαμηλά των εκλογών του 2012 και του 2015, η Ν.Δ. είναι το μόνο κόμμα της Μεταπολίτευσης που έχει βγει αλώβητο –και με ανανεωμένη την πολιτική και ιδεολογική κυριαρχία του– από τη μνημονιακή κατάρρευση. Μια κατάρρευση που ήταν του πολιτικού και κομματικού συστήματος, όπως αυτό είχε διαμορφωθεί τις δεκαετίες του 1980 και μετά, ως πλήρης δικομματισμός. Βέβαια αξίζει να υπογραμμιστεί πως οι πρόσφατες εξελίξεις δείχνουν κάποιες πρώτες σοβαρές ρηγματώσεις εντός της.

Αλλά, ποια είναι τα βασικά συστατικά αυτής της κυριαρχίας; Τι ρόλο έπαιξαν οι ηγέτες της Ν.Δ., από τον ιδρυτή της «εθνάρχη» Κωνσταντίνο Καραμανλή, που προσπάθησε να απαλλαγεί από τη ρετσινιά της προδικτατορικής αντικομμουνιστικής, καλπονοθευτικής και παρακρατικής ΕΡΕ, μέχρι τον Κυριάκο Μητσοτάκη, που επιχειρεί να ισορροπήσει μεταξύ νεοφιλελευθερισμού και ακροδεξιών θυλάκων που διατηρεί και στο κόμμα του και στην κυβέρνησή του;

Στα 8 κείμενα που φιλοξενούνται σε αυτή την ειδική έκδοση της «Εφημερίδας των Συντακτών», η οποία διαμορφώθηκε με πρόταση και επιμέλεια του Βασίλη Λιόση, γραμμένα από 8 καλούς γνώστες και μελετητές του πολιτικού συστήματος, επιχειρείται η ακτινογράφηση της 50χρονης Νέας Δημοκρατίας και της εξέλιξής της σε όλα τα πεδία: Στη σχέση της με τον «πρόγονό» της, την ΕΡΕ, με την οποία αρχίζει να μοιάζει όλο και πιο επικίνδυνα στα χέρια του Κυρ. Μητσοτάκη. Στην ιδεολογική μετεξέλιξή της από τον «ριζοσπαστικό φιλελευθερισμό» της πρώτης δεκαετίας στον νεοφιλελευθερισμό που της επέβαλε η οικογένεια Μητσοτάκη. Στις επιδόσεις της στις 20 εκλογικές αναμετρήσεις (σε βουλευτικές εκλογές) της 50ετίας που την αναδεικνύουν μόνη κυρίαρχη (μέχρι στιγμής) του πολιτικού παιχνιδιού. Στη σταθερή και ιδρυτική («Ανήκομεν εις την Δύσιν») προσήλωσή της στον ευρωατλαντισμό, στον οποίο άλλωστε έχει «κλειδωθεί» η διεθνής θέση της χώρας. Στις μεταμορφώσεις της οικονομικής πολιτικής της από τον μετριοπαθή κέϊνσιανισμό των πρώτων χρόνων στο σκληρό νεοφιλελεύθερο σχέδιο που επέβαλε ο Μητσοτάκης. Στις σταθερές σχέσεις της με την ελληνική ολιγαρχία, υπέρ της οποίας συρρικνώνει σταθερά τη δημοκρατία. Αλλά και τις σχέσεις της με τα συνδικάτα που κυμάνθηκαν από τον εργατοπατερισμό των πρώτων χρόνων μέχρι τις εντάσεις μεταξύ κομματικής ηγεσίας και σχετικά αυτόνομων γαλάζιων συνδικαλιστών.

Αυτή η έκδοση είναι η πρώτη μιας σειράς ειδικών εκδόσεων και βιβλίων που θα προσφέρει η «Εφ.Συν.» για τα 50 χρόνια της Μεταπολίτευσης μέχρι και τον προσηχό Ιούλιο.

«ΕΦ.ΣΥΝ.»

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ

Σωτήρης Μανιάτης

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ

Γιάννης Κιμπουρόπουλος

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΦΥΛΛΟΥ

ΣΑΒΒΑΤΟΚΥΡΙΑΚΟΥ

Τάσος Παππάς

ART DIRECTOR

Λουίζα Καραγεωργίου

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Στέφανος Γούλατς

Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

ΕΡΕ

Εξαιρετικά εύγλωττο
στιγμιότυπο της προεκλογικής
καμπάνιας του 1963
(Δεύκ. «Καθημερινής»)

ΕΡΕ: πρόδρομος και (σημερινό) υπόδειγμα

• Του **Τάσου Κωστόπουλου**

Η εντεκάχρονη διαδρομή της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ενωσης (ΕΡΕ), του πρώτου κόμματος της ελληνικής Δεξιάς που δημιούργησε ο ιδρυτής της Ν.Δ., κυβέρνησε την Ελλάδα από τις αρχές του 1956 ίσαμε τα τέλη του 1963 και διαδραμάτισε κομβικό ρόλο στην αντιδημοκρατική εκτροπή του 1965-1967 που κατέληξε στο πραξικόπημα της 21ης Απριλίου, δεν παρουσιάζει ιστορικό μονάχα ενδιαφέρον. Από τη στιγμή που στρατηγική επαγγελία της κυβέρνησης του Κυριάκου Μητσοτάκη συνιστά η αναίρεση των αριστερόστροφων φιλολαϊκών «ακροτήτων» της Μεταπολίτευσης, η ΕΡΕ λειτουργεί ουσιαστικά ως το ιστορικό εκείνο πρότυπο που εμπνέει τη σημερινή Ν.Δ. και τους αρχιτέκτονες του «επιτελικού [της] κράτους»¹. Οραμα και στόχος του Κωνσταντίνου Καραμανλή, τόσο προδικτατορικά όσο και στη διάρκεια της χούντας, όταν προετοιμάζε την ελεγχόμενη μετάβαση που θα τον επανέφερε στην εξουσία², ήταν άλλωστε η επιβολή μιας «κυβερνουμένης και ουχί κυβερνώσας δημοκρατίας»³, δίχως υπερβολικά δικαιώματα κι ελευθερίες για τους πληβείους.

Κόμμα, ίσον αρχηγός

Η ΕΡΕ ιδρύθηκε στις 4 Ιανουαρίου 1956, τρεις μήνες μετά την ανάθεση της πρωθυπουργίας στον Καραμανλή από τον βασιλιά Παύλο κι ενάμιση πριν από τις εκλογές της 19ης Φεβρουαρίου. Βασικό κορμό του αποτέλεσε η πλειοψηφία του Ελληνικού Συναγερμού, του κόμματος που είχε ιδρύσει το 1951 ο στρατάρχης Παπάγος και κυβέρνησε την Ελλάδα το 1952-1955, συν ορισμένοι πολιτικοί της Κεντροδεξιάς (Ευάγγελος Αβέρωφ, Κων-

σταντίνος Τσάτσος, Τάκος Μακρής, Γρηγόριος Κασσιμάτης) που εξελίχθηκαν σε σκληροπυρηνικούς δεξιούς και στενούς συνεργάτες του Καραμανλή⁴.

Σε κάθε περίπτωση, σήμα κατατεθέν του κόμματος υπήρξε ο απόλυτος αρχηγισμός, τόσο στο συμβολικό επίπεδο (τα ψηφοδέλτια της ΕΡΕ έφεραν λ.χ. ως σύμβολο τη φωτογραφία του ίδιου του Καραμανλή) όσο και ουσιαστικά. Σύμφωνα με το άρθρο 36 του καταστατικού της ΕΡΕ, ο πρόεδρος της διατηρούσε όλες τις εξουσίες «μέχρι ότου ολοκληρωθεί η οργάνωσις του κόμματος»⁵. Τελικά, από τα εννέα όργανα που πρόβλεπε αυτό το καταστατικό λειτούργησαν μονάχα τρία: ο πρόεδρος, η κοινοβουλευτική ομάδα και η γενική γραμματεία (εκτελεστικό αποκλειστικά όργανο, δίχως αποφασιστική αρμοδιότητα, που δραστηριοποιούνταν στις προεκλογικές κυρίως περιόδους), ενώ τα υπόλοιπα έξι δεν συγκροτήθηκαν ποτέ⁶. Αδιαφιλονίκητος πρόεδρος του κόμματος παρέμενε φυσικά ο Καραμανλής, μέχρι την παραίτηση (11.6.1963) και την πρώτη φυγή του στο Παρίσι (17.6.1963), οπότε άφησε στο πόδι του μια τριμελή διοικούσα επιτροπή (Κ. Ροδόπουλος, Π. Κανελλόπουλος, Π. Παπαληγούρας)⁷. Ανέλαβε ξανά την ηγεσία επιστρέφοντας για τις εκλογές (28.9.1963), ύστερα όμως από την ήττα του στις κάλπες της 3ης Νοεμβρίου, την ανακοίνωσή του πως «αποχωρεί της πολιτικής» και την εκ νέου αναχώρησή του για το Παρίσι (9.12.1963), όπου παρέμεινε μέχρι το 1974, διόρισε ως διάδοχό του τον θείο της συζύγου του, Παναγιώτη Κανελλόπουλο⁸.

Σχολιάζοντας αυτό το προσωποπαγές καθεστώς, οι αναλυτές της CIA θα σημείωναν έτσι με χαρά το φθινόπωρο του 1963 πως η ενότητα της

27 Αυγούστου 1960. Υπογραφή της σύμβασης της Πεσινέ από τον (συνεταίρο της) Σταύρο Νιάρχο και τους υπουργούς Συντονισμού, Πρωτοπαπαδάκη, και Βιομηχανίας, Ν. Μάρτη, παρουσία του εθνάρχη πρωθυπουργού
Πηγή: ΓΓΤΠ-ΓΤΕΕ

ΕΡΕ είχε διατηρηθεί τα προηγούμενα χρόνια «παρόλο που αρκετές σημαντικές φυσιογνωμίες του κόμματος δυσφορούσαν συχνά για την αυθαίρετη, ακόμη κι εξευτελιστική μεταχείριση των υφισταμένων του από τον Καραμανλή»⁹. Για τον Κανελλόπουλο θα σημειώσουν αντίθετα, δεκαπέντε μήνες αργότερα, πως «διατήρησε τη συνοχή του κόμματος αλλά απέτυχε να εμπνεύσει τους οπαδούς του»¹⁰.

Επιχειρηματικές διαπλοκές

Ακόμη και στην πιο απόλυτη μοναρχία, ο μονάρχης δεν κάνει φυσικά του κεφαλιού του: χαράζει πολιτική σε συνεννόηση με τους στενότερους συμβούλους του και λαμβάνοντας υπόψη διάφορα κέντρα εξουσίας. Στην περίπτωση της ΕΡΕ, η κλασική μελέτη της μεταπολεμικής ελληνικής πολιτικής από τον Ζαν Μεινόν εντόπισε τη δεκαετία του 1960 τρία συμπληρωματικά κέντρα σχεδιασμού της πολιτικής του κόμματος: (α) «μια ομάδα “εγκεφάλων” (ειδικών), επισήμων ή ανεπισήμων», (β) ένα μικρό αριθμό πολιτικών «αφοσιωμένων στο πρόσωπο του αρχηγού», και (γ) τους «ομαδάρχες» βουλευτές της ΕΡΕ¹¹.

Την άνοιξη του 1957, έκθεση της CIA για τις «πολιτικές προοπτικές στην Ελλάδα» επισήμανε πάλι πως η ΕΡΕ «αποτελείται από ανταγωνιστικές φράξιες με αντιτιθέμενες φιλοδοξίες και νομιμοφροσύνη», «πολλοί» δε βουλευτές της «ελέγχονται από ιδιωτικά συμφέροντα τα οποία μπορούν ανά πάσα στιγμή να αποφασίσουν την άρση της υποστήριξής τους προς την κυβέρνηση». Σε ηγετικό επίπεδο, τρεις δελφίνοι εποφθαλμιούσαν, τέλος, τη θέση του πρωθυπουργού, με «ικανότερο και πιο φιλόδοξο» τον υπουργό Εμπορίου και Βιομηχανίας, Παπαληγούρα· οι άλλοι ήταν ο υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου Κασσιμάτης (πληροφοριοδότης, μεταξύ άλλων, της υπηρεσίας για τα εσωτερικά της Δεξιάς) και ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης, Ανδρέας Αποστολίδης, «ο οποίος πιστεύεται γενικά πως εκπροσωπεί σημαντικά ιδιωτικά συμφέροντα και πρόσκειται σε ισχυρούς συμβούλους των ανακτόρων»¹². Ως «αντιπρόσωπος μεγάλων χρηματιστικών και βιομηχανικών συμφερόντων» είχε ήδη σκιαγραφηθεί από τον Κασσιμάτη στη CIA και ο πρώτος υπουργός Συντονισμού του Καραμανλή, Δημήτριος Χέλμης (1956-1958)¹³. Σύμφωνα με μια πρόσφατη μελέτη, βασισμένη σε απο-

χαρακτηρισμένο διπλωματικό και άλλο αρχειακό υλικό, τα συμφέροντα αυτά ήταν κυρίως ο Ομιλος Μποδοσάκη και ο διαπλεκόμενος με αυτόν Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη¹⁴.

Η σύζευξη αυτών των συμφερόντων με τις φιλοδοξίες των δελφίνων αλλά και τις αντιδράσεις πολλών παλαίμαχων ηγετικών στελεχών της Δεξιάς για την αυταρχική αντιμετώπισή τους από τον Καραμανλή, προκάλεσαν την άνοιξη του 1958 τη σημαντικότερη εσωκομματική κρίση στην ιστορία της ΕΡΕ, όταν αποχώρησαν 15 βουλευτές με επικεφαλής τους Γεώργιο Ράλλη και Παναγή Παπαληγούρα¹⁵. Ο πρώτος το έκανε ως αντίδραση στον νέο εκλογικό νόμο, που εκτιμούσε (ορθά) ότι θα ευνοήσει την Αριστερά σε βάρος του εθνικόφρονος Κέντρου, αλλά και στην προσβλητική συμπεριφορά του Καραμανλή απέναντί του, όταν εξέθεσε τις αντιρρήσεις του στο υπουργικό συμβούλιο. Απέφυγε να εκτεθεί στις επόμενες εκλογές, περιπλανήθηκε για ένα διάστημα στον χώρο του Κέντρου μαζί με τους Κωνσταντίνο Μητσotάκη, Παπαληγούρα, Νόβα κ.λπ., για να επιστρέψει τελικά μετά βαΐων και κλάδων το 1961 στην ΕΡΕ¹⁶. Ο δεύτερος κινήθηκε σε συνεννόηση με τον Μποδοσάκη κι έχοντας ενημερώσει προκαταβολικά την αμερικανική πρεσβεία¹⁷, κατέβηκε στις εκλογές με την «Ενωση Λαϊκών Κομμάτων» των Κανελλόπουλου-Στεφανόπουλου-Τσαλδάρη κ.ά.¹⁸ για ν' ακολουθήσει κατόπιν την ίδια διαδρομή με τον Ράλλη και να χρηματίσει υπουργός Συντονισμού του Καραμανλή το 1961-1963.

Όλες αυτές οι τριβές θα μπορούσαν να περιγραφούν και ως αντανάκλαση στο πολιτικό πεδίο της αλλαγής φρουράς που επήλθε κατά την οκταετία της ΕΡΕ στα ηγετικά κλιμάκια του εγχώριου καπιταλισμού: απόλυτος κυρίαρχος του παιχνιδιού επί Παπάγου, ο Μποδοσάκης εκτοπίζεται σταδιακά επί Καραμανλή από εφοπλιστές όπως ο Νιάρχος (συνεταίρος της γαλλικής Πεσινέ στην εμβληματικότερη ξένη επένδυση της εποχής) και ο Ανδρεάδης, τον Ελληνοαμερικανό επιχειρηματία Τομ Πάππας και βιομήχανους όπως ο Αλέξανδρος Τσάτσος της ΑΓΕΤ, που το 1959 ανέλαβε τη διοίκηση του νεοσύστατου Οργανισμού Βιομηχανικής Αναπτύξεως (ΟΒΑ), προδρόμου της ΕΤΒΑ¹⁹. Η διαπλοκή του πρώτου ιδίως με τη νέα πολιτική ηγεσία υπήρξε κάτι παραπάνω από ορατή: ο γενικός διευθυντής του πρωθυπουργικού γραφείου του Καραμανλή, Στέφανος Συριώτης, μεταπήδησε λ.χ. το 1961 ως ανώτατο στέλεχος στον Ομιλο Νιάρχου και ως τέτοιο τοποθετήθηκε κατόπιν στον ΟΒΑ²⁰. Διευθυντής του γραφείου του ίδιου Ομίλου στο Λονδίνο διορίστηκε την επόμε-

νη χρονιά και ο πρώην σταθμάρχης της CIA στην Αθήνα, Αλφρεντ Ολμερ, που επαιρόταν δημόσια πως «αυτός έκαμε τον Κώστα» πρωθυπουργό²¹.

Οι αμερικανικές πλάτες

Γι' αυτό το τελευταίο, ενδιαφέρουσες είναι οι πληροφορίες που αντλούμε από τα δημοσιευμένα αμερικανικά αρχεία και τις αναμνήσεις διπλωμάτων και πρακτόρων των ΗΠΑ που υπηρέτησαν στην Αθήνα εκείνη την εποχή. Επισήμως, ο Καραμανλής διορίστηκε πρωθυπουργός από τον βασιλιά Παύλο στις 5.10.1955, αμέσως μετά τον θάνατο του Παπάγου, παρόλο που αυτός είχε προλάβει να κρίσει διάδοχό του τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησής του, Στέφανο Στεφανόπουλο²². Από την επίσημη έκδοση εγγράφων του Στέιτ Ντιπάρτμεντ για τη συγκεκριμένη περίοδο γνωρίζουμε πως η επικείμενη πρωθυπουργοποίηση του Καραμανλή αποτελούσε ήδη αντικείμενο συνεχούς αλληλογραφίας της αμερικανικής πρεσβείας με την Ουάσινγκτον για περισσότερο από ένα μήνα, πως η πρεσβεία «παρακολουθούσε το ζήτημα πολύ στενά, τόσο με τον ίδιο τον Καραμανλή όσο και με πρόσωπα των βασιλικών κύκλων που ευνοούν τις βλέψεις του Καραμανλή»²³, αλλά κι ότι ο υπουργός Εξωτερικών Τζον Φόστερ Ντάλες είχε ενημερωθεί εμπιστευτικά από τον αδερφό του (και διευθυντή της CIA) Αλεν Ντάλες για τη σχετική απόφαση του βασιλιά δυο ολόκληρες εβδομάδες προτού πεθάνει ο Παπάγος. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του διευθυντή της CIA, ο μελλοντικός πρωθυπουργός έλπιζε «πως οι ΗΠΑ μπορούν να βοηθήσουν την Ελλάδα να βάλει “αξιοπρεπώς” το Κυπριακό στο ράφι, προκειμένου ν' ασχοληθεί με τα εσωτερικά οικονομικά προβλήματα»²⁴.

Γαργαλιστικότερες λεπτομέρειες γι' αυτή τη διαπλοκή αντλούμε από τη βιογραφία του επόμενου σταθμάρχη της CIA, Τζον Ρίτσαρντσον, που συνέταξε ο γιος του με βάση τις αναμνήσεις της μητέρας του και των άμεσων υφισταμένων του πατέρα του. Ο τελευταίος, διαβάζουμε, «έριξε το βάρος του σταθμού υπέρ του Καραμανλή», γεγονός που (ως ένδειξη της υπερατλαντικής εύνοιας) «τον βοήθησε να κερδίσει ψήφο εμπιστοσύνης στην ελληνική Βουλή» (όπου ο Συναγερμός είχε 209 έδρες), υπερνικώντας τις εσωκομματικές αντιδράσεις²⁵. Στο μεσοδιάστημα, η σύζυγός του σταθμάρχης είχε αναπτύξει φιλικές σχέσεις με την Αμαλία Καραμανλή, που «κουτσομπόλευε» μαζί της (εντελώς εμπιστευτικά, υποτίθεται) διάφορες πτυχές της ελληνικής πολιτικής²⁶.

Δεν ήταν παρά η τελευταία φάση της μακροχρόνιας προσπάθειας προσεταιρισμού των αμερι-

23 Δεκεμβρίου 1960. Η πρωθυπουργική σύζυγος Αμαλία Καραμανλή «βαπτίζει» ως ανάδοχος το καινούργιο δεξαμενόπλοιο του Ομίλου Νιάρχου («Παγκόσμιος Ελπίς»), παρουσία –φυσικά– του πλοιοκτήτη
Πηγή: ΓΤΠΠ-ΓΤΕΕ

κανικών υπηρεσιών από τον μελλοντικό εθνάρχη, όπως πιστοποιούν διάσπαρτα τεκμήρια²⁷. Ο ρόλος πάλι της αριστοκράτισσας Αμαλίας Καραμανλή, που διέθετε εκ καταγωγής δυνατότητες διείσδυσης στην υψηλή κοινωνία αδιανόητες για έναν αυτοδημιούργητο επαρχιώτη βουλευτή, φαίνεται επίσης πως υπήρξε καθοριστικός για τη δρομολόγηση συγκεκριμένων επιλογών του. Σύμφωνα λ.χ. με τα απομνημονεύματα του στενού συνεργάτη του Κωνσταντίνου Τσάτσου, ο διορισμός του «ανισόρρουπου» και «ανίκανου» Τρύφωνα Τριανταφυλλάκου ως υφυπουργού Τύπου το 1958 δεν οφειλόταν μόνο στο ότι ήταν ξάδερφος της Ελένης Βλάχου, εκδότριας της «Καθημερινής», αλλά και στο γεγονός πως «είχε εισδύσει στο πρωθυπουργικό περιβάλλον» μέσω της συζύγου του, «που έπαιζε τακτικά χαρτιά με την Αμαλία»²⁸.

Κόμμα, κράτος και παρακράτος

Σε όλη τη διάρκεια της οκταετίας της ΕΡΕ, η Ουάσινγκτον και οι υπηρεσίες της θα εξακολουθήσουν να θεωρούν τον Καραμανλή και την ΕΡΕ σαν τους καλύτερους εγγυητές των συμφερόντων τους στην Ελλάδα, απέναντι τόσο στην «κοινοβουλευτική αστάθεια» όσο και στον «κομμουνιστικό κίνδυνο». Οι λόγοι γι' αυτή την προτίμηση δεν ήταν καθόλου αμελητέοι: σε αντίθεση με τους περισσότερους κεντρικούς πολιτικούς της εποχής, ο εθνάρχης διέθετε μακιαβελική αποφασιστικότητα. «Η πολιτική δεν είναι παρά πόλεμος ψυχολογικός, που δεν τον κερδίζει παρά εκείνος ο οποίος εμπνέει πεποίθησιν και αν θέλεις και φόβον», έγραφε λ.χ. το 1965 στον διάδοχό του, Παναγιώτη Πιπινέλη²⁹. Για μια πρακτική πτυχή αυτού του «ψυχολογικού πολέμου», διαφωτιστικές

αποδεικνύονται οι αναμνήσεις του Τσάτσου: «Ο Καραμανλής ποθούσε ο επί του Τύπου Υπουργός να κατευθύνει τις εφημερίδες και ο επί της Δικαιοσύνης τους δικαστές στα θέματα του Τύπου»³⁰.

Αποκλειστικό σχεδόν εκλογικό μηχανισμό της ΕΡΕ, με δεδομένη την ανυπαρξία οργανωμένης κομματικής βάσης που διαπίστωναν τόσο οι πολιτικοί επιστήμονες³¹ όσο και οι αμερικανικές υπηρεσίες της εποχής³², αποτέλεσε την οκταετία 1955-1963 η ασύστολη νομή της κρατικής μηχανής: ρουσφέτια κι αξιοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών ως κομματικών γραμματειών στην καλύτερη περίπτωση, συστηματική τρομοκρατία των πολιτικών της αντιπάλων, ιδίως στην ύπαιθρο, από τον στρατό, τα σώματα ασφαλείας και τα ΤΕΑ, στη χειρότερη. Καθοριστικότερη για τις εκλογικές νίκες της ΕΡΕ αποδείχθηκε ωστόσο η επιβολή άκρως καλπονοθευτικών εκλογικών συστημάτων, που διασφάλιζαν το προβάδισμα της κυβερνητικής Δεξιάς έναντι των αντιπάλων της.

Αποκορύφωμα αυτών των μαγειρεμάτων αποτέλεσαν οι εκλογές του 1956, όταν το «τριφασικό» σύστημα που επεξεργάστηκαν οι Συριώτης και Ράλλης έδωσε σαφή κοινοβουλευτική πλειοψηφία στην ΕΡΕ (165 έδρες), παρόλο που αυτή πήρε λιγότερες ψήφους (47,4%) από τη «Δημοκρατική Ενωση» (48,2%) στην οποία είχαν συνασπιστεί οι αντίπαλοί της, από την ΕΔΑ μέχρι τα υπολείμματα του Λαϊκού Κόμματος. Το μαθηματικό αυτό θαύμα επιτεύχθηκε με την επιβολή πλειοψηφικού συστήματος στους μικρούς νομούς (που ελέγχονταν καλύτερα κι είχαν σε μεγάλο βαθμό αδειάσει από αριστερούς), απλή αναλογική στα μεγάλα αστικά κέντρα (όπου η Δ.Ε. πλειοψήφησε συντριπτικά) και πλειοψηφικό με συμβολική εκπροσώπηση του δεύτερου κόμματος στις ενδιάμεσες περιφέρειες³³. Συμπληρωματικό ρόλο φαίνεται πως έπαιξε η κινητοποίηση του σταθμού της CIA, που «σε συνεργασία μ' έναν δύσσομο αρχηγό των μυστικών υπηρεσιών που θέλησε κάποτε να κάνει πραξικόπημα, ξόδεψαν μεγάλα χρηματικά ποσά σε μια μεγάλη ποικιλία στρατηγικών για να στηρίξουν και συμβουλευθούν την ομάδα του Καραμανλή», αποσπώντας τα εύσημα του Λάνγκλεϊ για τη συμβολή της στην απόκρουση του «λαϊκού μετώπου»³⁴. Ακόμη και οι αναλυτές της υπηρεσίας δεν παρέλειψαν, πάντως, να επισημάνουν στις εκθέσεις τους το «ύποπτα υψηλό» ποσοστό 80% που απέσπασε η ΕΡΕ στις (χωριστές) κάλπες του στρατού³⁵.

Διαφορετική –και πολύ πιο επώδυνη κοινωνικά– μεθοδολογία υιοθετήθηκε την τριετία 1958-1961, μετά τις εκλογές της 11ης Μαΐου 1958 που

διατήρησαν μεν την ΕΡΕ στην εξουσία (με 41,1%), ανέδειξαν όμως ως αξιωματική αντιπολίτευση την ΕΔΑ με 24,4% και 79 βουλευτές. Ο χώρος δεν επαρκεί εδώ για την αναλυτική περιγραφή του παρακρατικού δικτύου που οικοδομήθηκε με εντολή Καραμανλή για τη διεξαγωγή συστηματικού «ψυχολογικού πολέμου» σε βάρος του «εσωτερικού εχθρού», με ομολογημένο στόχο την καλλιέργεια «φοβίας» τόσο στον σκληρό πυρήνα όσο και στους απλούς ψηφοφόρους ή εικαζόμενους «συνοδοιπόρους» της ΕΔΑ, ώστε να «επαναπατριστούν» κακὴν κακῶς στους κόλπους της εθνικοφροσύνης. Πρόκειται, άλλωστε, για υπόθεση αρκετά γνωστή πλέον, χάρη στον εντοπισμό άκρας αποκαλυπτικών αρχειακών τεκμηρίων που έχουν δημοσιευθεί, τόσο στην Εφημερίδα των Συντακτών³⁶ όσο και αλλού³⁷. Τελική κατάληξη της τριχρονης αυτής καμπάνιας ήταν οι εκλογές βίας και νοθείας του 1961, που εκτόξευσαν το ποσοστό της ΕΡΕ στο πρωτοφανές 50,8%³⁸ ενώ οι πάντες διέβλεπαν περαιτέρω μείωση των ποσοστών της³⁹.

Τα ορφανά του εθνάρχη

Η μαζική κινητοποίηση της επόμενης διετίας για την υπεράσπιση της δημοκρατίας («1-1-4»), σε συνδυασμό με την ανάπτυξη του φοιτητικού ιδίως κινήματος («15%») και την εντεινόμενη δυσφορία των λαϊκών τάξεων για τον συνεχιζόμενο αποκλεισμό τους από τα οφέλη της οικονομικής ανάπτυξης, οδήγησαν, ως γνωστόν, στην εκλογική ήττα της ΕΡΕ τον Νοέμβριο του 1963 και τη φυγή του ιδρυτή της στο Παρίσι. Συμπληρωματικό ρόλο σ' αυτή την εξέλιξη διαδραμάτισε η ρήξη του Καραμανλή με τα ανάκτορα, όταν αυτά αρνήθηκαν να εγκρίνουν τα σχέδιά του για μια «βαθεία συνταγματική τομή» που θα περιόριζε όχι μόνο την «καταχρηστική» άσκηση των ελευθεριών του «κακομαθημένου» ελληνικού λαού, αλλά και τα θεσμικά περιθώρια δικών τους πρωτοβουλιών⁴⁰.

Η εμπέδωση της νίκης του Κέντρου, που απέσπασε ένα θριαμβευτικό 52,7% στις αμέσως επόμενες εκλογές της 16.2.1964, αντιπροσώπευε έτσι για την ΕΡΕ τα πρόθυρα μιας ολοκληρωτικής καταστροφής. «Γελασθήκαμε, όπως και τον Νοέμβριο», θα ομολογήσει ιδιωτικά, κατόπιν εορτής, ο Τσάτσος. «Τον φανατισμό και τον ενθουσιασμό των οπαδών που μας είχαν μείνει τον μεταφράζαμε σε ποσότητα. Επίσης, την μεταστροφή της τάξεως των ευπόρων [υπέρ της ΕΡΕ] την επεκτείναμε κακῶς και στις μεγάλες μάζες»⁴¹. «Η ΕΡΕ φθίνει και δεν πρόκειται, τουλάχιστον διά το προσεχές μέλλον, να συγκινήσει», συμπλήρωσε λίγο αργότερα ο γενικός διευθυντής της, τα-

ξάρχος Βέρρος⁴². Η απόλυτη εξάρτηση του κόμματος από τους κρατικούς μηχανισμούς, και της επιρροής του από την επιβολή αντικομμουνιστικής αστυνομοκρατίας (ιδίως στην ύπαιθρο), αποτυπώνεται ευκρινώς στην αλληλογραφία των ηγετικών στελεχών του με τον αυτοεξόριστο αρχηγό τους την τριετία 1964-1966 κατά την οποία η ΕΡΕ παρέμεινε στην αντιπολίτευση. «Η σημειωθείσα εις την ύπαιθρον μεταβολή κινδυνεύει να προσλάβη μονιμώτερο χαρακτήρα», διαπίστωνε λ.χ. ο Παπαληγούρας. «Για πρώτη φορά και δικοί μας οπαδοί αρχίζουν να μιλούν τη γλώσσα της Κοκκινιάς και να μη προσφέρωνται εις το άκουσμα άλλης οιασδήποτε διαλέκτου. Δεν ενδιαφέρονται για επιχειρήματα: έχουν μίσος. [...] Η Χωροφυλακή δύναται να θεωρηθή κατηργουμένη, όπως διεμήνυσα και προς τα Ανω. Ο στρατός αντέχει»⁴³. «Ο μεγαλύτερος φόβος» του, θα εξηγήσει μερικούς μήνες αργότερα, ήταν το ενδεχόμενο «οι κομμουνιστάι να αποκτήσουν στις κρίσιμες πέριξ των Αθηνών [στρατιωτικές] μονάδες οργανωμένους πυρήνες από στρατιώτες και εφέδρους», λόγω χαλάρωσης της καταστολής, κι έτσι «να εξουδετερώσουν τη δυνατότητα ενεργού παρεμβάσεως του Στρατού»⁴⁴.

Στο πλαίσιο αυτό, ακόμη και ο «διαλλακτικός» Κανελλόπουλος θ' απευθύνει δημόσια έκκληση

«Απογευματινή», 3.5.1958.

**Χαρακτηριστικό δείγμα
αντικομμουνιστικής
προεκλογικής
προπαγάνδας της
ΕΡΕ**

προς τους κεντρικούς βουλευτές ν' αποστατήσουν (19.2.1965), θα συγκροτήσει το καλοκαίρι του 1965 ένα σκιάδεσ «Εθνικό Μέτωπο» με τους φασίστες του «Κόμματος 4ης Αυγούστου»⁴⁵ και, στις 7 Απριλίου 1967, θα διαβεβαιώσει τον Αμερικανό πρέσβη, ως πρωθυπουργός πλέον, ότι σε περίπτωση ήττας της ΕΡΕ στις εκλογές που είχαν προκηρυχθεί για τις 28 Μαΐου, εξέλιξη που προδιέγραφαν οι πάντες εκτός από τον ίδιο, «το ελληνικό έθνος δεν πρόκειται να παραδοθεί στους κομμουνιστές ή στον Ανδρέα Παπανδρέου»⁴⁶. Για να διαπιστώσει τελικά, δυο βδομάδες αργότερα, ότι τα εκτελεστικά όργανα στα οποία θ' ανέθετε την εκτροπή δεν ήταν διατεθειμένα να περιμένουν μέχρι τότε.

● ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για μια πρώιμη επισήμανση αυτής της γενεαλογίας: Νίκος Σερντετάκης, «Κοινοβουλευτισμός μετά ροπάλου. Οι ιστορικές ρίζες κατασταλτικής πολιτικής της Ν.Δ.», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 26.9.2020.
2. Αναλυτική εξιστόρηση των σχετικών ζυμώσεων: Δημήτρης Ψαρράς, *Το μυστικό του εθνάρχη. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η χούντα*, Αθήνα 2017.
3. Αρχείο Κ. Καραμανλή (στο εξής: ΑΚΚ)/38Α/8_475, Κ. Καραμανλής προς Κ. Τσάτσο, Παρίσι 25.6.1967, σ.2· Κ. Καραμανλής προς Αμερικής Ιάκωβο, Παρίσι 6.9.1967, σε Γ.Π. Μαλούχος (επιμ.), *Εγώ, ο Ιάκωβος*, Αθήνα 2004, σ.247-8.
4. Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία. Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα 2001, σ.198.
5. Jean Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, Αθήνα 1974, σ.243.
6. Στο ίδιο, σ.236-41.
7. *Το Βήμα*, 18.6.1963, σ.1.
8. «Απέτυχα», ομολογεί ο τέως αρχηγός της ΕΡΕ. Η επιστολή του φυγάδος ηγέτου», *Το Βήμα*, 10.12.1963, σ.1 & 5.
9. CIA – Office of Current Intelligence, «The Greek Political Crisis», 11.10.1963, σ.3-4.
10. CIA – Office of Current Intelligence, «Papandreou's First Year as Premier of Greece», 19.3.1965, σ.4.
11. Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις*, σ.244.
12. CIA, «Current Intelligence Weekly Summary», 29.5.1957, σ.III/1-2.
13. CIA, «NSC Background Briefing. New Karamanlis Cabinet», 29.2.1956.
14. Χρήστος Τσάκας, *Με το βλέμμα στην Ευρώπη. Οι ελληνογερμανικές σχέσεις μετά τον πόλεμο (1953-1981)*, Ηράκλειο 2023, σ.112-3.
15. Για την κυβερνητική κρίση του 1958, βλ. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική*, σ.221-4· *Σωτήρης Ριζάς*, *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο*, Αθήνα 2008, σ.192-200.
16. Γεώργιος Ράλλης, *Πολιτικές εκμυστηρεύσεις 1950-1989*, Αθήνα 1990, σ.40-2 & 57-60.
17. Τσάκας, *Με το βλέμμα*, σ.116.
18. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική*, σ.229.
19. Τσάκας, *Με το βλέμμα*, σ.116-21.
20. Στο ίδιο, σ.119.
21. Ελευθερία, 12.8.1962, σ.12, και 3.10.1962, σ.1.
22. Ριζάς, *Η ελληνική πολιτική*, σ.159-61.
23. Ray Thurston προς Baxter, Athens, 12.9.1955, σε *Foreign Relations of the United States, 1955-1957*, τ.24ος, Ουάσινγκτον 1989, σ.541-3.
24. Allen Dulles προς J.F. Dulles, Washington, 22.9.1955, στο ίδιο, σ.544-5.
25. John H. Richardson, *My Father the Spy*, Ν. Υόρκη 2005, σ.122.
26. Στο ίδιο, σ.120.
27. Συνέντευξη του Norbert L. Anschutz στο Foreign Affairs Oral History Project (13.7.1992), adst.org, σ.12· Τάσος Κωστόπουλος, «Ο ρουφιάνος, ο στρατηγός και ο (μέλλων) εθνάρχης, *Εφημερίδα των Συντακτών / Νησίδες*, 7.10.2023, σ.25-26. Για το περιρρέον σχετικό κλίμα των ημερών, βλ. επίσης Tim Weiner, *Legacy of Ashes. The History of the CIA*, Ν. Υόρκη 2007, σ.35.
28. Κωνσταντίνος Τσάτσος, *Λογοδοσία μιας ζωής*, Αθήνα 2001, τ.Α', σ.339-40.
29. Κ. Καραμανλής προς Π. Πιπινέλη, Παρίσι 22.8.1965, σε Κ. Σβολόπουλος (επιμ.), *Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο [στο εξής: Αρχείο Καραμανλή]*, Αθήνα 1997, τ.6ος, σ.199.
30. Τσάτσος, *Λογοδοσία*, τ.Α', σ.337.
31. Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις*, σ.241-2.
32. CIA, «NSC Background Briefing. Greece», 28.9.1960.
33. Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική*, σ.196-214.
34. Richardson, *My Father*, σ.122-3. Ως εκλογική χρονιά αναφέρεται στο 1958, από τα συμφραζόμενα προκύπτει όμως πέραν πάσης αμφιβολίας ότι πρόκειται για το 1956. Απροσδιόριστο παραμένει, αντίθετα, αν ο «δύσσομος» συνεργάτης ήταν ο στρατηγός Νάτσινας (της ΚΥΠ) ή ο στρατηγός Γωγούσης (της Υπηρεσίας Πληροφοριών του Υπ. Προεδρίας), εκ των ηγετών του αποτυχημένου κινήματος του ΙΔΕΑ το 1951.
35. CIA, «The Outlook for Greece. National Intelligence Estimate 32-56», 26.6.1956, σ.4.
36. Ο Ιός, «Η πρώτη “μονταζιέρα”. “Διαφώτιση” και “ψυχολογικός πόλεμος” το 1960», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 18.4.2014, σ.17-19· Τάσος Κωστόπουλος, «Ο σχεδιασμός της “φοβίας”», *Εφημερίδα των Συντακτών*, 31.10.2015, σ.23-24 & 81-82.
37. Παύλος Πετρίδης (επιμ.), *Εξουσία και παραεξουσία στην Ελλάδα, 1957-1967*, Αθήνα 2000, σ.68-138· Πάννης Στεφανίδης, «Η ανάπτυξη των μηχανισμών του “αντικομμουνιστικού αγώνος” 1958-1961», *Μνήμων*, 29 (2008), σ.199-241.
38. Αναλυτική παρουσίαση σε Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική*, σ.264-92. Αφθονα συγκεκριμένα στοιχεία για τη βία και τη νοθεία περιέχουν οι Μαύρες Βίβλοι που εξέδωσαν η Ενωση Κέντρου και ιδίως η ΕΔΑ.
39. Για μια χαρακτηριστική -και σίγουρα όχι αρνητικά προκατειλημμένη- τέτοια εκτίμηση: CIA, «NSC Background Briefing. Greece», 28.9.1960.
40. Για το κείμενο της «βαθείας τομής»: Αρχείο Καραμανλή, τ.5ος, σ.556-9.
41. Κ. Τσάτσος προς Κ. Καραμανλή (20.2.1964), Αρχείο Κ. Καραμανλή, τ.6ος, σ.286.
42. Δ. Βέρρος προς Κ. Καραμανλή (23.8.1964), στο ίδιο, σ.296.
43. Π. Παπαληγούρας προς Κ. Καραμανλή (29.2.1964), στο ίδιο, σ.289.
44. Π. Παπαληγούρας προς Κ. Καραμανλή (24.10.1964), στο ίδιο, σ.306.
45. Τάσος Κωστόπουλος, «Ο ναζισμός ως εγχείρημα αντιεξέγερσης», *Αρχειοτάξιο*, 16 (2014), σ.74.
46. Λεωνίδας Καλλιβρετάκης, *Πώς φτάσαμε στην 21η Απριλίου*, Αθήνα 2017, σ.110-1.

AP PHOTO

Η εκλογική επιρροή της Νέας Δημοκρατίας στη Μεταπολίτευση, 1974-2023

• Του **Γιάννη Μαυρή***

Η έναρξη της Μεταπολίτευσης σφραγίστηκε από τον εκλογικό θρίαμβο της Ν.Δ. Το 1974-75, η ελεγχόμενη μετάβαση, από τη δικτατορία στο καθεστώς της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, έγινε υπό την ηγεμονία της και με την Αριστερά στο πολιτικό περιθώριο. Εκτοτε, στην 50χρονη εκλογική ιστορία που διανύθηκε, η επιρροή της γνώρισε σημαντική άνοδο σε τρεις εκλογικούς-πολιτικούς κύκλους: το 1989-90, το 2000-2004 και

το 2015-2019. Από το 2019, η μεταδημοκρατική «μεταπολίτευση» που επέβαλε η εφαρμογή των μνημονίων στην Ελλάδα, ολοκληρώνεται υπό την κυριαρχία της Ν.Δ.: κυριαρχία, που εδραιώθηκε τώρα, χάρη στην πολιτική αποτυχία της Αριστεράς.

Η τομή του 1974

Πριν από 50 χρόνια, η λαϊκή ετυμηγορία στις πρώτες μεταπολιτευτικές εκλογές του '74 αποτέλεσε μια πρωτοφανή νίκη για το νέο κόμμα της

Ο Γιάννης Μαυρής είναι πολιτικός επιστήμονας, PhD, πρόεδρος & διευθύνων σύμβουλος της εταιρείας ερευνών Public Issue.

συντηρητικής παράταξης. Το 54,4% συνιστούσε το μεγαλύτερο εκλογικό ποσοστό στη σύγχρονη ελληνική πολιτική ιστορία - «ρεβάνς» για την εκλογική νίκη της Ενωσης Κέντρου, μόλις δέκα χρόνια πριν. Σε κάποιους αυτό το γενικευμένο εκλογικό ρεύμα θύμιζε την άνοδο του Ντε Γκολ στη Γαλλία το 1958. Ως κομματική μορφή η Ν.Δ. δεν προέκυψε ως απλή συνέχεια της προδικτατορικής ΕΡΕ. Στο επίπεδο της κοινωνικής υποστήριξης, η εικόνα που εμφάνιζε η εκλογική βάση της ήταν σαφώς διαταξικότερη από την αντίστοιχη της προδικτατορικής Δεξιάς. Αυτό δεν αναιρεί προφανώς την ύπαρξη συγκεκριμένης ταξικής φυσιογνωμίας, που μπορεί κανείς να τη διακρίνει, εξ αρχής, παρά την ιδιαιτερότητα της συγκυρίας. Το βέβαιο πάντως είναι ότι στις εκλογές του 1974 ευρύτατα λαϊκά στρώματα στρέφουν τις εκλογικές τους προτιμήσεις, έστω και «στιγμιαία», στον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Ωστόσο, το αποτέλεσμα του 1974 δεν είχε μονιμότερα χαρακτηριστικά, ούτε αποτέλεσε επίλυση της -προϋπάρχουσας της Μεταπολίτευσης- κρίσης εκπροσώπησης. Η πλειοψηφική πολιτική εκπροσώπηση που είχε αποσπάσει η Ν.Δ. αποδείχθηκε σχετικά εφήμερη. Αυτό φάνηκε από τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς της περιόδου 1975-1977, αλλά και από τα αποτελέσματα των Β1977, τρία χρόνια αργότερα, όπου η Ν.Δ. απώλεσε ποσοστό 12%.

Από την άλλη πλευρά, το στοιχείο της συνέχειας, αναφορικά με την κοινωνιολογία της ψήφου, αποκαλύπτεται, ευδιάκριτα, ιδίως όταν αντιπαραβληθεί ο εκλογικός χάρτης της Ν.Δ. το 1981 με εκείνον της ΕΡΕ στις πολωμένες εκλογές του 1964, όταν η κοινωνική αποψίλωση της τελευταίας υπήρξε σημαντική.

Η κοινωνική γεωγραφία της Ν.Δ. στην πρώτη μεταπολιτευτική 20ετία (1974-1993)

Από την πρώιμη μεταπολιτευτική περίοδο, η Ν.Δ. διέθετε: α) την απόλυτη υπεροχή στα ανώτατα κοινωνικά στρώματα, εμφανίζοντας τα υψηλότερα ποσοστά της στις αμιγώς αστικές συνοικίες και προάστια της πρωτεύουσας (Εκάλη, Ψυχικό, Φιλοθέη). Σε αυτές τις περιοχές, η επιρροή της εξακολούθησε να αυξάνεται στη δεκαετία 1980-90, παρά τα ήδη υψηλά ποσοστά εκκίνησης που διέθετε το 1981, β) την υπεροχή στα μεσαία στρώματα. Με εξαίρεση το 1981, στις κατ' εξοχήν μικροαστικές περιοχές, η (απόλυτη ή σχετική) υπεροχή της διατηρήθηκε σταθερή, και γ) σημαντική υποστήριξη στα στρώματα της υπαίθρου, η οποία, προς τα τέλη της δεκαετίας του '80, μετεξελίχθη-

κε σε υπεροχή. Αντιθέτως, η δύναμή της στις αμιγώς εργατικές περιοχές της πρωτεύουσας -αν και διευρύνθηκε αισθητά στη δεκαετία 1990- εξακολούθησε να παραμένει σε χαμηλά επίπεδα και πάντοτε χαμηλότερα από τα αντίστοιχα του ΠΑΣΟΚ.

Ενα άλλο στοιχείο, που αποτέλεσε στοιχείο ιστορικής «συνέχειας» στην εκλογική βάση της συντηρητικής παράταξης, πριν και μετά τη δικτατορία, υπήρξε και η διαφοροποίηση της επιρροής της ανάμεσα στα αστικά κέντρα και την ύπαιθρο. Ενώ το 1974 η «ψαλίδα» αγροτικών/αστικών περιοχών ήταν διευρυμένη (+7,4%), στις Β1977 θα μειωθεί σημαντικά, λόγω της μεγαλύτερης -συγκριτικά- πτώσης της Ν.Δ. στην ύπαιθρο προς όφελος του ανερχόμενου ΠΑΣΟΚ, αλλά και της Εθνικής Παράταξης. Στις κρίσιμες εκλογές-τομή του 1981, το χάσμα θα διευρυνθεί, για τον αντίστροφο λόγο από ό,τι το 1977: τη μεγαλύτερη πτώση στα αστικά κέντρα και τη σχετική συγκράτηση της Ν.Δ. στην ύπαιθρο, που δεν απειλούσε όμως την κυριαρχία του ΠΑΣΟΚ στον αγροτικό κόσμο (ΠΑΣΟΚ 48,8% - Ν.Δ. 39,6%).

Οι εκλογές του 1985 ενέγραψαν την αντίθετη τάση γεωγραφικής σύγκλισης στην εκλογική της βάση. Η διαφορά αγροτικών/αστικών μειώθηκε σημαντικά, λόγω της μεγαλύτερης ανόδου της Ν.Δ., τώρα, στα αστικά κέντρα. Κατά βάση, λόγω της μεταστροφής, στις περιοχές των μεγάλων δήμων της χώρας, των μικροαστικών στρωμάτων, που το 1981 είχαν προσανατολιστεί, συγκυριακά, προς το ΠΑΣΟΚ. Αυτό αποτελούσε τον βασικό λόγο, αλλά όχι τον μοναδικό για την άνοδό της. Δευτερευόντως, η διεύρυνση της Δεξιάς αφορούσε και τις λαϊκές περιοχές. Εδώ, τα ποσοστά της, αν και σε καμιά περίπτωση δεν προσέγγιζαν τα «στιγμιαία» του 1974, υπερέβησαν τόσο τα αντίστοιχα του 1977 όσο και του 1981.

Μεταξύ των εκλογικών αναμετρήσεων του 1981 και του 1990, η άνοδος της Ν.Δ. υπήρξε συνεχής (διαγράμματα 1,2). Λόγω και της αντίστοιχης φθίνουσας του ΠΑΣΟΚ, στη διάρκεια της δεκαετίας του '80 θα συντελεστεί η ανατροπή του συσχετισμού των κομματικών δυνάμεων. Η συνολική αύξηση που θα εμφανίσει η Ν.Δ. από το 1981 υπολογίζεται 11%. Περισσότεροι από 500.000 ψηφοφόροι θα μετακινηθούν προς αυτή, με αποτέλεσμα, στις Β1989N και Β1990, να συγκεντρώσει αριθμό ψήφων που υπερέβη για πρώτη φορά τα 3 εκατομμύρια. Το 1981, η Ν.Δ. είχε διατηρήσει κυρίαρχη εκλογική επιρροή μόνο σε 10 εκλογικές περιφέρειες, ενώ θα παραχωρήσει στο ανερχόμενο ΠΑΣΟΚ την πρωτοκαθεδρία στις υπόλοιπες 46. Το 1990, η εικόνα έχει αντιστραφεί πλήρως.

AP PHOTO

Η Ν.Δ. θα κυριαρχήσει σχετικά ή απόλυτα σε 43 εκλογικές περιφέρειες της χώρας και το ΠΑΣΟΚ μόνο σε 9.

Η άνοδος, όμως, της Ν.Δ. μετά το 1981 υπήρξε ιδιαίτερα διαφοροποιημένη, αναφορικά με την αστικότητα των περιοχών και -συγκριτικά- μεγαλύτερη στις αστικές από ό,τι στις αγροτικές. Στις Β1990, η επιρροή της εμφανίστηκε ισοδύναμα καταμετρημένη μεταξύ αστικών κέντρων και υπαίθρου (47,9%, έναντι 45,6%). Η «ψαλίδα» είχε κλείσει. Αυτή η τάση «ομογενοποίησης» όχι μόνο διαφοροποίησε τον εκλογικό χάρτη της Ν.Δ. από τον αντίστοιχο του 1981, όπου η απόκλιση έφτανε το 9%, αλλά και άμβλυνε σημαντικά ένα δομικό χαρακτηριστικό της επιρροής της Δεξιάς, εμφανές καθ' όλη τη διάρκεια της μετεμφυλιακής-προδικτατορικής περιόδου.

1990-1993: η επάνοδος στη διακυβέρνηση

Η επιστροφή της Ν.Δ. στη διακυβέρνηση της χώρας, τον Απρίλιο του 1990, αν και υποβοηθήθηκε σημαντικά από την τελευταία περίοδο της κρίσης και φθοράς του ΠΑΣΟΚ (1988-89), δεν

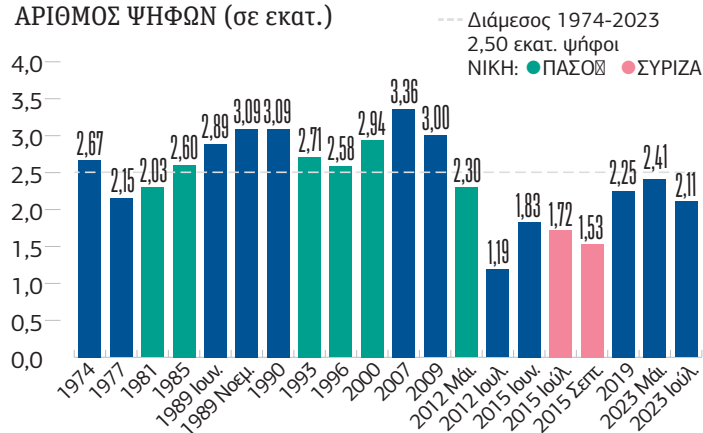
μπορεί να αποδοθεί αποκλειστικά σε αυτή. Στη μεταδικτατορική εποχή και με μοναδική εξαίρεση το 1974, το ποσοστό 47% που την επανέφερε στην εξουσία, υπήρξε χωρίς αμφιβολία το πλέον σημαντικό για τη συντηρητική παράταξη και εφάμιλλο του 48% του ΠΑΣΟΚ, το 1981. Σε σύγκριση, όμως, με τις πρώτες μεταπολιτευτικές εκλογές, υπήρχε μία ουσιώδης διαφορά. Το 54% ήταν «στιγμιαίο»: προϊόν μιας χρονικά βραχείας και μεταβατικής πολιτικής συγκυρίας. Δεν συνέβη, εν τούτοις, το ίδιο και με την κοινωνική υποστήριξή της το 1990, όπου και πάλι θα εμφανίσει διευρυμένη κοινωνική βάση. Τώρα, όμως, το 47% δεν υπήρξε «στιγμιαίο», αντιθέτως. Προέκυψε ως αποτέλεσμα σταδιακών και περισσότερο μόνιμων πολιτικών και ιδεολογικών μετασχηματισμών, που κυοφορήθηκαν στην ελληνική κοινωνία κατά τη δεκαετία του '80 και αποκρυσταλλώθηκαν στην εκλογική συμπεριφορά του κοινωνικού σώματος κατά την περίοδο 1985-1990. Αφορούσε, κυρίως, τη μαζική μεταστροφή της νεολαίας, των νέων μικροαστικών αλλά και -σε μικρότερο βαθμό- λαϊκών-εργατικών στρωμάτων.

Παρά την οριακή κοινοβουλευτική πλειοψη-

Πανηγυρισμοί οπαδών της Ν.Δ. για το αποτέλεσμα των εκλογών του Ιουνίου 1989, επανομαζόμενου και «βρόμικου». Αν και η Ν.Δ. υπό τον Κων. Μητσοτάκη πήρε 44,28%, λόγω συστήματος απλής αναλογικής πήρε μόνο 145 έδρες. Το ΠΑΣΟΚ πήρε 39,13%, ο Συνασπισμός 13,13% και η ΔΗΑΝΑ του Κωστή Στεφανόπουλου 1% και 1 βουλευτή. Προϊόν αυτού του συσχετισμού ήταν η κυβέρνηση Τζαννετάκη

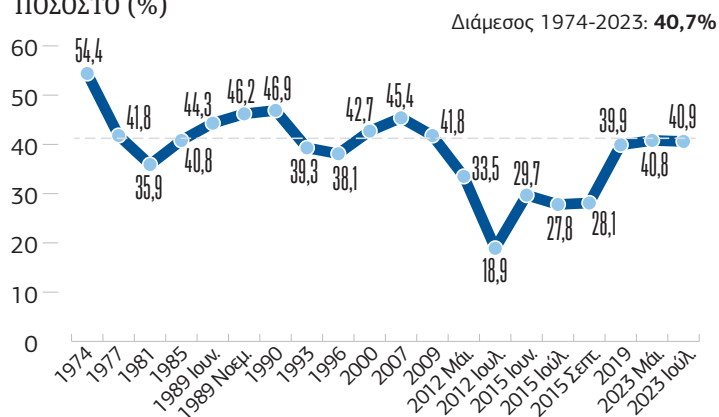
Η εκλογική επιρροή της Ν.Δ. στις βουλευτικές εκλογές της Μεταπολίτευσης 1974-2023

ΑΡΙΘΜΟΣ ΨΗΦΩΝ (σε εκατ.)

Η εκλογική επιρροή της Ν.Δ. στις βουλευτικές εκλογές της Μεταπολίτευσης 1974-2023

ΠΟΣΟΣΤΟ (%)

ΠΗΓΗ: Public Issue

φία και την αστάθεια, που εγγράφηκε τότε δυνητικά, η εκλογική νίκη της Ν.Δ. τερμάτισε την 8ετή διακυβέρνηση της χώρας από το ΠΑΣΟΚ. Η αρχή της δεκαετίας του '90 υπήρξε για τη συντηρητική παράταξη ελπιδοφόρα. Στο εσωτερικό, μια σειρά παραγόντων δημιουργούσε άκρως ευνοϊκό έδαφος: κρίση του ΠΑΣΟΚ και πολιτική απομόνωσή του, προσωπική αποδυνάμωση του Αν. Παπανδρέου, ιδεολογική δικαίωση-νομιμοποίηση της Δεξιάς, που της πρόσφερε η Αριστερά το 1989, με την «από τα πάνω» απόπειρα κατάργησης των ιστορικών πολιτικών διαχωριστικών γραμμών (η «σύγκλιση των άκρων»), σοβαρή αποδυνάμωση των συνδικάτων, αλλά και των κοινωνικών κινημάτων. Σε διεθνές επίπεδο, η ανάληψη της εξουσίας από τη Ν.Δ. συνέπιπτε με την εμπέδωση της ιδεολογικής και πολιτικής ηγεμονίας του πρώτου

κύματος νεοφιλελευθερισμού και με την καταστροφική κατάρρευση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού (1989). Παρά το δεδομένο αυτού του, αρχικά, ευνοϊκότατου πολιτικού και ιδεολογικού συσχετισμού, η Ν.Δ. δεν έτυχε από το κοινωνικό σώμα «περιόδου χάριτος». Και τούτο, διότι ελλείπει (φαινομενικά) πολιτικού ή κοινωνικού αντιπάλου, οδηγήθηκε σε υπερεκτίμηση των δυνατοτήτων που άνοιγε η συγκυρία για τη συγκεκριμένη μορφή της πρώιμης νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης, την οποία προτίθετο να υλοποιήσει. Ήδη από το δεύτερο έτος της θητείας της, η κυβερνητική δημοτικότητα θα εισέλθει σε καθοδική πορεία, χωρίς σημεία αντιστροφής. Η Ν.Δ. δεν κατόρθωσε να διασπάσει τον κοινωνικό συνασπισμό που στοιχίστηκε πολιτικά στο ΠΑΣΟΚ. Παρά την αναμφισβήτητη διεύρυνση της κοινωνικής της επιρροής, δεν κατόρθωσε να εξασφαλίσει την απαραίτητη κοινωνική συναίνεση (τις νέες κοινωνικές συμμαχίες) που απαιτούσε το νεοφιλελεύθερο σχέδιο. Το κοινωνικό κόστος του προγράμματος σταθεροποίησης αποδείχθηκε δυσβάσταχτο για τα μισθοσυντήρητα στρώματα του πληθυσμού. Και, όπως συμβαίνει πάντοτε, η διάχυτη κοινωνική δυσαρέσκεια ή οι διάσπαρτες κοινωνικές εντάσεις, που προκάλεσαν οι πολιτικές που εφάρμοσε, εισπράχθηκαν και πάλι κοινοβουλευτικά, από τη μοναδική υπαρκτή εναλλακτική λύση διακυβέρνησης, το ΠΑΣΟΚ.

1996-2000: αντιπολίτευση

Στις πρόωρες εκλογές του Σεπτεμβρίου 1996, η Ν.Δ. (38,1%) θα χάσει από το ΠΑΣΟΚ (41,5%), που έχει πλέον αρχηγό τον Κώστα Σημίτη. Μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων παρατηρήθηκε ισοζύγιο διαρροών/κερδών, που υπέκρυπτε, όμως, μια εντονότατη κοινωνική διαφοροποίηση. Η συρρίκνωση της Ν.Δ. προήλθε, κυρίως, από τα ανώτερα και τα μεσαία στρώματα και όχι από τα λαϊκά της ερείσματα. Η Ν.Δ. έχασε την εκπροσώπηση μιας μερίδας των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων που κατείχε μέχρι τότε, την εκπροσώπηση των οποίων αναλάμβανε τώρα το εκσυγχρονιστικό ΠΑΣΟΚ και, δευτερευόντως, ο Συνασπισμός. Αντιθέτως, τα κέρδη της από το ΠΑΣΟΚ προέρχονταν κυρίως από τις μαζικές κατηγορίες του οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού (συνταξιούχοι, νοικοκυρές), των πόλεων και της υπαίθρου. Η Ν.Δ. συγκράτησε, σχεδόν άθικτη, την επιρροή της στις αμιγώς εργατικές και λαϊκές περιοχές της πρωτεύουσας, αλλά δεν κατόρθωσε να καλύψει το κενό εκπροσώπησης των λαϊκών στρωμάτων που άφηνε η συντηρητική μετατόπιση του ΠΑΣΟΚ.

Απέτυχε, δηλαδή, να διεμβολίσει την παραδοσιακή κοινωνική βάση του ΠΑΣΟΚ και να επωφεληθεί από τις διαρροές του σε αυτούς τους χώρους γεγονός που, εάν συνέβαινε, θα της εξασφάλιζε πιθανά την εκλογική νίκη.

Με ποσοστό 42,74%, έναντι 43,79% (-1,05%), θα χάσει οριακά τις Β2000 από το ΠΑΣΟΚ, με διαφορά μόλις 72.400 ψήφων. Ρόλο έπαιξαν τόσο η άνοδος του Χρηματιστηρίου όσο και η προοπτική ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ, που το εκσυγχρονιστικό ρεύμα προωθούσε και επέβαλε. Παρά την ήττα της, η Ν.Δ. μετά την αλλαγή ηγεσίας (1997) φάνηκε να επουλώνει το ρήγμα της διάσπασης (λόγω του Μακεδονικού). Η διεύρυνση της εκλογικής επιρροής της Ν.Δ. υπήρξε εντυπωσιακή και συντελέστηκε κυρίως εξαιτίας της απευθείας μετακίνησης ψηφοφόρων του ΠΑΣΟΚ. Το ρεύμα αυτό, που αποτέλεσε και τη σημαντικότερη -ποσοτικά- μετατόπιση αυτής της εκλογικής αναμέτρησης (περίπου 3% του εκλογικού σώματος), υπήρξε διάχυτο κοινωνικά και εκτάθηκε σχετικά αναλογικά, σε όλες τις κ/ο κατηγορίες. Η παραταξιακή επανασυσπείρωση που πέτυχε ο Κ. Καραμανλής είχε αποτέλεσμα την ανακοπή των διαρροών στα παραδοσιακά αστικά στρώματα που την ακολουθούσαν ιστορικά και την παλιννόστησή τους. Επουλώθηκε επομένως η κοινωνική διάσπαση που είχε καταγραφεί στις ευρωεκλογές, με το εγχείρημα των Φιλελευθέρων. Με τις εκλογές της 9ης Απριλίου 2000, θα απορροφηθούν οι κλυδωνισμοί του μεταπολιτευτικού δικομματισμού, που εμφανίστηκαν κατά τη δεκαετία του '90. Οι μετασχηματισμοί που είχαν επισυμβεί στο ελληνικό κομματικό σύστημα, οδήγησαν τελικά από την αποστοίχιση στην επαναστοίχιση. Προέκυψε, έτσι, ένας νέος, πολωμένος και ισορροπημένος δικομματικός ανταγωνισμός.

2004-2007: περίοδος κυριαρχίας

Στον εκλογικό κύκλο 2000-2004, η εκλογική απήχηση της Ν.Δ. ακολούθησε ανοδική πορεία (διάγραμμα 1): στοιχείο που συμβάδιζε και με τη μεγαλύτερη συνοχή της εκλογικής της βάσης. Η διεύρυνσή της αντανakλούσε την ενίσχυση του κοινωνικού συντηρητισμού και της ιδεολογικής μεταστροφής του εκλογικού σώματος, που συντελέστηκε κατά τη δεκαετία του '90. Λίγους μήνες πριν από τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας, στις επίσης πολωμένες εκλογές του 2004, η Ν.Δ., υπό τον Κώστα Καραμανλή, θα κερδίσει καθαρά το ΠΑΣΟΚ του Γ. Παπανδρέου με ποσοστό 45,4% και τον μέγιστο αριθμό ψήφων μεταπολιτευτικά (3,36 εκατ. ψήφους, διάγραμ-

μα 2). Η απευθείας («διαπαρταξιακή») μετατόπιση από το ΠΑΣΟΚ στη Ν.Δ. αποτέλεσε το βασικότερο ρεύμα των Β2004. Η καθαρή εκροή από το ΠΑΣΟΚ προς τη Ν.Δ., περίπου 5,5%, ξεπέρασε τους 400.000 εκλογείς. Η μετατόπιση αυτής της ευρύτατης μερίδας του εκλογικού σώματος, που εκδήλωσε την κοινωνική του δυσaréσκεια στην κάλπη, είχε εδραιωθεί αρκετό καιρό πριν από τις εκλογές, ουσιαστικά από το 2001. Η νίκη της Ν.Δ. το 2004 ήταν απόρροια περισσότερο αργόσυρτων και μακροπρόθεσμων κοινωνικών αναδιαρθρώσεων (και αποδιαρθρώσεων), που είχαν συντελεστεί στην ελληνική κοινωνία κατά τη δεκαετία που προηγήθηκε. Το εκλογικό αποτέλεσμα επιβεβαίωσε τη διαμόρφωση μιας «λαϊκής Δεξιάς», με διευρυμένη και οριζόντια (διαταξική) κοινωνική υποστήριξη. Το συντηρητικό κυβερνών κόμμα επανήλθε στα επίπεδα επιρροής που η Ν.Δ. είχε στην περίοδο 1989-1990.

Το αποτέλεσμα των Β2007 απέδειξε ότι κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής θητείας της Ν.Δ. δεν υπήρξε ουσιαστική μεταστροφή του εκλογικού σώματος, ούτε αμφισβητήθηκε ποτέ το διακριτό της προβάδισμα. Το 2007, ο παραταξιακός συσχετισμός δυνάμεων Αριστεράς/Δεξιάς παρέμεινε αμετάβλητος. Οι εκλογές κρίθηκαν περισσότερο από τις ενδοπαραταξιακές μετατοπίσεις: Αφ' ενός, από τη Ν.Δ. προς τον ΛΑΟΣ και τη νεοπαγή Δημοκρατική Αναγέννηση. Οι απώλειές της προς αυτά τα δύο αντιπροσώπευαν περίπου το 5% της εκλογικής της επιρροής του 2004. Αφ' ετέρου, από το ΠΑΣΟΚ προς τους δύο βασικούς σχηματισμούς της Αριστεράς (ΚΚΕ και ΣΥΡΙΖΑ), που αντιπροσώπευαν αθροιστικά περίπου το 6% της εκλογικής επιρροής του 2004.

Η Ν.Δ. δεν θα καταφέρει να ολοκληρώσει τη δεύτερη θητεία της. Το καλοκαίρι του 2009, η απόφαση του Κ. Καραμανλή να αποφύγει την ταυτόχρονη με τις ευρωεκλογές διεξαγωγή των βουλευτικών εκλογών αποδείχθηκε μοιραίο πολιτικό σφάλμα. Η Ν.Δ. έχασε τις ευρωεκλογές του Ιουνίου από το ΠΑΣΟΚ με διαφορά 4,35%. Μόλις 4 μήνες μετά, τον Οκτώβριο του 2009, η αντικυβερνητική δυσaréσκεια είχε μετατραπεί σε εκλογική χιονοστιβάδα. Υποβοηθούμενη και από την «οικειοθελή» (;) αποχώρηση του Κ. Καραμανλή από τη διακυβέρνηση της χώρας, οδήγησε το ΠΑΣΟΚ σε εκλογικό θρίαμβο και το κυβερνών κόμμα σε συντριβή. Η «μικρή» διαφορά των ευρωεκλογών, εις βάρος της, εκτοξεύτηκε στις Β2009 σε 10,5% (ΠΑΣΟΚ 43,9% - Ν.Δ. 33,5%), ενώ η κοινωνική της απήχηση καταβαραθρώθηκε, με απώλειες 700.000 ψήφων (διάγραμμα 2).

AP PHOTO

Προεκλογική συγκέντρωση της Ν.Δ. τον Σεπτέμβριο του 2007. Υπό τον Κώστα Καραμανλή, παρά τον απολογισμό των 80 και πλέον νεκρών στις πυρκαγιές του καλοκαιριού με επίκεντρο την Πελοπόννησο, η Ν.Δ. απέσπασε ποσοστό 45,26%

Μάιος-Ιούνιος 2012: από τον κατακερματισμό στη συντηρητική αντισυσπείρωση

Η υπαγωγή της Ελλάδας στο ΔΝΤ (2010) έπληξε καίρια και τη Ν.Δ. Τον Μάιο του 2012, το ποσοστό της (18,85%, μόλις 1,2 εκατ. ψήφοι, διαγράμματα 1, 2) αποδείχθηκε το χαμηλότερο που έλαβε ποτέ κόμμα της Δεξιάς στην Ελλάδα από τον Μεσοπόλεμο. Η κρίση της ελληνικής Δεξιάς, που αποκαλύφθηκε, δεν ήταν μικρότερης σημασίας από την εξαφάνιση του ΠΑΣΟΚ. Αποδείχθηκε ότι το Μνημόνιο είχε διαιρέσει βαθύτατα και αυτή, γεγονός βέβαιο με μεγάλη πολιτική σημασία. Η συντηρητική παράταξη αναδύθηκε από την κάλπη γεωγραφικά, κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά κατακερματισμένη. Τα τρία βασικά ιδεολογικά της ρεύματα (σχηματικά μιλώντας, «λαϊκή Δεξιά», «άκρα Δεξιά» και «νεοφιλελεύθερη Δεξιά») εμφανίστηκαν κομματικά διασπασμένα και εκπροσωπήθηκαν από επτά κομματικούς σχηματισμούς. Η κοινωνική διάσταση αυτού του κατακερματισμού καταγράφηκε στον εκλογικό χάρτη

της πρωτεύουσας. Η μη αναμενόμενη άνοδος της Αριστεράς θορύβησε ιδιαίτερα τις κυρίαρχες ελίτ και προκάλεσε πρωτοφανή ταξική αντισυσπείρωση. Διαμορφώθηκε, εξ αρχής, μια «ιερά συμμαχία» κατά του ΣΥΡΙΖΑ. Η Ν.Δ. αναγορεύθηκε εκ των πραγμάτων στον κορμό του αντίπαλου πόλου για την αναχαίτιση της «κόκκινης απειλής».

Οι επαναληπτικές εκλογές Ιουνίου 2012 κερδήθηκαν με τον εκφοβισμό του εκλογικού σώματος. Η επίδραση της προπαγάνδας σε βάρος του ΣΥΡΙΖΑ υπολογίστηκε ότι του στοίχισε ένα κρίσιμο ποσοστό, της τάξης του 4-5%. Η Ν.Δ. κατάφερε να αυξήσει θεαματικά την επιρροή της κατά 11% (29,7%, 1,8 εκατ. ψήφοι) και με 170.000 περισσότερους ψήφους να κερδίσει τις εκλογές. Συσπείρωσε τώρα κυρίως συντηρητικούς εκλογείς, που στην πρώτη αναμέτρηση είχαν προτιμήσει τα μικρότερα σχήματα της νεοφιλελεύθερης Δεξιάς (ΔΗΣΥ, ΔΗΞΑ), τον ακροδεξιό ΛΑΟΣ και, σε μικρότερο βαθμό, τους ΑΝ.ΕΛΛ. Αν και η αστική τάξη συσπειρώθηκε σε μεγάλο βαθμό στη Ν.Δ., ωστόσο και αυτή η εκλογική της επίδοση παρέμεινε η

δεύτερη χειρότερη μεταπολιτευτικά μέχρι τότε. Η μαζική υποστήριξη της Ν.Δ. προήλθε κυρίως από τις κ/ο κατηγορίες του μη ενεργού πληθυσμού (συνταξιούχοι, νοικοκυρές), παραδοσιακά συντηρητικότερες, αλλά που αποδείχθηκαν και οι πλέον ευάλωτες στην προπαγάνδα, καθώς και τα στρώματα της υπαίθρου. Πλειοψήφησε, επίσης, στα ευρύτερα εργοδοτικά στρώματα και τους αυτοαπασχολούμενους, όπου κυριαρχεί παραδοσιακά. Χαρακτηριστικότερο όμως είναι ότι, μεταξύ των δύο αναμετρήσεων του 2012, η Ν.Δ. παρουσίασε τη μεγαλύτερη αύξηση στην κατηγορία των οικονομικά «εξασφαλισμένων». Πρόκειται για εκείνα τα κοινωνικά στρώματα που η οικονομική κρίση δεν είχε θίξει ιδιαίτερα ή και είχε ευνοήσει.

2015: προδιαγεγραμμένη ήττα

Οι εκλογές της 25ης Ιανουαρίου 2015, έπειτα από 5 έτη εφαρμογής σκληρών μνημονιακών πολιτικών στην Ελλάδα, αναδείχθηκαν γεγονός ιστορικής σημασίας για την εγχώρια πολιτική σκηνή, ενώ δεν υπήρξε μικρότερη και η διεθνής απήκυσή τους. Η πρόκληση οικονομικής και κοινωνικής ανασφάλειας στο εκλογικό σώμα αποτέλεσε, για άλλη μία φορά, τον βασικό άξονα της προεκλογικής εκστρατείας των δύο κυβερνητικών κομμάτων (Ν.Δ.-ΠΑΣΟΚ). Η νέα εκστρατεία εκφοβισμού επηρέασε πάλι τους συνταξιούχους και τις νοικοκυρές. Αυτές οι δύο κ/ο κατηγορίες παρέμεναν και οι μόνες στις οποίες η Ν.Δ. συγκέντρωσε τα υψηλότερα ποσοστά της. Ωστόσο, η συγκυρία των Β2015-Ι αποδείχθηκε αρκετά διαφορετική. Αυτή τη φορά η κινδυνολογία δεν έπεισε στον βαθμό που το είχε καταφέρει δύο χρόνια πριν. Στις αρχές του 2015, πολύ λιγότεροι από ό,τι το 2012 είχαν πεισθεί πως η χώρα κινδύνευε πραγματικά να χρεοκοπήσει. Η κοινωνική μεταστροφή και το κύμα κοινοβουλευτικής αποδοκιμασίας της κυβέρνησης δεν αναχαιτίστηκαν. Η αναδιανομή περιουσιών και η συγκεντροποίηση της ακίνητης ιδιοκτησίας, που προωθήθηκε με τη μνημονιακή φορολογική πολιτική των ετών 2012-2014, έφερε τα κόμματα της συγκυβέρνησης σε ρήξη, όχι μόνο με τα λαϊκά ή τα μεσαία στρώματα, αλλά ακόμη και με τμήματα των ανώτερων, ακόμη και αστικών στρωμάτων, προκαλώντας μια «βουβή» δεξιά διαμαρτυρία. Μετά τον ΕΝΦΙΑ, εκδηλώθηκε η διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης της. Η κοινωνική και εκλογική διάσπαση της Δεξιάς και της Ν.Δ. που προκάλεσε το Μνημόνιο παρέμενε. Οι πολιτικοί σχηματισμοί στα δεξιά της Ν.Δ. (Χ.Α., ΑΝ.ΕΛΛ., ΛΑΟΣ κ.λπ.) συγκέντρωσαν ποσοστό 14% και η Ν.Δ. περιορίστη-

κε στο 27,8%, χάνοντας τις εκλογές (2ο χαμηλότερο μεταπολιτευτικά - διάγραμμα 1).

Όπως είναι γνωστό, η εκπληκτική συσπείρωση γύρω από την κυβέρνηση, που πέτυχε ο ΣΥΡΙΖΑ στο πρώτο εξάμηνο της διαπραγμάτευσης με την τρόικα, θα τερματιστεί μετά το δημοψήφισμα (5/7/2015). Είναι το πραγματικό σημείο εκκίνησης της φθίνουσας πορείας του, η οποία θα καταγραφεί το 2019 με τη διπλή διαδοχική ήττα του (ευρωεκλογές και -εν συνεχεία- βουλευτικές) και θα ολοκληρωθεί με τις αναμετρήσεις του 2023. Η εκλογική κατάρρευση του ΣΥΡΙΖΑ στις Β2023 έχει την αφετηρία της στον συμβιβασμό του Δ2015. Μπορεί τον Σεπτέμβριο του 2015 το εκλογικό σώμα να έδωσε μια δεύτερη ευκαιρία στη διακυβέρνηση της Αριστεράς, αλλά η νίκη του ΣΥΡΙΖΑ στις Β2015-Σ αποδείχθηκε πύρρειος. Ήδη από την επαύριον των εκλογών (από τον Οκτώβριο του 2015), ο εκλογικός συσχετισμός είχε ανατραπεί υπέρ της Ν.Δ. Σε ολόκληρο τον εκλογικό κύκλο 2015-2019, η Ν.Δ. θα διατηρήσει σταθερά το προβάδισμα. Η νίκη της στις Ε2019, με διαφορά 9,4%, ολοκληρώθηκε δύο μήνες μετά, στις Β2019 (39,9%, 2,25 εκατ. ψήφοι - διαγράμματα 1, 2).

2019: επιστροφή στη διακυβέρνηση

Η ήττα του ΣΥΡΙΖΑ τον Ιούλιο του 2019 αποδείχθηκε στρατηγική. Αποτέλεσε έναν σημαντικό παράγοντα -όχι τον αποκλειστικό- για την εμπέδωση της κυριαρχίας της Ν.Δ., όχι μόνο στον νέο εκλογικό κύκλο, 2019-2023, που άνοιξε με τις Β2019, αλλά και στον επόμενο (τον τρέχοντα) που εγκαينεάστηκε με τις τελευταίες διπλές βουλευτικές εκλογές του 2023. Η Ν.Δ. θα επιστρέψει στη διακυβέρνηση της χώρας, συσπειρώνοντας σχεδόν το 100% των ψήφων που είχε λάβει και στις Β2015-Σ και, επιπλέον, διευρύνοντας την κοινωνική επιρροή της με το 46% των ψηφοφόρων που το 2015 είχαν επιλέξει το Ποτάμι και τους ΑΝ.ΕΛΛ., το 43% των ψηφοφόρων της Χ.Α. και το 73% των ψηφοφόρων της Ένωσης Κεντρώων. Το ποσοστό της στις Β2019 δεν είχε βέβαια σχέση με το 18,9% του Μαΐου 2012, απείχε όμως σημαντικά και από τα υψηλότερα ποσοστά του κόμματος στη Μεταπολίτευση. Και βέβαια, η πραγματική κοινωνική της επιρροή (που μετρείται σε ψήφους, όχι σε ποσοστό), η οποία ανήλθε σε 2,25 εκατ. ψήφους (διάγραμμα 2), ήταν αποδυναμωμένη και υπολειπόταν σημαντικά από την αντίστοιχη στις προηγούμενες περιόδους κυριαρχίας της (1989-90, 2000-04).

Το 2019, η Ν.Δ. απέκτησε τρία πολιτικά πλεονεκτήματα: α) Η εκλογική ήττα του ΣΥΡΙΖΑ συ-

νοδεύθηκε και από μια πιο σημαντική ιδεολογική ήττα, οι συνέπειες της οποίας αποδείχθηκαν μακροχρόνιες. Ο ΣΥΡΙΖΑ βρέθηκε, έκτοτε, σε δυσκολία να αναδείξει το νέο αφήγημά του, ιδίως σε συνθήκες που διεθνώς η σοσιαλδημοκρατία αποσυντίθεται. β) Με την ανάληψη της διακυβέρνησης, απέκτησε πάλι τη δυνατότητα να ανασυγκροτήσει την κοινωνική της βάση και γ) Η διάσπαση του κεντροαριστερού πόλου της πολιτικής σκηνής -εκεί οφείλεται και η μεγάλη διαφορά των 10 μονάδων, α'β' κόμματος- με την παρουσία του ΚΙΝ.ΑΛΛ. και του ΜΕΡΑ25, αποτέλεσε ένα στοιχείο εκλογικού και κομματικού ανταγωνισμού που λειτουργούσε υπέρ της.

Μάιος-Ιούνιος 2023: η πρωτοφανής εκλογική νίκη της Ν.Δ. Ενίσχυση και διάσπαση της συντηρητικής παράταξης

Στις συνολικά επτά περιπτώσεις διαδοχικής επανεκλογής κυβερνήσεων στη Μεταπολίτευση, υπάρχουν μόνο δύο όπου το κυβερνών κόμμα σημείωσε άνοδο. Η περίπτωση ΠΑΣΟΚ/Σημίτη το 2000 και η περίπτωση Ν.Δ./Μητσοτάκη τον Μάιο του 2023. Ως ποσοστό 1ου κόμματος, αυτό της Ν.Δ. στις Β2023-Μ είναι μεν καλύτερο από τις επιδόσεις της περιόδου 2012-2019, αλλά δεν συγκρατείται ούτε αυτό στα υψηλότερα που έχει καταγράψει η συντηρητική παράταξη στη μεταπολιτευτική περίοδο (διάγραμμα 1). Η Ν.Δ., μέγας νικητής των εκλογών, αποσπώντας τον Μάιο 2,4 εκατ. ψήφους ξεπέρασε ελαφρά την εκλογική-κοινωνική της επιρροή στα προ Μνημονίου επίπεδα. (Όταν έχασε τις Β2009, η Ν.Δ. είχε συγκεντρώσει πάλι περίπου 2,3 εκατ. ψήφους, αλλά λόγω της υψηλότερης συμμετοχής τότε, το ποσοστό της περιορίστηκε σε 33,5%). Στις επαναληπτικές του Ιουλίου, η κοινωνική της συρρίκνωση -διότι συγκέντρωσε μόλις 2,1 εκατ. ψήφους- συγκαλύφθηκε από το ποσοστό της (40,6%), που παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητο συγκριτικά με εκείνο του Μαΐου, αποκλειστικά και μόνον, όμως, εξαιτίας της αυξημένης αποχής (διαγράμματα 1, 2). Στις Β2023-Μ, πέτυχε να συσπειρώσει το 86,9% των εκλογέων του 2019, ενώ ταυτόχρονα ωφελήθηκε και από τη διαπαράταξιακή προσέλευση ψηφοφόρων από τον ΣΥΡΙΖΑ. Παρά την ύπαρξη πολυάριθμων σχηματισμών στα δεξιά της, η Ν.Δ. υπέρσχυσε τον Μάιο (και τον Ιούνιο) συντριπτικά στη συμπαγή Β-ΒΑ και στη ΝΑ ζώνη της πρωτεύουσας, όπου συγκεντρώνεται ο κύριος όγκος των αμιγώς αστικών και ανώτερων μεσαίων στρωμάτων (Β1 46%, Αν. Αττική 45%). Στις πλέον εύπο-

ρες περιοχές, η επιρροή της κυμάνθηκε από 63% ως 82% (Εκάλη, Φιλοθέη, Ψυχικό, Βούλα, Βουλιαγμένη, Διόνυσος, Κολωνάκι). Σε αυτές εμφάνισε μικρές απώλειες, σε σχέση με το 2019, και κατά βάση διατήρησε σε αυτά τα στρώματα την ηγεμονία που κατέχει διαχρονικά, με μοναδική εξαίρεση την κατάρρευσή της στις Β2012-Μ. Είναι φανερό ότι η αστική τάξη της χώρας παρέμεινε συσπειρωμένη στη Ν.Δ. και στον Κυριάκο Μητσοτάκη.

Εκτός από την ηγεμονία που διατήρησε στα αστικά στρώματα, η Ν.Δ. επιβεβαίωσε και την κυριαρχία της στα μεσαία. Η εκλογική της επιρροή διατηρήθηκε στις περιοχές του Λεκανοπεδίου με μικροαστική κοινωνική σύνθεση, τόσο σε δήμους (Ζωγράφου, Αργυρούπολη) όσο και σε συνοικίες της Αθήνας (Κυψέλη, Πατήσια) και του Πειραιά (Τερψιθέα, Καλλιόλη, Προφήτης Ηλίας). Περισσότερο εντυπωσιακό είναι το γεγονός, ότι το κυβερνών κόμμα κατάφερε να διευρύνει σημαντικά τα κοινωνικά του ερείσματα και στις λαϊκές-εργατικές περιοχές της πρωτεύουσας.

Σε αυτές τις περιοχές η Ν.Δ. είναι που επωφελήθηκε κυρίως από την εκλογική κατάρρευση του ΣΥΡΙΖΑ και λιγότερο το ΚΚΕ. Σε σύγκριση με το 2019, κατέγραψε άνοδο στη Δυτική Αττική, +7,6%, στη Β' Πειραιά, +7,3%, και στον Δυτικό Τομέα Αθήνας (Β2), +4,8%. Η αύξηση του ΚΚΕ στις ίδιες περιφέρειες περιορίστηκε, αντίστοιχα, σε +3,2%, +2,8% και +2,5%. Στις εργατικές-λαϊκές περιοχές της πρωτεύουσας ανέκτησε ποσοστά της τάξης του 34-37% (Περιστέρι, Αιγάλεω, Κερατσίνι, Νίκαια).

Πρόκειται για κοινωνική επιρροή που έχει παρατηρηθεί μεταπολιτευτικά μόνο στους εκλογικούς κύκλους της μεγάλης ανόδου της, με τη διαφορά ότι σήμερα αντιστοιχεί σε αριθμητικά μικρότερο εκλογικό σώμα. Ειπωμένο διαφορετικά, η πολιτική επικράτηση και κυριαρχία της Ν.Δ. στην τρέχουσα περίοδο στηρίζεται λιγότερο στην κοινωνική της εδραίωση, που είναι σαφώς ισχυρότερη από ό,τι στο παρελθόν, και περισσότερο στην πολιτική εξαφάνιση του αντίπαλου πόλου.

Το στοιχείο που κατέστησε τη διπλή εκλογική της νίκη -τόσο τον Μάιο όσο και στις επαναληπτικές εκλογές του Ιουνίου- πρωτοφανή, στο επίπεδο των εντυπώσεων, είναι η απόστασή της από το δεύτερο κόμμα (η λεγόμενη «ψαλίδα»). Πράγματι, οι διαφορές Ν.Δ.-ΣΥΡΙΖΑ, 20,7% τον Μάιο και 22,7% τον Ιούνιο, είναι οι μεγαλύτερες μεταξύ 20 βουλευτικών αναμετρήσεων, σε μισό αιώνα εκλογικής ιστορίας, με μοναδική εξαίρεση το 1974 (34%, ανάμεσα στη Ν.Δ. και την Ε.Κ.-Ν.Δ.).

AP PHOTO

Επομένως, η «έκπληξη» των εκλογών δεν δημιουργήθηκε λόγω της πραγματικής ανόδου της Ν.Δ., αλλά εξαιτίας της σοκαριστικής εξαϋλωσης του ΣΥΡΙΖΑ.

Η επικράτηση της Ν.Δ. συμβαδίζει και με τη συνολική παραταξιακή εκλογική ενίσχυση των κομματικών σχηματισμών της Δεξιάς. Στις τελευταίες διπλές εκλογές, το συντηρητικό κοινωνικό μπλοκ εμφανίστηκε εκλογικά ενισχυμένο. Τον Μάιο, η Ν.Δ., η Ελληνική Λύση και τα υπόλοιπα μικρότερα δεξιά κόμματα που έμειναν εκτός Βουλής (με μαζικότερη τη νεοπαγή Νίκη) συγκέντρωσαν, αθροιστικά, πάνω από 3 εκατ. ψήφους και ποσοστό 52,8%, που θυμίζει 1974 (55% τον Ιούνιο). Όμως, η σημαντική διαφορά από το 1990 ή το 2004 αλλά και η ομοιότητα με τη μνημονιακή περίοδο είναι ότι την εκπροσώπηση αυτού του κοινωνικού μπλοκ δεν μονοπωλεί πλέον μό-

νον η Ν.Δ. Η παραταξιακή διάσπαση είναι ευδιάκριτη κυρίως στις περιφέρειες της Μακεδονίας και στον Εβρο, όπου η αυξημένη παρουσία της πληθυντικής Δεξιάς διεμβολίζει πολιτικά τη Ν.Δ. Είναι εντυπωσιακό ότι η Ελληνική Λύση, η Νίκη και οι λοιποί δεξιοί σχηματισμοί συγκέντρωσαν τον Μάιο, αθροιστικά, στην Κ. Μακεδονία 18,5% έναντι 39,1% της Ν.Δ., στην Αν. Μακεδονία-Θράκη 14,4% έναντι 38,5% της Ν.Δ., ενώ στη Δ. Μακεδονία 13,5% έναντι 40,6% της Ν.Δ.

Η διαίρεση της Δεξιάς δεν εμφανίζεται σήμερα για πρώτη φορά. Προϋπήρξε στην 5ετία 2010-2015, με άλλους κομματικούς σχηματισμούς, ως πολιτικό αποτέλεσμα της εφαρμογής των μνημονίων. Τότε, προκάλεσε τη σοβαρή εκλογική αποσταθεροποίηση της Ν.Δ. Σήμερα, επανήλθε ως σοβαρός κίνδυνος που απειλεί τη διατήρηση της κυριαρχίας της.

Προεκλογική συγκέντρωση της Ν.Δ. το 2007

*Ο Κωνσταντίνος
Καραμανλής
ορκίζεται
πρωθυπουργός
στην πρώτη
κυβέρνηση της
Μεταπολίτευσης,
το 1974*

Ευάγγελος
Αβέρωφ:
διετέλεσε
πρόεδρος της
Ν.Δ. από το
1981 μέχρι το
1985, μετά τη
συντριπτική
ήττα της από το
ΠΑΣΟΚ

Οι ιδεολογικές συντεταγμένες της Ν.Δ.

• Του **Βασίλη Λιόση***

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι η αποτύπωση του ιδεολογικού στίγματος της Ν.Δ. και η ανάδειξη των κατά καιρούς διαφοροποιήσεών του. Πρώτα από όλα, όμως, θα χρειαστεί να γίνουν μερικές μεθοδολογικές παρατηρήσεις.

Βασικές παραδοχές

Πρώτη παραδοχή είναι πως για την Ιστορία κινητήριος μοχλός είναι η ταξική πάλη, πόρισμα που δεν ανήκει αποκλειστικά στον Μαρξ αλλά

και σε προμαρξικούς διανοητές.

Δεύτερον, τα κόμματα δεν υπήρχαν καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας αλλά είναι προϊόντα του καπιταλισμού. Πρωτίστως εμφανίζονται τα εργατικά κόμματα και ακολουθούν τα αστικά.

Τρίτον, ως κόμμα ορίζουμε την κοινωνική συλλογικότητα που συμπυκνώνει εντός της ταξικά συμφέροντα, τα εκφράζει και τα υπερασπίζεται. Τα κόμματα δεν είναι απλώς μορφώματα ιδεών αλλά ιδεών που εδράζονται σε υλική βάση.

Συγγραφέας-
εκπαιδευτικός

Τέταρτον, η αντιστοίχιση ταξικού συμφέροντος και ιδεολογίας δεν είναι μια μαθηματική συνάρτηση «ένα προς ένα». Η ιδεολογία έχει τη σχετική της αυτοτέλεια.

Πέμπτον, ο χαρακτηρισμός ενός κόμματος εξαρτάται από την ιδεολογία του, το πρόγραμμά του, την ταξική σύνθεση των μελών του, την πρακτική του και τη στάση που κρατάει η άρχουσα τάξη απέναντί του.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι λόγω του περιορισμού που υπάρχει στην έκταση του κειμένου αναγκαστικά θα παραλειφθούν ορισμένες περιόδους που αφορούν το ιδεολογικό στίγμα της Ν.Δ.

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής θέτει τα θεμέλια

Ας δούμε πώς η Ν.Δ. αυτοπροσδιορίστηκε μέσω της ιδρυτικής της διακήρυξης το 1974: «[...] Η παράταξις της Ν.Δ. συγκροτείται από έμπειρες και υγιείς, αλλά και από νέες προοδευτικές και ριζοσπαστικές πολιτικές δυνάμεις συντονισμένες στον ίδιο σκοπό: Να κάμουν στην Ελλάδα πράξη την επωνυμία της παρατάξεως - να δώσουν στη χώρα μια νέα δημοκρατία.

»Ν.Δ. είναι η πολιτική παράταξις που ταυτίζει το Έθνος με τον Λαόν, την Πατρίδα με τους Ανθρώπους της, την Πολιτεία με τους Πολίτες της, την Εθνική Ανεξαρτησία με τη Λαϊκή Κυριαρχία, την Πρόοδο με το Κοινό Αγαθό, την Πολιτική Ελευθερία με την Ενωμένη Τάξη και την Κοινωνική Δικαιοσύνη. [...]

»Ν.Δ. είναι η πολιτική παράταξις που αγνοεί τις διενέξεις και τους διχασμούς του παρελθόντος -που τόσα δεινά επεσώρευσαν στον τόπο μας- και προσανατολίζεται στα ευρύτερα δυνατά σχήματα εθνικής ενότητας»¹.

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής καθορίζοντας το ιδεολογικοπολιτικό στίγμα της Ν.Δ. έλεγε: «Την θέσιν των κομμάτων στην πολιτική ζωή μιας χώρας δεν την καθορίζουν οι αντίπαλοί τους. Την προσδιορίζουν οι αρχές τους, οι πράξεις τους και η σύνθεσή τους. Και με τα κριτήρια αυτά η Νέα Δημοκρατία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί σαν ριζοσπαστικός φιλελευθερισμός, που ευρίσκεται μεταξύ του παραδοσιακού φιλελευθερισμού και του δημοκρατικού σοσιαλισμού»².

Με βάση τα παραπάνω η Ν.Δ. επιχείρησε να δημιουργήσει ένα ομιχλώδες τοπίο γύρω από τον χαρακτήρα της και να αποτινάξει το παρελθόν που αφορούσε την περίοδο του Εμφυλίου και τη μετεμφυλιακή χρονική ζώνη, να υπερβεί (φραστικά) τους διαχωρισμούς Δεξιά-Αριστερά

και να καρπωθεί όρους που χρησιμοποιούνταν από την Αριστερά (σοσιαλισμός). Να αυτοπαρουσιαστεί, εν τέλει, ως διαταξικό κόμμα. Η πολιτική κρατικοποιήσεων και η κατηγορία περί σοσιαλμανίας ευνόησαν τη δημιουργία ενός φιλολαϊκού πορτρέτου. Ωστόσο, η προσπάθεια αποϊδεολογικοποίησης και εξαγνισμού είχε ένα όριο. Το 1976 ο υπουργός Εργασίας, Κ. Λάσκαρης, δήλωνε ευθαρσώς ότι «Δεν θα επιτρέψω την πάλιν των τάξεων».

Αβέρωφ: η σκλήρυνση της γραμμής

Ο Αβέρωφ υπήρξε στέλεχος πρώτης γραμμής της ΕΡΕ και είχε γράψει το «Φωτιά και Τσεκούρι» που αποτέλεσε ένα αντικομμουνιστικό μανιφέστο.

Με την ανάληψη της προεδρίας του κόμματος, ο Αβέρωφ έδωσε κατευθύνσεις για τη συνδικαλιστική αναδιοργάνωση του κόμματος και της ΟΝΝΕΔ και την οργάνωση μιας αποτελεσματικότερης προπαγάνδας. Το αποτέλεσμα ήταν η κατακόρυφη άνοδος των οργανωμένων δυνάμεων του κόμματος (1977-20.000 μέλη, 1987-400.000 μέλη)³ και της ΟΝΝΕΔ, ο πολλαπλασιασμός των κομματικών οργανώσεων και των τοπικών γραφείων. Στα πανεπιστήμια, μάλιστα, η ΔΑΠ το 1987 κατόρθωσε για πρώτη φορά να κερδίσει την πρωτιά.

Ο Αβέρωφ μιμήθηκε τρόπον τινά το μοντέλο του λενινιστικού κόμματος αλλά με αστικό περιεχόμενο και μορφή. Αντιλήφθηκε πως απαιτούνταν μια διάδραση κοινωνίας-κόμματος, παρ' όλα αυτά η οργανωτική ανάπτυξη δεν οδήγησε σε εκλογική νίκη.

Χαρακτηριστικά δείγματα τόσο της ιδεολογικής σκλήρυνσης της Ν.Δ., όσο και της προσπάθειας μιας πιο αποτελεσματικής προπαγάνδας αποτέλεσαν τα τραγούδια της ΟΝΝΕΔ. Ενα από αυτά εισήγαγε μια καθαρά εμφυλιοπολεμική λογική: «Ζέρβα απ' τον τάφο έβγα και δεσ/θα αναστηθεί ξανά ο ΕΔΕΣ/ για τη σημαία και το σταυρό/ αν χρειαστεί και στο βουνό/ εμείς δεν ξέρουμε ζυγό»⁴.

Η σκληρότερη ιδεολογικά και πολιτικά γραμμή υλοποιήθηκε μέσω της επίσημης κομματικής συμμετοχής της Ν.Δ. στις εκδηλώσεις μίσους στον Γράμμο-Βίτσι και στου Μακρυγιάννη και μέσω της άρνησης της Ν.Δ. να αναγνωρίσει την Εθνική Αντίσταση. Η σκλήρυνση αυτή στόχευε στο να θωρακίσει το κοινωνικό δυναμικό της Ν.Δ. και να εμποδίσει εκλογικές διαρροές προς το ΠΑΣΟΚ, ενώ εξέφραζε ταυτόχρονα και μια ιδεολογική απερίσκεπτη της ελληνικής αστι-

κής τάξης απέναντι στο ιδεολογικό και πολιτικό ρεύμα που είχε ανδρωθεί μέσα στο λαϊκό κίνημα μεταπολιτευτικά.

Θα ήταν, όμως, λάθος να συμπεράνουμε πως η οργανωτική ανάπτυξη της Ν.Δ. ήταν απλώς αποτέλεσμα ενός επιτελικού σχεδίου. Εκτός της κεντρικής κατεύθυνσης που υπήρχε, αναπτυσσόταν πλέον στην κοινωνία και το ιδεολογικό ρεύμα του νεοφιλελευθερισμού, το οποίο σταδιακά άρχισε να κερδίζει έδαφος. Αργότερα παρόμοια σκληρή γραμμή θα ακολουθήσει και ο Σαμαράς.

Ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης θέτει επιτακτικά τη ριζική αλλαγή του διαχειριστικού υποδείγματος

Τον Ευάγγελο Αβέρωφ διαδέχεται ο Κώστας Μητσοτάκης. Με την εκλογή του στην αρχηγία της Ν.Δ. επιχειρεί να φιλοτεχνήσει ένα διαφορετικό προφίλ. Το νέο ιδεολογικό μανιφέστο της Ν.Δ. φέρει τον τίτλο «Μια πρόταση ελευθερίας».

Στο μανιφέστο αυτό δίνεται μεγάλο βάρος στην έννοια της ελευθερίας, η οποία ταυτίζεται με το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας, δηλώνεται η πίστη του κόμματος στο κράτος δικαίου και βέβαια στην ελεύθερη οικονομία και την ατομική ιδιοκτησία. Επιχειρείται, επίσης, να νοηματοδοτηθεί η έννοια του «προοδευτικού». Έτσι, προοδευτικός θεωρείται «[...] εκείνος που δεν υποτάσσει τον άνθρωπο σε ξεπερασμένα δόγματα και μονοσήμαντες αλήθειες, που βλέπει ότι με το πρόσχημα του σοσιαλιστικού πειραματισμού της αλλαγής αποκλείονται οι πραγματικές αλλαγές». Δηλώνεται ότι θα χτυπηθεί το κομματικό κράτος, έχοντας στο μυαλό όχι μόνο τις πελατειακές σχέσεις που συγκροτήθηκαν από το ΠΑΣΟΚ, αλλά προϋδεάζοντας για μεγαλύτερη ελευθερία κίνησης του κεφαλαίου. Πάντως, ούτε αυτή η αλλαγή αρχηγίας και προσανατολισμών της Ν.Δ. ήταν αρκετά προκειμένου η Ν.Δ. να κερδίσει τις επόμενες εκλογές⁵.

Μαζί με όλα τα παραπάνω εισάγεται και ένας έντονα εθνικιστικός λόγος με αφορμή το «μακεδονικό». Η Ν.Δ. είναι η κύρια δύναμη εκφοράς του εθνικιστικού λόγου που παραπέμπει στη θεώρηση του Παπαρρηγόπουλου περί ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους, ενισχύει ποικιλοτρόπως τα εθνικιστικά συλλαλητήρια και εκδίδει μπροσουρά που διακινείται σε όλα τα σχολεία της Ελλάδας προκειμένου να εμπεδωθεί η εθνικιστική της οπτική.

Το σαφές νεοφιλελεύθερο στίγμα της Ν.Δ. γεννά στο εσωτερικό του κόμματος κάποιες αντιδράσεις με τον Ιωάννη Βαρβιτσιώτη να λέει μετά

την εκλογική ήττα του 1993 πως «πληρώσαμε ως κυβέρνηση έναν φραστικό θατσερισμό» και πως «το κράτος οφείλει να δείξει το κοινωνικό του πρόσωπο»⁶.

Τέλος, αξίζει να αναφέρουμε τον τρόπο που η Ν.Δ. αντιπολιτεύτηκε το ΠΑΣΟΚ. Μια βασική συνιστώσα της κριτικής της αποτέλεσε η κατηγορία περί λαϊκισμού, κατηγορία που μελλοντικά επαναλήφθηκε και στην περίπτωση του ΣΥΡΙΖΑ. Για τη Ν.Δ., ο λαϊκισμός του ΠΑΣΟΚ δεν ήταν τίποτα άλλο παρά η ψευδής υπεράσπιση των λαϊκών συμφερόντων και η υπέρμετρη υποσχαιολογία και οι παροχές. Αν και αυτά αποτέλεσαν συστατικά στοιχεία της πολιτικής του ΠΑΣΟΚ, αυτό που ήθελε στην πραγματικότητα η Ν.Δ. ήταν να χτυπήσει την, σε πρώτη φάση, ημιτελή κείνσιανή πολιτική του ΠΑΣΟΚ με στόχο να οδηγήσει σε ακόμη συντηρητικότερες θέσεις και πρακτικές τόσο το ΠΑΣΟΚ όσο και τον λαό. Τελικά, η κατηγορία περί λαϊκισμού υπέκρυπτε και το ιδεολογικό σχήμα που χρησιμοποιήθηκε στη συνέχεια κατά κόρον με βάση το οποίο η ελληνική κοινωνία κατανάλωνε περισσότερα από αυτά που παρήγε.

Το στίγμα του Κώστα Καραμανλή

Ο Κώστας Καραμανλής δίνει το δικό του ιδεολογικό στίγμα λέγοντας ότι «μεσαίος χώρος σημαίνει μια πολιτική που θα συνδυάζει τον πραγματισμό και την κοινωνική ευαισθησία. Εν κατακλείδι, μεσαίος χώρος είναι ο χώρος συνάντησης όλων των σύγχρονων ρευμάτων της κοινωνίας»⁷.

Ο Καραμανλής επιχειρεί να φιλοτεχνήσει ένα ιδεολογικό πορτρέτο διαφοροποιημένο σε σχέση με τους προκατόχους του. Χαράζεται η λεγόμενη στρατηγική της πολιτικής μετριοπάθειας, του μεσαίου χώρου και του φιλελεύθερου πνεύματος, σχήματα που βρίσκονται υπό τη σκέπη του λεγόμενου Κοινωνικού Φιλελευθερισμού. Ο νεοφιλελευθερισμός δεν αμφισβητείται στον πυρήνα του αλλά προτείνεται μια διαφορετική μορφή του στην οποία έχουν λόγο η «κοινωνία των πολιτών», οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, η αποσυγκέντρωση πόρων από το κράτος και υπογραμμίζεται η έννοια της κοινωνικής αλληλεγγύης. Παράλληλα, αποκηρύσσονται οι διαχωριστικές γραμμές του μετεμφυλιακού παρελθόντος και προβάλλεται η έννοια της εθνικής συμφιλίωσης. Κατά κάποιον τρόπο ενώ η Ν.Δ. «αποϊδεολογικοποιείται», παράλληλα διαμορφώνει ένα «νέο» ιδεολογικό περίγραμμα.

Από μια άποψη η στρατηγική του μεσαίου χώρου είναι πιο έξυπνη σε σχέση με τις προηγούμενες. Ο μεσαίος χώρος στερείται επιστημονικού

προσδιορισμού και ως εκ τούτου δημιουργεί ιδεολογικές συγχύσεις και ψευδείς ταυτότητες αυτοπροσδιορισμού στα υποκείμενα· χρήσιμα στοιχεία για τη σταθερότητα του συστήματος. Επομένως, μπορεί να αποβεί αποτελεσματική σε συγκεκριμένες ιστορικές φάσεις. Και πράγματι απέβη τέτοια, αφού με σημαία τη συγκεκριμένη στρατηγική ο Καραμανλής κατάφερε να κερδίσει δύο εκλογικές αναμετρήσεις.

Η Ν.Δ. του Κυριάκου Μητσοτάκη: μείγμα νεοφιλελευθερισμού και Ακροδεξιάς

Στην περίοδο που αναλαμβάνει ο Κυριάκος Μητσοτάκης τα νήια της Ν.Δ., σταδιακά διαμορφώνονται ευνοϊκότερες συνθήκες για την ιδεολογική και πολιτική ηγεμονία του κόμματος. Ο ΣΥΡΙΖΑ διαφεύδει τις ελπίδες εκατομμυρίων ανθρώπων, τα νεοφιλελεύθερα δόγματα εδραιώνονται πλέον με τη μορφή στερεοτύπων σε ολόένα και περισσότερα πληθυσμιακά στρώματα, η

Ακροδεξιά βρίσκεται σε άνοδο παντού, το λαϊκό κίνημα πλέει σε τέλμα. Ακριβώς αυτές οι συνθήκες είναι που ευνοούν και την εμφάνιση του νέου ιδεολογικού μείγματος που χαρακτηρίζεται από την προβολή ακραία συντηρητικών απόψεων.

Ο Κυριάκος Μητσοτάκης στην προεκλογική ομιλία του 2019 επιδίωξε να προσδώσει έναν λαϊκό και ταυτόχρονα έναν διαταξικό χαρακτήρα στη Ν.Δ. Είπε χαρακτηριστικά: «Προσωπικά γύρισα δυο και τρεις φορές κάθε γωνιά της πατρίδας μας, ακούγοντας τον εργαζόμενο, τον αγρότη, τον επαγγελματία, τον συνταξιούχο, τον δημόσιο υπάλληλο. Αλλά και τον άνεργο, τη νέα μητέρα, τον φοιτητή. Το είπα και το έκανα. Αφουγκράστηκα τον βουβό πόνο τους. [...] Σήμερα, η Ν.Δ. δεν είναι μόνο η μεγαλύτερη πολιτική παράταξη της χώρας. Είναι το ευρύ πατριωτικό ρεύμα όλων των Ελλήνων. Και είναι έτοιμη να εκφράσει όλους, όσοι ζητούν σιγουριά αλλά και πρόοδο»⁸.

Επιπλέον, «χτυπά» τη γραφειοκρατία, όχι με την έννοια του καρτοβασιλείου, αλλά με την έν-

Κώστας και Νατάσα Καραμανλή, τη βραδιά της εκλογικής νίκης της Ν.Δ. υπό την προεδρία του, τον Μάρτιο του 2004

AP Photo/Yorgos Karahalidis

**Κυριάκος
Μητσοτάκης:
ανέλαβε τα νήια
της Ν.Δ.
τον Ιανουάριο
του 2016**

νοια του αποσπασμένου από τον λαό ηγέτη, ανακεφαλαιώνει τα πεπραγμένα του ΣΥΡΙΖΑ με εξ αριστερών κριτική, αναφέρεται σε όλες τις κοινωνικές τάξεις και κατηγορίες⁹. Μέχρις εδώ έχουμε το «καρότο». Ωστόσο, το «μαστίγιο» δεν εξέλιπε. Λέει χαρακτηριστικά: «[...] Και στέλνω ένα ξεκάθαρο μήνυμα σε όλων των ειδών τα γκρουπούσκουλα και τους “μπαχαλάκηδες”. Στις 8 Ιουλίου η ανοχή τελειώνει. Το πανεπιστημιακό άσυλο καταργείται τον πρώτο μήνα της διακυβέρνησής μας. Οι σχολές παύουν να αποτελούν ορμητήρια για να κατασκευάζουν κάποιοι μολότοφ και οι κουκουλοφόροι να διακινούν, μαζί με τους εμπόρους, τα ναρκωτικά τους. Και αποδίδονται επιτέλους τα πανεπιστήμια ελεύθερα στους φοιτητές, στους καθηγητές και στους εργαζόμενους. Όπως συμβαίνει σε κάθε πολιτισμένο κράτος. Οι γειτονιές μας επιστρέφουν στους Αθηναίους. Εμποροι και κάτοικοι και τουρίστες θα αισθάνονται και πάλι ασφαλείς. [...] Θα δώσουμε στους αστυνομικούς μας καινούργια αλεξίσφαιρα γιλέ-

κα και καινούργια περιπολικά, έτσι ώστε -πρώτ’ απ’ όλα- να αισθάνονται ασφαλείς, για να μπορούν να μας προστατεύουν. Αυτό είναι προτεραιότητα, είναι δέσμευση»¹⁰.

Στη συνέχεια η κοινωνική αναληψία και οι σκληρές ταξικές δηλώσεις συμβαδίζουν. Επί πρωθυπουργικής θητείας του ο Κυριάκος Μητσοτάκης δηλώνει: «Δεν τρέφω αυταπάτες για μια κοινωνία χωρίς ανισότητες, κάτι τέτοιο είναι αντίθετο στην ανθρώπινη φύση, όσοι το επιχειρήσαν καταστρατήγησαν τελικά την ίδια τη δημοκρατία και τα ατομικά δικαιώματα». Ο Στέλιος Πέτσας με τη σειρά του λέει πως «όποιος δεν προσαρμόζεται πεθαίνει» ενώ συγχρόνως επιχειρείται και η οικοδόμηση ενός ανθρωπιστικού προφίλ με τον ενστερνισμό του δικαιωτισμού.

Αξίζει, ακόμη, να διευκρινίσουμε πως ο νεοφιλελευθερισμός που εφαρμόζεται είναι μια παραλλαγή των καταστατικών του αρχών, αφού στις κρίσιμες φάσεις το κράτος παρεμβαίνει για να σώσει τμήματα του κεφαλαίου και έτσι το «αόρατο χέρι» της αγοράς του Ανταμ Σμιθ μπαίνει στο περιθώριο. Στη Ν.Δ. στεγάζονται πλέον επιφανείς εκπρόσωποι του ακροδεξιού ελληνικού ρεύματος: Βορίδης, Γεωργιάδης, Πλεύρης και παλαιότερα ο Μπογδάνος.

Επίσης, μέσω του Αγγελου Συρίγου επιχειρείται μια συνολική αναθεώρηση της Ιστορίας με στόχο είτε το χτύπημα του ρόλου του λαϊκού κινήματος στο παρελθόν (βλέπε δηλώσεις για την εξέγερση του Πολυτεχνείου), είτε εκφράζει τις ενδοτικές τάσεις της ελληνικής αστικής τάξης για το Αιγαίο (βλέπε δηλώσεις για το ξεπερασμένο της Συνθήκης της Λωζάννης).

Για τον όρο «Λαϊκή Δεξιά»

Ο όρος έχει προκύψει τα τελευταία χρόνια. Οι υπερασπιστές του εντός Ν.Δ. διαμαρτύρονται για τη διείσδυση «μη καθαροαίμων» νεοδημοκρατικών στοιχείων στη Ν.Δ. που «αλλοιώνουν τον χαρακτήρα του κόμματος». Παράλληλα διατηρούν κάποιες κείνσιανές αναφορές στον πολιτικό τους λόγο και κλασικές συντηρητικές θέσεις. Υπάρχουν, ωστόσο, και αυτοί που δεν αποδέχονται τον όρο προκειμένου να διατηρήσουν έναν πιο αυθεντικό νεοφιλελεύθερο λόγο ή για να δηλώσουν πως ο προσδιορισμός είναι περιττός απ’ ης στιγμής η Ν.Δ. εξυπηρετεί όλα τα κοινωνικά συμφέροντα ή και για να έχει το κόμμα δυνατότητες διεύρυνσης.

Σε κάθε περίπτωση οι δύο προσεγγίσεις εκφράζουν διαφορετικές τακτικές -όπως άλλωστε και οι κατά καιρούς ύπαρξη διαφορετικών φρα-

ξιών- και ο όρος δημιουργεί συγχύσεις σχετικά με τον ταξικό ρόλο της Ν.Δ.

Συμπεράσματα

Στη διάρκεια μισού αιώνα από το 1974 ως σήμερα η εκάστοτε αλλαγή αρχηγού στο κόμμα της Ν.Δ. δεν σηματοδοτούσε τη δομική αλλαγή του ιδεολογικού προφίλ του κόμματος. Δεν αφορούσε τον πυρήνα της ιδεολογίας αλλά μια παραλλαγή και μόνο των δομικών ιδεολογικών χαρακτηριστικών. Εντούτοις, αν και μιλάμε για παραλλαγή και όχι για αλλαγή φυσιογνωμίας -που έτσι κι αλλιώς δεν θα μπορούσε να συμβεί- έχει και αυτή τη σημασία της.

Σε όλες τις ιδεολογικές της παραλλαγές η Ν.Δ. είχε σταθερές:

α) την πίστη της στο δόγμα «ανήκομεν εις την Δύσιν» και την πρόσδεση της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό άρμα·

β) την υπεράσπιση των κεφαλαιοκρατικών δομών, οικονομικά, ιδεολογικά, πολιτικά, νομικά·

γ) τον ενστερνισμό του στρατηγικού «οράματος» της ελληνικής αστικής τάξης όπως αυτό διατυπώθηκε στην έκθεση Βαρβαρέσου (θεωρία Ψωροκώσταινας)·

δ) τη διάδοση, άλλοτε περισσότερο άλλοτε λιγότερο, του τρίπτυχου «πατρίς-θρησκεία-οικογένεια» και του αντικομμουνισμού.

Οι όποιες ιδεολογικές τροποποιήσεις υπαγορεύονταν από τις ανάγκες του εκλογικού αγώνα, από τις διεθνείς αλλαγές -οικονομικές και πολιτικές-, από τις ανάγκες του ελληνικού κεφαλαίου. Για παράδειγμα, η πολιτική κυριαρχία του ΠΑΣΟΚ σε διάφορες φάσεις ανάγκαζε τη Ν.Δ. σε ιδεολογικούς ελιγμούς. Ή ακόμη, η αλλαγή του διαχειριστικού υποδείγματος παγκόσμια το 1973 με τον κεϊνσιανισμό να πνέει τα λοίσθια και να τον διαδέχεται το επιθετικότερο νεοφιλελεύθερο μοντέλο, είναι σαφές ότι επηρέασε μορφολογικά το ιδεολογικό στίγμα της Ν.Δ. Η Ν.Δ. ευφυώς δεν υιοθετεί τον χαρακτηρισμό του νεοφιλελεύθερου κόμματος -αφού αυτός φέρει αρνητικό φορτίο για αρκετούς ανθρώπους- αλλά αυτοχαρακτηρίζεται ως κόμμα του Κοινωνικού Φιλελευθερισμού¹¹.

Πολύ περισσότερο, δεν ισχυρίζεται ότι είναι το κύριο κόμμα της ελληνικής αστικής τάξης παρά σε σπάνιες στιγμές ειλικρίνειας. Μια τέτοια στιγμή αποτέλεσε η δήλωση του Μείμαρκα μετά το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος του 2015. Είπε: «Εάν δεν έρθει η συμφωνία την Τετάρτη, θα παρέμβουν οι δυνάμεις της αστικής τάξης. Θα απαντήσουμε πολύ διαφορετικά οι πολίτες της δημιουργίας»¹². Αποκαλυπτικές αλήθειες...

● ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. <https://nd.gr/idrytiki-diakirysi>
2. Καραμανλής: Αρχείο, τόμος 11, σελ. 124.
3. Βλέπε α) Βερναρδάκης Χριστόφορος-Μαυρή Γιάννης, «Πάλι των τάξεων και πολιτικά κόμματα, 1985-1987. Η κρίση εκπροσώπησης σε εξέλιξη», Θέσεις, τ. 22.
4. Αναφέρεται στο Κωστόπουλος Τάσος, «Το μεσορράνημα της αλλαγής», «Εφ.Συν.», 10-11 Ιουνίου 2023.
5. Βλέπε αναλυτικότερα, α) Μηρατάκος Αγγελος, «Η Ιστορία της Νέας Δημοκρατίας», σελ. 329-408, εκδ. Α.Α. Λιβάνη και β) Λούλης Γιάννης, «Ο Δρόμος προς την Αβυσσο, Οι συνέπειες της κρίσης του κομματικού συστήματος: 1981-2011», σελ. 66-71, εκδ. Καστανιώτη, 2011.
6. Αναφέρεται στο Μακρής Σπύρος, «Προς έναν Φιλελεύθερο Πραγματισμό», σελ. 41, εκδ. Ι. Σιδέρης, 2008.
7. Νέα Δημοκρατία, Πρακτικά έκτακτου συνεδρίου (2000), σελ. 4.
8. <https://nd.gr/kentriki-proeklogiki-omilia-toy-proedroytis-nd-k-kyriakoy-mitsotaki-sto-thiseio>
9. Ο.π.
10. Ο.π.
11. <https://nd.gr/i-nea-dimokratia>
12. <https://newpost.gr/eidiseis/me-marakhs-ean-den-ymparksei-symfwnia-tha-badizoyme-se-tragwdia/>

**Αντώνης
Σαμαράς:
αναδείχτηκε
πρόεδρος
της Ν.Δ. τον
Νοέμβριο
του 2009, με
ποσοστό 50,06%
έναντι 39,7%
της Ντόρας
Μπακογιάννη**

Ιούνιος 2011, η έκρηξη των «Αγανακτισμένων», με αφορμή το Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα 2011-2015. Τότε η Ν.Δ. υπό τον Σαμαρά «πυροβολούσε» τα μνημόνια και την τρόικα. Λίγους μήνες μετά ο Αντ. Σαμαράς συμμετείχε στην κυβέρνηση Παπαδήμου

Οι άξονες της οικονομικής πολιτικής της Ν.Δ. 1974-2023

● Του **Νίκου Στραβελάκη***

Οι άξονες της οικονομικής πολιτικής της Ν.Δ. είναι κράμα πολλών παραγόντων. Οι βασικότεροι είναι η φάση του οικονομικού κύκλου, το κυρίαρχο οικονομικό παράδειγμα, οι επιδιώξεις της εγχώριας αστικής τάξης και οι ανάγκες των «μικροϊδιοκτητών» - των «νοικοκυραίων» που αποτελούν ιστορικά μεγάλο μέρος της εκλογικής βάσης του κόμματος.

Συνολικά, η οικονομική πολιτική του κόμματος μπορεί να χωριστεί σε τέσσερις περιόδους. Την περίοδο του «ριζοσπαστικού φιλελευθερισμού» 1974-1985, την περίοδο του «νεοφιλελευθερισμού» 1985-1993, την περίοδο της «σύγκλισης»-«τριγωνοποίησης» 1993-2008 και την περίοδο των «μνημονίων» 2009 μέχρι σήμερα. Ας τα πάρουμε όμως από την αρχή,

Ελληνική Οικονομία 1830-1974 - Σύντομη αναδρομή

Ο ελληνικός καπιταλισμός χαρακτηρίζεται από αδύναμη «πρωταρχική συσσώρευση κεφαλαίου». Η βασική συνέπεια αυτού του ιστορικού δεδομένου είναι η «μικρο-ιδιοκτησία». Δηλαδή, η χαμηλή συγκέντρωση κεφαλαίου και συνακόλουθα ο μεγάλος αριθμός αγροτών, ελευθέρων επαγγελματιών και μικρομεσαίων επιχειρηματιών που χαρακτηρίζει την ελληνική οικονομία και κοινωνία. Γι' αυτό τον λόγο η θέση της ελληνικής οικονομίας στον διεθνή καταμερισμό εργασίας ήταν και σε μεγάλο βαθμό παραμένει το βασικό οικονομικό ζήτημα της χώρας.

Η μικρο-ιδιοκτησία αρχικά θεωρήθηκε ευλογία. Ο Ιωάννης Αλέξανδρος Σούτσος¹, επηρεασμένος από τον Σισμοντί, θεωρούσε ότι η μικρο-ιδιο-

κτησία προστάτευε την οικονομία από τις κρίσεις. Η λογική ήταν ότι η χρεοκοπία πολλών μικρών επιχειρήσεων δεν έχει την ίδια επίδραση με τη χρεοκοπία μιας μεγάλης επιχείρησης. Σε αυτό το σχήμα η μεγέθυνση της οικονομίας μπορούσε να έλθει μόνο από την επέκταση του «ζωτικού χώρου». Αυτή ήταν η πολιτική της ελληνικής αστικής τάξης μέχρι και τη δεκαετία του 1930. Η προσπάθεια επέκτασης των συνόρων του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Ήταν μια πολιτική που εξάντλησε τα όριά της με τη Μικρασιατική καταστροφή και κυρίως τη χρεοκοπία του 1932 που έφερε μαζί της ένα διαφορετικό αφήγημα, αυτό της εκβιομηχάνισης. Η εκβιομηχάνιση είχε αποκτήσει θέση στον δημόσιο διάλογο με τη διατριβή του Ξενοφώντα Ζολώτα «Η Ελλάδα εις το στάδιον της Εκβιομηχανίσεως» (1925). Όμως έγινε κυρίαρχο σημείο αναφοράς και αντιπαράθεσης μετά το τέλος του εμφυλίου το 1952².

Εκείνη την εποχή έλαβε χώρα η σοβαρότερη ακαδημαϊκή οικονομική συζήτηση στην Ελλάδα. Ο Ξενοφών Ζολώτας αντιπαρά τέθηκε με τον Κυριάκο Βαρβαρέσο και έμμεσα με τον Δημήτρη Μπάτση. Στη λογική του Ζολώτα η Ελλάδα μπορούσε να εκβιομηχανισθεί μέσα από την απελευθέρωση των δυνάμεων της αγοράς. Για τον Βαρβαρέσο αυτό ήταν ανέφικτο κυρίως λόγω της χαμηλής παραγωγικότητας της γεωργίας, το καλύτερο για τη χώρα θα ήταν η ανάπτυξη κλάδων προστατευμένων από τον διεθνή ανταγωνισμό όπως ο κλάδος των κατασκευών. Ο Μπάτσης από την άλλη προωθούσε μια νέα «πρωταρχική συσσώρευση» που θα στήριζε τον σοσιαλιστικό μετασχηματισμό αυτή τη φορά. Η εκβιομηχάνιση θα χρηματοδο-

Πανεπιστημιακός,
Τμήμα
Οικονομικών
Επιστημών, ΕΚΠΑ

Παναγής Παπαλιγούρας,
υπουργός
Συντονισμού
(περίπου
Οικονομίας και
Οικονομικών)
στην πρώτη
κυβέρνηση Κων.
Καραμανλή.
Επικρίθηκε ως
«σοσιαλμανής»

τούνταν από την αξιοποίηση των εγχώριων παραγωγικών πηγών, τις οποίες περιγράφει με περισσή λεπτομέρεια στο βιβλίο του «Η Βαριά Βιομηχανία στην Ελλάδα».

Στις δεκαετίες του 1950 και του 1960 το αναπτυξιακό μπουμ που ακολούθησε τον πόλεμο έμοιαζε να δικαιώνει τον Ζολώτα. Η χώρα επωφελήθηκε από τις χρυσές δεκαετίες του καπιταλισμού και εκβιομηχανίσθηκε τάχιστα. Όμως η χαρά δεν βάστηξε πολύ. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έγινε σαφές ότι η παγκόσμια οικονομία έμπαινε σε κρίση. Μια κρίση που έμεινε στην ιστορία με τον όρο «μεγάλος στασιμοπληθωρισμός». Η νεαρή ελληνική βιομηχανία βρέθηκε στην καρδιά της κρίσης που κορυφώθηκε το 1973. Το τελευταίο συνέβαλε στην πτώση της Χούντας και στην Πέμπτη Ελληνική Δημοκρατία.

Ν.Δ. - Η περίοδος του «Ριζοσπαστικού Φιλελευθερισμού» 1974-1985

α. Η κυβερνητική πολιτική της Ν.Δ. 1974-1981

Η νεο-ιδρυθείσα Νέα Δημοκρατία ανέλαβε τη διακυβέρνηση το 1974 και μαζί τη διαχείριση της κρίσης. Σε μια εντυπωσιακή σταθεροποιητική κίνηση κρατικοποίησε τις τράπεζες, τις συγκοινωνίες και όσες υπηρεσίες κοινής ωφέλειας βρίσκονταν στα χέρια ιδιωτών. Ήταν μια κίνηση με οικονομική σημασία αλλά και πολιτικές προεκτάσεις.

Η ανοιχτή ή συγκαλυμμένη συνεργασία της αστικής τάξης με τη δικτατορία κορυφώθηκε με πακτωλούς δανείων, επί το πλείστον θαλασσοδανείων, ανάμεσα στο 1970 και το 1973. Αυτό

μαζί με τις τιμές του πετρελαίου πυροδοτούσε τον πληθωρισμό και εγκυμονούσε κινδύνους για το τραπεζικό σύστημα. Γι' αυτό η κυβέρνηση Καραμανλή περιόρισε την πιστωτική επέκταση με το κρατικοποιημένο τραπεζικό σύστημα.

Όμως οι κινήσεις της ήταν και μια δήλωση προθέσεων απέναντι σε τμήματα της αστικής τάξης που επεδίωκαν πλήρη αυτονομία κινήσεων αλλά και ασυλία από το πολιτικό σύστημα. Στο εξής οι επιχειρηματίες θα έπρεπε να ζυγίζουν καλά τις κινήσεις τους απέναντι στο κράτος και το κόμμα αν δεν ήθελαν να αποχωριστούν σημαντικά περιουσιακά τους στοιχεία.

Συνολικά, η καραμανλική Δεξιά επεδίωξε να εμφανιστεί ως εγγυητής της κοινωνικής προστασίας απέναντι στις ανεξέλεγκτες δυνάμεις της αγοράς. Αυτό το εξασφάλιζε με τη σχετική έστω αυτονομία του κράτους από την αστική τάξη. Το αφήγημα αυτό καταγράφηκε και στα επίσημα κομματικά κείμενα της Ν.Δ. και συνοψίσθηκε στον όρο «ριζοσπαστικός ή κοινωνικός φιλελευθερισμός».

β. Η πρώτη περίοδος της αντιπολίτευσης 1980-1985

Η αλλαγή του κυρίαρχου οικονομικού παραδείγματος προσδιόρισε και σε σημαντικό βαθμό προσδιορίζει ακόμη την οικονομική πολιτική διεθνώς μετά το 1980. Το κείνσιανό αφήγημα, που είχε επικρατήσει μετά τη «Μεγάλη Υφεση» (1929-1934), έδωσε τη θέση του σε ένα σύνολο πολιτικών που περιγράφονται συνήθως με τον όρο «νεοφιλελευθερισμός».

Με συντομία, οι κείνσιανές επεκτατικές νομισματικές και δημοσιονομικές πολιτικές της δεκαετίας του 1960 θεωρήθηκαν «υπεύθυνες» για τον «στασιμοπληθωρισμό» της δεκαετίας του 1970. Ο νεοφιλελευθερισμός πρυτάνευε ότι η λύση βρισκόταν στην απορρύθμιση των αγορών εργασίας και χρήματος, τη μείωση των φόρων, αλλά και την «ιδιωτικοποίηση» οικονομικών δραστηριοτήτων που ασκούσαν από το κράτος.

Οι πολιτικές αυτές δεν υιοθετήθηκαν αμέσως από τη Νέα Δημοκρατία. Βασικός λόγος ήταν η εκτίμηση του Ευάγγελου Αβέρωφ, αντιπροέδρου της κυβέρνησης Ράλλη (1980-81) και αρχηγού του κόμματος μετά την εκλογική ήττα του 1981, ότι η ελληνική οικονομία είχε μεγάλο πρόβλημα. Σε μια μυστική έκθεση προς τον Γεώργιο Ράλλη τον Σεπτέμβριο του 1981 ο Αβέρωφ φαίνεται να ανησυχεί για τα ελλείμματα του προϋπολογισμού και την πορεία του δημόσιου χρέους³. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η συγκεκριμένη γενιά πολιτικών γνώριζε ότι η Ελλάδα είχε χρεοκοπήσει σε όλες τις προηγούμενες μεγάλες καπιταλι-

στικές κρίσεις (1848, 1897, 1932) και ανησυχούσε για μια νέα χρεοκοπία.

Έτσι το διάστημα 1980-85, την περίοδο της προεδρίας Αβέρωφ, η Νέα Δημοκρατία σπηλίτευε τις «σπατάλες του ΠΑΣΟΚ» αλλά δεν πρόβαλλε κάποιο επιθετικό πρόγραμμα φοροαπαλλαγών και ιδιωτικοποιήσεων. Ο Αβέρωφ ενδιαφερόταν κυρίως για την πολιτική συσπείρωση του συντηρητικού κόσμου γύρω από το τρίπτυχο «πατρίς-θρησκεία-οικογένεια» παρά στη βάση ενός φιλελεύθερου οικονομικού προγράμματος.

Η περίοδος του νεοφιλελευθερισμού 1985-1993

Όμως η ήττα στις δημοτικές εκλογές του 1982 και τις ευρωεκλογές του 1984 σε συνδυασμό με τις νίκες συντηρητικών κομμάτων με νεοφιλελεύθερη ατζέντα σε ΗΠΑ και Ευρώπη έφεραν την αλλαγή στην ηγεσία της Ν.Δ. Η εκλογή του Κωνσταντίνου Μητσotάκη στη θέση του προέδρου συνοδεύτηκε από την έκδοση ενός άκρως ιδεολογικού κειμένου με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Μια νέα πρόταση ελευθερίας».

Το κείμενο παρουσιάστηκε στη σύσκεψη των νομαρχιακών επιτροπών του κόμματος στις 3 Φεβρουαρίου του 1985. Στο πλαίσιο του για πρώτη φορά από ιδρύσεως Νέας Δημοκρατίας αναφέρθηκε ευθαρσώς ότι βασικές ιδεολογικές αρχές του κόμματος είναι: α) η ελευθερία της αγοράς και β) ο περιορισμός του κράτους και του δημόσιου τομέα.

Οι ιδέες αυτές επηρέασαν την ελληνική κοινωνία αφού περιβλήθηκαν τον μανδύα της ιδεολογικής υπεροχής, ιδιαίτερα μετά την κατάρρευση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» το 1990.

Η νεοφιλελεύθερη στροφή της Ν.Δ. άλλαξε συνολικά τη φυσιογνωμία του κόμματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Νέα Δημοκρατία απαρνήθηκε τον χαρακτηρισμό «συντηρητικό κόμμα». Συντηρητικοί ήταν πλέον οι οπαδοί του κρατισμού και του προστατευτισμού, που ήθελαν να κρατήσουν τη χώρα πίσω, σε αντίθεση με τους ίδιους που δεν φοβούνταν τον ανταγωνισμό και την ελεύθερη αγορά και άρα είναι «προοδευτικοί».

Ατύχησαν όμως διότι οι ιδέες τους τέθηκαν για πρώτη φορά σε εφαρμογή στο πλαίσιο της κρίσης χρέους που χτύπησε την Ελλάδα το 1989. Το διάστημα εκείνο το δημόσιο χρέος έφτασε τα επίπεδα του 100% του ΑΕΠ και η χώρα βρέθηκε στο χείλος της χρεοκοπίας. Μπορεί η χρεοκοπία να αποφεύχθηκε από την οικουμενική κυβέρνηση Ζολώτα, όμως όταν η κυβέρνηση της Ν.Δ. κλήθηκε να αντιμετωπίσει την κρίση το 1991 απέτυ-

χε παταγωδώς. Ο πληθωρισμός εκτοξεύθηκε, τα επιτόκια έφθασαν το 25% και αντί για επενδύσεις δημιουργήθηκε μια γενιά ραντιέρηδων που δάνειζαν στο κράτος τις αποταμιεύσεις τους. Η οικονομία βυθίστηκε σε βαθιά ύφεση. Την ίδια ώρα η απόφαση της κυβέρνησης Μητσotάκη να δημιουργήσει λεωφορειούχους νέας γενιάς, ιδιωτικοποιώντας τις αστικές συγκοινωνίες, είχε αντίθετα του αναμενομένου αποτελέσματα. Ο συνδυασμός νεοφιλελευθερισμού – μικρο-ιδιοκτησίας οδήγησε σε φιάσκο.

Το πιο ενδιαφέρον, όμως, είναι ότι τη χαριστική βολή στην κυβέρνηση την έδωσαν τα μεγάλα συμφέροντα των προμηθευτών του Δημοσίου αλλά και κλάδοι επαγγελματιών, όπως οι δικηγόροι, όπου η Ν.Δ. απολάμβανε συντριπτικά ποσοστά υποστήριξης. Οι μεν προμηθευτές του Δημοσίου αντέδρασαν στην εκχώρηση του management του ΟΤΕ, οι δε δικηγόροι στην απελευθέρωση του επαγγέλματός τους με την ίδρυση δικηγορικών εταιρειών. Βλέπετε, για αρκετούς «νεοφιλελεύθερους» η εμπιστοσύνη στην «ελευθερία της αγοράς» αφορά τους άλλους. Όταν θίγονταν οι ίδιοι οι αντιδράσεις τους είναι λυσσαλέες.

Για την ιστορία, ο Κωνσταντίνος Μητσotάκης δήλωσε τότε ότι η κυβέρνησή του «έπεσε» από τη δράση των «διαπλεκόμενων συμφερόντων» εννοώντας τους προμηθευτές του Δημοσίου. Η δήλωση εκείνη καθιέρωσε τον όρο «διαπλεκόμενοι» στο πολιτικό λεξιλόγιο της χώρας.

Η περίοδος της «σύγκλισης» και της «τριγωνοποίησης» 1993-2008

α. Η δεκαετία της αντιπολίτευσης 1993-2004

Η αποτυχία της διακυβέρνησης 1990-93 έβαλε τη Ν.Δ. στην αντιπολίτευση για την επόμενη δεκαετία (1993-2004). Όμως το πολιτικό σκηνικό άλλαξε. Ο βασικότερος λόγος ήταν η νέα φάση στην οποία πέρασε το project της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης μετά την κατάρρευση του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού» και ο κομβικός ρόλος που απέκτησε για την ελληνική αστική τάξη. Από το 1993 και μετά η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα περιστρεφόταν και περιστρέφεται ακόμα γύρω από την κάλυψη των «προϋποθέσεων» για τη συμμετοχή στην ευρωζώνη και το ευρώ.

Αυτή την ατζέντα την υιοθέτησαν τόσο η Ν.Δ. όσο και το ΠΑΣΟΚ. Παρόλο που το ΠΑΣΟΚ θεωρήθηκε καταλληλότερο για να υλοποιήσει αυτόν τον στόχο, τα δύο κόμματα του «δικομματισμού» συνέκλιναν, αφήνοντας στην άκρη τις κραυγές περί της μάχης του «ηλίου με το σκότος» της δεκαετίας του 1980.

AP PHOTO

Μάιος 2011, οι «Αγανακτισμένοι» του Συντάγματος «ζωγραφίζουν» -με πολύ διαφορετικούς τρόπους- στην «πάνω» και στην «κάτω» πλατεία και η Ν.Δ. υπό τον Σαμαρά αμφιταλαντεύεται

Παράλληλα, η Νέα Δημοκρατία επεδίωξε να πάρει αποστάσεις από τον άκραιο νεοφιλελευθερισμό της περιόδου Κωνσταντίνου Μητσotάκη. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα με την ανάληψη της ηγεσίας από το Κώστα Καραμανλή το 1997.

Η βασική κριτική της Νέας Δημοκρατίας προς την κυβέρνηση Σημίτη ήταν ότι η κάλυψη των δημοσιονομικών και μακροοικονομικών προϋποθέσεων για τη συμμετοχή στο ευρώ συνιστούσε «ονομαστική σύγκλιση» που έπρεπε να μετατραπεί σε «πραγματική σύγκλιση». Αυτό θα γινόταν μέσα από την «ήπια προσαρμογή» της ελληνικής οικονομίας που θα ήταν το αποτέλεσμα ευεργετικών «μεταρρυθμίσεων». Οι μεταρρυθμίσεις θα ήταν μια «μέση λύση» που θα ξεπερνούσε τον παραδοσιακό διαχωρισμό Δεξιά-Αριστερά. Πρόκειται για τη θεωρία της πολιτικής του «μεσαίου χώρου» (middle ground), που υποτίθεται θα εξασφάλιζε την κοινωνική γαλήνη και την πρόοδο. Είναι μια πρακτική που συνδέεται με την προεδρία Κλίντον στις ΗΠΑ και καταγράφηκε με τον όρο «τριγωνοποίηση» (triangulation).

β. Οι κυβερνήσεις Καραμανλή 2004-2009

Ομως και αυτό το πλάνο κυβερνητικής πολιτικής απέτυχε. Όταν η κυβέρνηση Καραμανλή

πήρε την εξουσία το 2004 η ελληνική οικονομία από τη μια είχε υποστεί τεράστια αποβιομηχάνιση τα προηγούμενα 20 χρόνια και από την άλλη η οικονομία κατασκευών-υπηρεσιών που επικράτησε είχε εξαντλήσει τη δυναμική της. Η έξαρση των κατασκευών της περιόδου των Ολυμπιακών Αγώνων είχε επιβραδυνθεί, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών είχε εκτιναχθεί και αυτό αντικατοπτριζόταν στα επίμονα ελλείμματα του προϋπολογισμού.

Απέναντι σε αυτά τα δεδομένα η κυβέρνηση Καραμανλή περιορίσθηκε σε φτιασιδώματα. Για να σουλουπώσει τον λόγο χρέους προς ΑΕΠ, προχώρησε σε μια σκανδαλώδη αναπροσαρμογή. Το ΑΕΠ αναπροσαρμόσθηκε/αυξήθηκε το 2006 κατά 25%, υποτίθεται για να συμπεριλάβει τη «μαύρη οικονομία». Υστερα από πολλές παλινωδίες, το αναθεωρημένο ΑΕΠ έγινε δεκτό από τις αρχές της Ε.Ε. Ετσι ο λόγος του χρέους προς το ΑΕΠ παρέμεινε στο 100% περίπου για τα επόμενα δύο χρόνια, παρότι το ονομαστικό δημόσιο χρέος αυξήθηκε σημαντικά.

Ομως, όταν η παγκόσμια κρίση του 2008 έφτασε στην Ευρώπη, αυτές οι πρακτικές των υπεκφυγών δεν ήταν πλέον αποδεκτές από τις αρ-

χές της Ε.Ε. Η Νέα Δημοκρατία συνειδητοποίησε ότι οι υπολογισμοί της για το έλλειμμα του προϋπολογισμού του 2009 θα αμφισβητούνταν από τη γραφειοκρατία των Βρυξελλών. Για τον λόγο αυτό αποφάσισε να αποδράσει. Ετσι κατέφυγε στις πρόωρες εκλογές του 2009.

Η περίοδος των μνημονίων

α. Από την κριτική στάση στην κυβέρνηση Σαμαρά-Βενιζέλου

Η κρίση του 2008 σάρωσε τόσο την εκσυγχρονιστική ατζέντα του σημαντικού ΠΑΣΟΚ όσο και την «τριγωνική» ατζέντα της Ν.Δ. Αρχικά η Ν.Δ., υπό την ηγεσία Σαμαρά, πήρε αποστάσεις από την προσφυγή της Ελλάδας στον ΔΝΤ και την Ε.Ε. Βλέπετε, από τη μια θέλησε να αποσείσει τις ευθύνες των κυβερνήσεων Καραμανλή και από την άλλη να δηλώσει την αντίθεση του κόμματος στη φορολόγηση των «νοικοκυραίων». Ετσι η Ν.Δ. καταψήφισε το πρώτο μνημόνιο με τη σύμφωνη γνώμη του Κυριάκου Μητσοτάκη και κόστος τη διαγραφή της κυρίας Μπακογιάννη που το υπερψήφισε. Όμως η παταγώδης αποτυχία του μνημονίου έφερε τεράστια μείωση του ΑΕΠ, εκτόξευση του χρέους και μαζικές χρεοκοπίες. Οι εξελίξεις αυτές γρήγορα ανάγκασαν τη Ν.Δ. να εγκαταλείψει την κριτική στάση. Η ταξική ταυτότητα του κόμματος επέβαλε τη συμμετοχή στην κυβέρνηση Παπαδήμου, το PSI και τη σύνταξη του 2ου μνημονίου. Στη συνέχεια ανέλαβε μαζί με το αποδεκατισμένο ΠΑΣΟΚ και τη ΔΗΜΑΡ (σε πρώτη φάση) να υλοποιήσει το μνημόνιο.

Το εκλογικό κόστος ήταν βαρύ στις εκλογές του 2012 και αναμενόταν επαχθέστερο σε εκείνες του 2015 κυρίως λόγω της επιβολής του ΕΝΦΙΑ από την κυβέρνηση Σαμαρά-Βενιζέλου. Το χειρότερο όμως ήταν ότι η Ν.Δ. κινδύνευε να ολοκληρώσει ένα δεύτερο αποτυχημένο μνημόνιο που είχε γονατίσει την ελληνική κοινωνία. Ετσι επέλεξε τη συνήθη πρακτική της «απόδρασης», αυτή τη φορά με πρόφαση την αδυναμία συναίνεσης στο πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας.

β. Αντί επιλόγου - Οι κυβερνήσεις Μητσοτάκη

Στο πεδίο της προπαγάνδας, η πρώτη κυβέρνηση Μητσοτάκη το 2019 είχε ευκολότερο έργο από τις προηγούμενες. Παρέλαβε με ένα ολοκληρωμένο μνημόνιο, το 3ο, το οποίο «χρέωσε» αυθαίρετα στο πρώτο πεντάμηνο της διακυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ. Ετσι έβγαζε λάδι τόσο το πολιτικό σύστημα 1974-2015 όσο και τις γραφειοκρατίες Ε.Ε. και ΔΝΤ, αφού για όλα «έφταιγε ο ΣΥΡΙΖΑ».

Στο πεδίο της οικονομίας, όμως, τα πράγματα είναι πιο πολύπλοκα. Παρόλο που οι μισθοί είχαν

περιορισθεί 30% από το 2009 έως το 2019 (σήμερα η μείωση των μισθών φτάνει το 40%) οι τιμές των ελληνικών προϊόντων ήταν και παραμένουν υψηλότερες από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο. Η Ν.Δ. το απέδωσε στην υψηλή φορολογία του 3ου μνημονίου. Θεώρησε δε ότι η μείωση των φόρων θα οδηγούσε σε αναζωογόνηση των επενδύσεων και της οικονομικής μεγέθυνσης.

Παρόλο που οι φόροι μειώθηκαν, οι τιμές συνεχίζουν να παραμένουν υψηλότερες από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο⁴. Παράλληλα η όποια οικονομική μεγέθυνση (περίπου 8 δισ. σωρευτικά το διάστημα 2019-2022) προήλθε κυρίως από αύξηση της δημόσιας και ιδιωτικής κατανάλωσης που έφτασε να αντιπροσωπεύει το 90,09% του ΑΕΠ του 2022 έναντι 73,7% που είναι ο μέσος όρος της ζώνης του ευρώ. Την ίδια ώρα οι καθαρές επενδύσεις (καθαρός σχηματισμός κεφαλαίου) παρέμειναν αρνητικές και το 2022, όπως συμβαίνει αδιαλείπτως από το 2010. Με άλλα λόγια, η επενδυτική δαπάνη δεν φτάνει ούτε για να αναπληρώσει το κεφάλαιο που αποσβένεται.

Η όποια οικονομική μεγέθυνση προήλθε από τη χαλάρωση των δημοσιονομικών κανόνων το διάστημα 2020-2022 και τα δημοσιονομικά ελλείμματα το διάστημα αυτό. Όμως, πέρα από τη συνεχιζόμενη μείωση των πραγματικών μισθών, η υποτιθέμενη μεγέθυνση συνοδεύτηκε από αύξηση του δημόσιου χρέους κατά 65 δισ. και σημαντικά ελλείμματα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μοναδική χώρα στην Ε.Ε. των 27 που το ΑΕΠ είναι χαμηλότερο από το 2009 νομίζω τα λέει όλα⁵.

Οι νεοφιλελεύθερες συνταγές της κυβέρνησης Μητσοτάκη δεν μοιάζει να δίνουν απάντηση σε αυτές τις προκλήσεις, αλλά περισσότερο να οδηγούν σε μια «δυσαικτική οικονομία»⁶ και μια άνιση κοινωνία.

● ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρώτος καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο Οθώνιο Πανεπιστήμιο Αθηνών.
2. Τη χρονιά εκείνη δημοσιεύθηκε η μελέτη του Κυριάκου Βαρβαρέσου «Εκθεσις επί του Οικονομικού Προβλήματος της Ελλάδος». Το 1952 ήταν και η χρονιά που εκτελέσθηκε ο Δημήτρης Μπάτσος με τον Νίκο Μπελογιάννη, τον Νίκο Καλούμενο και τον Ηλία Αργυριάδη.
3. Η έκθεση διέρρευσε κάποια χρόνια αργότερα.
4. Το 2022 είναι η τελευταία χρονιά που υπάρχουν οριστικά στοιχεία.
5. Για την ιστορία, το ΑΕΠ ήταν 192 δισ. το 2022 και 228 δισ. το 2009 σε σταθερές τιμές.
6. Μια οικονομία με έναν μικρό τεχνολογικά αναπτυγμένο τομέα που θα δέχεται μεταβιβάσεις αξίας από την υπόλοιπη οικονομία. Η τελευταία θα παραμένει παγιδευμένη στην οικονομική και τεχνολογική καθυστέρηση.

A photograph of a Greek parliament session. Several members are seated at desks with microphones. The desks are arranged in a semi-circular pattern. The members are wearing suits and ties. The background is a dark blue wall with a white Greek flag. The text is overlaid on the top left of the image.

Δεξιά και
Ακροδεξιά στη
μεταπολιτευτική
πολιτική και
κομματική σκηνή

Οκτώβριος 2009, ο ΛΑΟΣ του Γ. Καρατζαφέρη επιτυγχάνει να εκλέξει 15 βουλευτές. Ο κορυφαίος βουλευτής του, που χαμογελούν στο κέντρο της φωτογραφίας, είναι σήμερα κορυφαία στελέχη της Ν.Δ.

EUROKINISSI

Η «μεταγραφή» των Γεωργιάδη και Βορίδη στη Ν.Δ., υπό την ηγεσία Σαμαρά, είναι ίσως το πιο ισχυρό τεκμήριο ώσμωσης Δεξιάς και Ακροδεξιάς στη μνημονιακή περίοδο

● Του **Θωμά Λαζαρίδη ***

Οι σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ της καθεστηκίας Δεξιάς και της Ακροδεξιάς στο ελληνικό πολιτικό σύστημα είναι πολυποίκιλες και μεταβάλλονται με τον χρόνο, ανάλογα με τις πολιτικές διενέξεις, την κοινωνική νομιμοποίηση της Ακροδεξιάς και τις εκλογικές συμμαχίες που συνάπτονται. Η υιοθέτηση του σχήματος της «δεξιάς πολυκατοικίας» μπορεί να εξηγήσει σε έναν βαθμό τη χωροταξία και επαφή των δύο χώρων, ωστόσο με μία πιο συστηματική μελέτη προκύπτει ότι είναι ανεπαρκές και δεν επιτρέπει τη διεξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων.

Η συγκρότηση της ευρύτερης Δεξιάς κατά την πρώιμη Μεταπολίτευση

Η Μεταπολίτευση εκκινεί νέες διαδικασίες ως προς τη συγκρότηση του πολιτικού και κομματικού συστήματος. Ο χώρος της Δεξιάς, ο οποίος προδικτατορικά καθόριζε σε μεγάλο βαθμό τις εξελίξεις στο κομματικό σύστημα, αναμορφώνεται από την επόμενη κιόλας ημέρα της πτώσης της δικτα-

τορίας, με ηγέτη του τον Κωνσταντίνο Καραμανλή και το κόμμα που ιδρύει, τη Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.). Τόσο το νέο κόμμα της Δεξιάς όσο και η πολιτική που χαράζει ο Καραμανλής απομακρύνονται από τις συνήθειες και πρακτικές της εθνικόφρονος παρατάξεως, με τομή αυτής της στροφής τη νομιμοποίηση του ΚΚΕ, την επιλογή της ουδετερότητας ενόψει του δημοψηφίσματος για το πολιτειακό αλλά και την τακτική της προσέγγισης του Κέντρου.

Την ίδια περίοδο η Ακροδεξιά, σε μεγάλο βαθμό απονομιμοποιημένη, συν τοις άλλοις λόγω των στενών σχέσεων που ανέπτυξαν τα στελέχη της με το δικτατορικό καθεστώς, κινείται μεταξύ δύο βασικών επιλογών: α) είτε επιχειρεί την αυτόνομη παρουσία της στο κομματικό πεδίο, συγκροτώντας βραχύβια και προσωποπαγή πολιτικά σχήματα, τα οποία ελλείψει πολιτικοϊδεολογικής συγκρότησης επιχειρούν να προσελκύσουν συγκεκριμένα ακροατήρια¹, ή/και να εκφράσουν μονοθεματικά ζητήματα (φιλομοναρχικοί)², και β) είτε στοχεύουν στην αναθέρμανση των σχέσεών τους με δεξιούς κύκλους και πρόσωπα, προσεγγίζοντας τη νεοσύστατη Ν.Δ.

Υποψήφιος
διδάκτορας
Πολιτικής
Επιστήμης,
Πανεπιστήμιο
Κρήτης

Η συμπόρευση του ευρύτερου δεξιού χώρου δεν αποτελεί κάποια μεταπολιτευτική καινοτομία, καθώς ανάλογη τακτική υιοθετήθηκε από τη μεταπολεμική Ακροδεξιά³. Η συνθήκη αυτή ενισχύει την εκ της ιδρύσεώς της τάση της Ν.Δ. ως προς τη συγκρότηση ομαδώσεων στο εσωτερικό της⁴. Σχηματικά, θα λέγαμε ότι κυριαρχούν δύο ρεύματα εντός του κόμματος, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ανάμεσά τους δεν εντοπίζονται δυναμικές εσωτερικές διαφοροποιήσεις: το πρώτο είναι προσκολλημένο στις προδικτατορικές διαιρέσεις, εκφράζει ένα (υπερ-)συντηρητικό ακροατήριο και εν πολλοίς συγκροτείται γύρω από πολιτευτές της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ενωσης (ΕΡΕ) και το δεύτερο αποτελεί μια εκσυγχρονιστική μορφή της (κεντρο-)δεξιάς με ηγέτη του τον Καραμανλή⁵.

Εστιάζοντας στο πρώτο ρεύμα και προκειμένου να γίνει αντιληπτή η σχέση της Ν.Δ. με την Ακροδεξιά σε όλη τη μεταπολιτευτική περίοδο, πρέπει να σημειωθεί πως αυτή η πτέρυγα δεν είναι ούτε ενιαία, ούτε σαφώς οργανωμένη στο πλαίσιο της «κομματικής φράξιας». Αποτελεί έναν χώρο στον οποίο τα στελέχη του κόμματος εντάσσονται με χαλαρές σχέσεις, προϋόν περισσότερο τακτικών επιλογών και ψηφοθηρίας, παρά λόγω ιδεολογικών διαφωνιών. Εντός αυτού του ρεύματος σχηματίζονται και μικρότερες ομαδώσεις: α) μία τάση η οποία υιοθετεί υπερσυντηρητικές θέσεις, επαναφέρει το πολιτειακό και ασκεί κριτική στην τακτική της προσέγγισης του Κέντρου, παράλληλα όμως θεωρεί κρίσιμη τη θέση της στο κόμμα προκειμένου αυτό να παραμείνει εντός των ιδεολογικών ορίων του συντηρητισμού⁶, και β) μία δεύτερη ομάδα που εκφράζει ανοιχτά και με ριζοσπαστικότητα αιτήματα από το πολιτειακό μέχρι τη διαχείριση των πραξικοπηματιών. Ο χώρος αυτός θα αναπτύξει στενές σχέσεις με εξωκοινοβουλευτικά κομμάτια της Ακροδεξιάς⁷.

Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων περιστρέφεται γύρω από τον ηγετικό ρόλο του Κ. Καραμανλή. Η μεν πρώτη μπορεί να εκφράζει τις ενστάσεις της με τις επιλογές του αρχηγού, αλλά δεν τον αμφισβητεί ανοιχτά, ενώ η δεύτερη, προσκολλημένη στο οργανωτικό πρότυπο της μεταπολεμικής Δεξιάς, ασκεί ευρεία κριτική στις επιλογές του ηγέτη του κόμματος. Ο έκδηλος αντι-καραμανλισμός τόσο της εσωτερικής αυτής ομάδας όσο και των εξωκοινοβουλευτικών ακροδεξιών ομάδων θα αποτελέσει τροφοδότη για την περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των δύο χώρων.

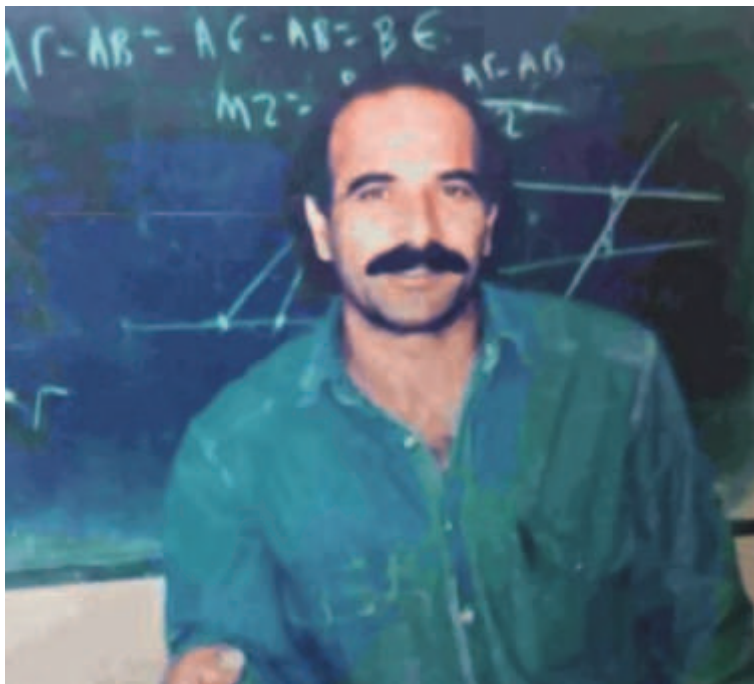
Τη στιγμή που η Ακροδεξιά αντιλαμβάνε-

ται τις κατάλληλες πολιτικές ευκαιρίες (ιδιαίτερα μετά την επιβολή των ποινών στους πρωταίτιους της χούντας) και βρίσκει τα πρόσωπα που θεωρεί ικανά να την οδηγήσουν σε αυτόνομη πορεία (Σ. Στεφανόπουλος, Σ. Θεοτόκης), επιλέγει να διακόψει τις σχέσεις της με τη Ν.Δ. και να πορευτεί με το δικό της όχημα. Η ίδρυση της Εθνικής Παράταξης (Ε.Π.) σηματοδοτεί ακριβώς αυτήν την επιλογή, η οποία κρίνεται ως επιτυχημένη, στον βαθμό που κατέγραψε το μεγαλύτερο ποσοστό που έλαβε ακροδεξιό κόμμα μέχρι και την είσοδο της Χρυσής Αυγής (Χ.Α.) στο Κοινοβούλιο. Ωστόσο, το κόμμα δεν διεκδίκησε να εκφράσει προνομιακά τον ακροδεξιό χώρο και το αντίστοιχο ακροατήριο, καθώς ήδη από τις ιδρυτικές του διακηρύξεις εκφράζει μια διάθεση να επηρεάσει τη Ν.Δ. Δρα, λοιπόν, ως κόμμα εκβιασμού (blackmail party) με σκοπό να μετατοπίσει τη Δεξιά στις ταυτοτικές (εθνικόφρονες) θέσεις του συντηρητισμού⁸. Ενόψει της εκλογής Κ. Καραμανλή στην Προεδρία της Δημοκρατίας, τα περισσότερα υψηλόβαθμα στελέχη της Ε.Π. μεταπήδησαν στη Ν.Δ., πολλά από τα οποία ενσωματώθηκαν στα ψηφοδέλτια των εκλογών του '81¹⁰.

Η σύμπλευση μέχρι και το 2000

Η συντηρητική πτέρυγα της Ν.Δ. αναζωογονήθηκε σε μεγάλο βαθμό από την επιστροφή των μελών και του πολιτικού προσωπικού της Ε.Π. Ωστόσο, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και ο νέος αρχηγός του κόμματος, Ευάγγ. Αβέρωφ, ο οποίος μετατοπίζεται από την καραμανλική πεπατημένη περί μετριοπάθειας, επιστρέφοντας σε συντηρητικές θέσεις και ρητορεία¹¹. Συνεπώς, η νέα ηγεσία εμφανίζει ιδιαίτερη ανοχή σε ομάδες με υπερσυντηρητικές θέσεις, ενώ την ίδια περίοδο αναβαθμίζεται η δράση της Οργάνωσης Νέων Νέας Δημοκρατίας (ΟΝΝΕΔ) καθώς και οι ομάδες των Κενταύρων-Ρέιντζερς, οι οποίες θα αποτελέσουν τους πυρήνες κρούσης του κόμματος¹². Είναι αυτό το κομμάτι της Ν.Δ. εντός του οποίου θα βρεθούν μία σειρά από προσωπικότητες του ακροδεξιού χώρου, από τον οποίο στρατολογεί στελέχη¹³. Οι ομάδες αυτές γρήγορα θα υιοθετήσουν ακροδεξιά συνθηματολογία («...κομμούνια, θα σας κάνουμε σαπούνια»)¹⁴, αναπτύσσοντας (βίαιη) δράση όχι μόνο εκτός αλλά και εντός της Ν.Δ., καθώς θα αποτελέσουν την «εμπροσθοφυλακή» για προβεβλημένα στελέχη, «επεμβαίνοντας» σε εσωτερικές διενέξεις και διαδικασίες.

Η παραπάνω συνθήκη όχι μόνο δεν θα αλλάξει υπό την αρχηγία του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, αλλά μάλλον θα ενταθεί η επαφή μεταξύ Δεξιάς

Νίκος Τερμπόνερας: εκπαιδευτικός που δολοφονήθηκε στη διάρκεια των εκπαιδευτικών κινητοποιήσεων 1990-1991 από ομάδα ΟΝΝΕΔιτών, με επικεφαλής τον Γ. Καλαμπόκα, που συναγωνίζονταν σε τραμπουκισμό τις ακροδεξιές και φασιστικές ομάδες

και Ακροδεξιάς¹⁵. Σε ειδικές στιγμές, όπως η κυβερνητική αστάθεια στα τέλη του '80, θα ανοίξει ένας ευρύς διάλογος σχετικά με τις σχέσεις και τις διαπραγματεύσεις που διεξήχθησαν μεταξύ των δύο χώρων¹⁶. Εξάλλου αυτήν την εποχή συνάπτονται ιδιότυπες στενές σχέσεις μεταξύ Μητσοτάκη και στελεχών της δεξιάς πτέρυγας του κόμματος, σημαντικά στελέχη της οποίας θα βρεθούν κοντά στον αρχηγό, με χαρακτηριστικότερη την περίπτωση του Γ. Καρτζαφέρη¹⁷. Στο πεδίο της Ακροδεξιάς, σημαντικές μερίδες του χώρου (Εθνική Πολιτική Ενωση-ΕΠΕΝ, Ελληνικό Μέτωπο), μιμούμενες όμορα ευρωπαϊκά κόμματα, υιοθετούν στον λόγο τους για την οικονομία αιτήματα υπέρ της ελεύθερης αγοράς κάνοντας ιδιαίτερη μνεία στην ανάγκη περιορισμού του κράτους και των κρατικοποιήσεων. Η υιοθέτηση του νεοφιλελευθερισμού από την Ακροδεξιά θα τη βοηθήσει να αναπτύξει σχέσεις με αντίστοιχα ακροατήρια εντός της Ν.Δ., γεγονός που αργότερα θα κάνει ευκολότερη την πρόσβασή της στο κόμμα της Δεξιάς.

Η κουβέντα γύρω από την ακροδεξιά πτέρυγα της Ν.Δ. θα ενταθεί τη δεκαετία του '90 καθώς επαναφέρονται στην επικαιρότητα παλαιότερα ζητήματα-αιχμές της δεξιάς παράταξης, που σχετίζονται με τη διαχείριση του τέως βασιλιά, το αίτημα της αμνηστίας των πραξικοπηματιών, ακόμα και ενστάσεις σχετικά με τον εμφύλιο πόλεμο και τον ρόλο της Αριστεράς¹⁸. Ειδικά

κατά την περίοδο της «διεύρυνσης προς το Κέντρο» που εφάρμοσε ο Κώστας Καραμανλής, οι ομάδες αυτές γίνονται ιδιαίτερα δραστήριες και οι ζυμώσεις μεταξύ αυτών των στελεχών προετοιμάζουν το έδαφος για την ίδρυση νέου κόμματος δεξιότερα της Ν.Δ. Η έντονη δραστηριοποίηση αυτού του ρεύματος καθώς και οι ακραίες θέσεις των στελεχών του, οι οποίες ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες με τη μετριοπάθεια του Καραμανλή, επέφεραν μια συνεχόμενη κρίση, η οποία επισφραγίστηκε με τη διαγραφή του Καρτζαφέρη (2000). Στο κόμμα (Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός-ΛΑΟΣ) που θα ιδρύσει ο τελευταίος, θα συρρεύσουν μία σειρά από στελέχη, ακόμα και πρώτης γραμμής, προερχόμενα από τη μεγάλη δεξιά παράταξη, συγκολλώντας ωστόσο σε αυτό κόμματα-ομάδες από όλο το φάσμα της Ακροδεξιάς (ριζοσπαστικής και εξτρεμιστικής).

Μετά τα μνημόνια: ανακατατάξεις, αποχωρήσεις και επιστροφές

Η δεξιά πτέρυγα της Ν.Δ. ωστόσο δεν εξασθένησε, πολλά από τα στελέχη που θεωρούνταν βασικοί εκφραστές αυτού του ρεύματος τη δεκαετία του '90 ανέλαβαν σημαντικά κυβερνητικά πόστα κατά τη διακυβέρνηση του Καραμανλή. Η εποχή των μνημονίων θα επιφέρει έντονους τριγμούς και ανακατατάξεις εντός του κόμματος. Στελέχη της ακροδεξιάς πτέρυγας (Π. Καμμένος) και της λαϊκής Δεξιάς (Β. Πολύδωρας) θα βρεθούν εκτός Ν.Δ. ιδρύοντας δικά τους κόμματα, ενώ παράλληλα η κρίση στον ΛΑΟΣ θα ανοίξει τον δρόμο στο πολιτικό του προσωπικό για την (επι-)στροφή προς τη μεγάλη δεξιά παράταξη.

Ως εκ τούτου και μέσα στο ρευστό πολιτικό σκηνικό που ακολούθησε τον «εκλογικό σεισμό» του 2012, η Ν.Δ. του Αντ. Σαμαρά επαναπροσέγγισε κομμάτια της ριζοσπαστικής Δεξιάς¹⁹, με αποκορύφωμα αυτής της επαφής τις συζητήσεις του στενού κύκλου του πρωθυπουργού με πρόσωπα της Χ.Α.²⁰. Ο αρχηγός της Ν.Δ. θα προσπαθήσει να φέρει νέα ήθη στο κόμμα, όχι απλώς ανανεώνοντας τις ακροδεξιές δεξαμενές, αλλά προκειμένου να οριοθετήσει τον χώρο στα δεξιότερα θα μετατοπίσει το κόμμα και τον λόγο του, ακροβατώντας σε πολύ λεπτές ισορροπίες. Ετσι, προκύπτει ένα υβρίδιο της alt-right, το οποίο όπως φάνηκε δεν ήταν ούτε ικανό να οριοθετήσει τον χώρο στα δεξιά, ούτε να εξασφαλίσει την εκλογική επιτυχία του κόμματος.

Η επαφή Δεξιάς και Ακροδεξιάς διευκολύνθηκε εν πολλοίς από τη δημιουργία ενός συμπαγούς πυρήνα στελεχών στην Ακροδεξιά που αποδείχτην

*Μιχαλολιάκος και
Κασιδιάρης στη
«χρυσή» εποχή της
«Χρυσής Αυγής», στη
Βουλή το 2012. Ήταν
η περίοδος που ο Π.
Μπαλτάκος, γενικός
γραμματέας της
κυβέρνησης Σαμαρά,
«ζυμωνόταν» με τη
νεοναζιστική οργάνωση*

ΣΟΙ

Ο Μάκης Βορίδης, γραμματέας της Νεολαίας ΕΠΕΝ μέχρι το 1985, εν ώρα δράσης, με το τσεκούρι... παρά πόδα

καν υπέρμαχοι των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Τα στελέχη αυτά θα καταφέρουν να συνάψουν σχέσεις τόσο με την υπερσυντηρητική και αυταρχική πτέρυγα της Ν.Δ., όσο και με τη νεοφιλελεύθερη. Το στοιχείο που ενισχύεται ιδιαίτερα από αυτήν την επαφή είναι η υιοθέτηση ενός αυταρχικού μοντέλου νεοφιλελεύθερων πολιτικών, το οποίο θέτει ψηλά στην ατζέντα ζητήματα επιβολής του νόμου και της τάξης, εξουδετερώνοντας κάθε εστία αντίστασης και συλλογικής διαμαρτυρίας. Η Ν.Δ. του Κυριάκου Μητσοτάκη θα υιοθετήσει μέρος της ακροδεξιάς ατζέντας, «παντρεύοντάς» την με νεοφιλελεύθερες πολιτικές. Στελέχη που κάποτε θα ήταν αποξενωμένα λόγω της επαφής τους με την Ακροδεξιά ή της ανοιχτής ανοχής τους σε εξτρεμιστικά αφηγήματα αποτελούν πλέον τη στενή ηγετική ομάδα του αρχηγού. Η εκλογική επιτυχία το 2019 και το 2023, καθώς και η διαφαινόμενη απόλυτη επιβολή των θελήσεων του αρχηγού στην κοινοβουλευτική του ομάδα οριοθέτησαν φαινομενικά τις επαφές της Ν.Δ. με τα δεξιότερα τμήματά της. Ωστόσο, ανώτατα στελέχη διατηρούν σχέσεις επικοινωνίας με τον χώρο, ενώ αντίστοιχα σε καίρια νομοσχέδια η Ακροδεξιά στηρίζει με την ψήφο της τη δεξιά παράταξη.

Βασικά συμπεράσματα

Στην παραπάνω σύντομη (σχηματική) περιοδολόγηση, έγινε η προσπάθεια να περιγραφούν οι πολυτάραχες σχέσεις που αναπτύσσονται μεταπολιτευτικά μεταξύ της Δεξιάς και της Ακροδεξιάς. Ο ρόλος του αρχηγού, ή του ηγετικού κύκλου της Ν.Δ., φαίνεται να αποτελεί ρυθμιστικό παράγοντα ως προς την ενσωμάτωση ή την οριοθέτηση των ομάδων που βρίσκονται δεξιότερα του κόμματος. Διατρέχοντας όλες τις φάσεις της μεταπολίτευσης, η Ν.Δ. καταφέρνει με σχετική ευκολία να ενσωματώσει στο κόμμα μέλη και πρόσωπα από την Ακροδεξιά (Ε.Π., ΕΠΕΝ), ενώ ακόμα και όταν αποφασίζει να την οριοθετήσει (ΛΑΟΣ) οι τακτικές μετατοπίσεις του αρχηγού είναι ικανές να επαναφέρουν αυτόν τον χώρο πίσω στο κόμμα, αποδεικνύοντας ότι η Ακροδεξιά αποτελεί μία σημαντική εφεδρεία για τη Ν.Δ. σε κρίσιμες στιγμές.

Ωστόσο, η πορεία του ΛΑΟΣ αποτελεί τομή για τη συγκρότηση της Ακροδεξιάς, καθώς πλέον παύει να στοχεύει (τακτικά) στη μετατόπιση της Ν.Δ. δεξιότερα και διεκδικεί πλέον την αυτόνομη παρουσία του. Ήδη από τις πρώτες εκλογές που συμμετέχει εντάσσεται στα ψηφοδέλτια του άτο-

μα που προέρχονται από την εξτρεμιστική Δεξιά, υλοποιώντας τις ιδέες του αρχηγού περί «δεξιάς πολυκατοικίας». Έτσι, ξεκινάει από τα μέσα της δεκαετίας του 2000 μία νέα (αυτόνομη) πορεία του ακροδεξιού χώρου, ο οποίος σταθερά καταφέρνει να έχει εκπροσώπηση σε κοινοβουλευτικό επίπεδο από το 2004 και έπειτα.

Φυσικά αυτή η επαφή ούτε μονοδιάστατη είναι, ούτε καθορίζεται πάντα από την καθεστηκυία Δεξιά. Στο μετα-μνημονιακό πεδίο, η δραστηριοποίηση των μελών της ακροδεξιάς πτέρυγας εντός της Ν.Δ. φαίνεται να είναι ικανή να επηρεάσει το κόμμα ως προς την υιοθέτηση συντηρητικότερων θέσεων, ενώ διαφαίνεται σταδιακά πως η επαφή των δύο χώρων ριζοσπαστικοποίησε σημαντικά την κατεστημένη Δεξιά, η οποία εκφράζει πλέον σε μεγάλο βαθμό μέρος της ακροδεξιάς ατζέντας.

Ακολουθώντας αυτήν την τακτική, ελλοχεύει ο κίνδυνος όχι μόνο της περαιτέρω νομιμοποίησης αυτής της ατζέντας στο κοινωνικό, αλλά, όπως το έθεσε ο Ζαν Μαρί Λεπέν μιλώντας για τα κόμματα της Δεξιάς που υιοθετούν τις θέσεις της Ακροδεξιάς, «ο λαός να προτιμήσει το πρωτότυπο σε σχέση με το αντίγραφο».

● ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Όπως ήταν η πρώτη μεταπολιτευτική προσπάθεια να εκφραστεί μέρος της Ακροδεξιάς (φιλοχουντική και φιλοβασιλική) μέσω της Εθνικής Δημοκρατικής Ενωσης του Π. Γαρουφαλιά, στα ψηφοδέλτια της οποίας καταγράφονται προσωπικότητες με έντονη παρουσία στην επταετία, στελέχη της προδικτατορικής Δεξιάς αλλά και πολιτικό προσωπικό που αργότερα θα βρεθεί σε άλλα μορφώματα του χώρου, βλ. Γεωργιάδου, Βασιλική. «Η άκρα δεξιά στην Ελλάδα 1965-2018». Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη, 2019, 66.

2. Ειδικά μετά το δημοψήφισμα του 1974 καταγράφεται μια πληθώρα βασιλόφρονων οργανώσεων (άνω των 40), οι οποίες παρά την ποσοτική τους καταγραφή δεν θα καταφέρουν, παρά ελάχιστες, να αναπτύξουν μαζικές δομές οργάνωσης. Για την καταγραφή των οργανώσεων και των χαρακτηριστικών τους, βλ. περιοδικό «Αντί», τχ. 17, 24-27 & τχ 22, 9-11.

3. Την τακτική της ενσωμάτωσης με τη Δεξιά ακολουθεί η Πολιτική Ανεξάρτητος Παράταξης του Κ. Μανιαδάκη, ακροδεξιός συνασπισμός οπαδών της 4ης Αυγούστου, βλ. Ριζάς, Σωτήρης. «Παρατάξεις και κόμματα στη μεταπολεμική Ελλάδα». Αθήνα: Εκδόσεις Εστία, 2016, 99-100.

4. Για τη σημασία των εσωτερικών αντιθέσεων ο Παπαβλασόπουλος αναφέρει χαρακτηριστικά πως «η ιστορία της Ν.Δ. μπορεί να διαβαστεί και ως η ιστορία των εσωτερικών της διαιρέσεων» (Παπαβλασόπουλος, Ευθύμιος. «Η ανασυγκρότηση του ελληνικού συντηρητισμού: Η οργάνωση της Νέας Δημοκρατίας 1974-1993». Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Νομικής, ΑΠΘ, 2004, 325).

5. Αλιβιζάτος, Νίκος. «Εκδημοκρατισμός σήμερα: σύγχρονες διαστάσεις ενός παλιού αιτήματος». Σύγχρονα Θέματα 8 (1980): 71-72.

6. Είναι χαρακτηριστική η ρήση στελεχών πως «αν φύγουμε εμείς, η Ν.Δ. θα γίνει ΚΟΔΗΣΟ».

7. Παπαβλασόπουλος, ό.π., 332-333.

8. Pappas, Takis. Making Party Democracy in Greece. London: Macmillan Press, 1998, 153.

9. Γεγονός που επηρέασε ακόμα και την άσκηση της κυβερνητικής πολιτικής καθώς είναι ορατά στοιχεία συντηρητικότητας, βλ. Χατζηβασιλείου, Ευάνθης. «Ελληνικός φιλελευθερισμός: Το ριζοσπαστικό ρεύμα, 1932-1979». Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, 2010, 539-540.

10. Γεωργιάδου, ό.π., 27

11. Βούλγαρης, Γιάννης. Η μεταπολιτευτική Ελλάδα 1974-2009. Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις, 2013, 291-292.

12. Για τη δράση τους ως ομάδων κρούσης και περιφρούρησης, βλ. Σκλαβενίτης, Δημήτρης. «Οι μαθητικές κινητοποιήσεις απέναντι στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στη Μεταπολίτευση (1976-1997)». Διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, 2015, 366-369.

13. Παπαβλασόπουλος, ό.π., 345.

14. Βλ. σχετικό αφιέρωμα στην εφημερίδα «Το Βήμα», Οκτώβριος 12, 1999.

15. Τσιράς, Στάθης. «Εθνος και ΛΑΟΣ. Νέα Ακρα Δεξιά και Λαϊκισμός». Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Επίκεντρο, 2012, 99.

16. Κουκουράκης, Γιώργος. Ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑΟΣ) και ο χώρος της άκρας δεξιάς στο ελληνικό πολιτικό σύστημα. Στο «Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004», επιμ. Χριστόφορος Βερναρδάκης. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας, 2005, 130-131.

17. Ο Καρατζαφέρης θα εκμεταλλευτεί τις επικοινωνιακές του δεξιότητες και θα διεκδικήσει θέση κοντά στον αρχηγό. Μεταξύ των ζητημάτων που θέτει στη δημόσια σφαίρα συγκαταλέγεται η ιδέα της σύμπλευσης Δεξιάς και Ακροδεξιάς, η υποστήριξη της αποφυλάκισης των χουντικών καθώς και φιλοβασιλικά αιτήματα, βλ. Ψαρράς, Δημήτρης. «Το κρυφό χέρι του Καρατζαφέρη. Η τηλεοπτική αναγέννηση της ελληνικής ακροδεξιάς». Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 2010, 51, 78.

18. Βλ. ενδεικτικά «Ελευθεροτυπία», Φεβρουάριος 27, 1997. «Το Βήμα», Μάιος 11, 1997. «Ελεύθερος Τύπος», Δεκέμβριος 5, 1997.

19. Σύμφωνα με τη Γεωργιάδου, «...η εκλογή Σαμαρά καθιστά δυσδιάκριτα τα όρια δεξιάς και ακροδεξιάς: η κατεστημένη δεξιά...δεν αισθανόταν την ύπαρξη ουσιαστών διαφοροποιήσεων» («Από την Εθνική Παράταξη και τον ΛΑ.Ο.Σ. στη Χρυσή Αυγή και τους ΑΝ.ΕΛ. Παλιές και νέες πολιτικές ευκαιρίες για την άνοδο της Άκρας Δεξιάς». Athens Review of Books 64 (2015).

20. Η ομολογία μιας σειράς μελών της Ν.Δ. για μια πιθανή σύμπραξη με τη Χ.Α. επισημασμένη με την αποκάλυψη των επαφών Μπαλτάκου-Κασιδιάρη, βλ. Ψαρράς, Δημήτρης. «Η Χρυσή Αυγή μπροστά στη Δικαιοσύνη». Αθήνα: Ίδρυμα Ρόζα Λούξεμπουργκ, 2014, 33-34.

21. Το πολιτικό προσωπικό που προέρχεται από αυτόν τον χώρο θα αναλάβει κρίσιμα υπουργεία (λ.χ. Υγείας) στα οποία, σύμφωνα με τις επιταγές της τρόικας, έπρεπε να εφαρμοστούν σκληρά προγράμματα λιτότητας και περικοπών.

22. Mylonas, Yiannis. «Crisis, Authoritarian Neoliberalism, and the Return of "New Democracy" to power in Greece». Stasis 10 (2021): 189.

Σημαντικοί «σταθμοί» στη Μεταπολίτευση που καθόρισαν το ακλόνητο δόγμα της Ν.Δ. «ανήκομεν εις τη Δύση»

(ΝΑΤΟ, αμερικανοκρατία και ευρωατλαντισμός,
η τριλογία της ομηρίας της Ελλάδας
στον ιμπεριαλιστικό κλοιό)

ΑΠΕ ΜΠΕ/ΓΓΕ/STR

**Νεκροί τρόφιμοι
του ψυχιατρείου
στη Λευκωσία
26/7/1974**

• Του **Κώστα Ησυχου***

Ιστορικά σφραγίστηκε η μοίρα της χώρας μας με την έκβαση του Β' Παγκόσμιου Πολέμου αλλά και της εμφυλιακής τραγωδίας, μεταξύ της Αριστεράς, που αγωνίστηκε ηρωικά κατά του φασισμού και του ναζισμού, και της αγλόφιλης παράταξης (μέρος της ελληνικής ελίτ), που την περίοδο της Κατοχής συνεργάστηκε με τα ναζιστικά στρατεύματα κατοχής.

Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας διαδραματίζεται ακόμα και σήμερα στο πλαίσιο μιας ευρωατλαντικής και ΝΑΤΟϊκής, ολόθερμα υποταγμένης εξωτερικής πολιτικής, η οποία περνά από ιστορικά στάδια ποιοτικής και ποσοτικής ενσωμάτωσης της Ελλάδας σε έναν ευρωατλαντισμό που εισέρχεται με δομικά φαινόμενα κρίσης σε μια πολυπολική-πολυκεντρική πλανητική νέα διαδικασία την οποία επηρεάζουν τα ηγεμονικά συμφέροντα των ΗΠΑ με μείωση ισχύος σε νομισματική, ενεργειακή, γεωστρατηγική και στρατιωτική διάσταση.

Το ιστορικό πρώιμο 1967-1974

Η τελική πτώση της δικτατορίας στην Ελλάδα και η παράδοση από τη χούντα της κυβέρνη-

σης στην προκάτοχο πολιτική δύναμη (ΕΡΕ), στη διάδοχο πολιτική δύναμη, τη Ν.Δ., με τον ιδρυτή της Κωνσταντίνο Καραμανλή τον Ιούλιο του 1974, σηματοδεύτηκε νωρίτερα από την κυπριακή τραγωδία, την κατάληψη της βόρειας Κύπρου με την εισβολή των στρατευμάτων της Τουρκίας, ΝΑΤΟϊκής συμμάχου της χώρας μας.

Η προετοιμασία για τη συνέχιση της αμερικανοκρατίας στην Ελλάδα μετά την πτώση της χούντας (το πρελούδιο που συστηματικά ετοίμαζε το έδαφος για μια αστικοκοινοβουλευτική δημοκρατία είχε ξεκινήσει)

Ακολούθησε ένα «πραξικόπημα των στρατηγών». Οι ανώτεροι στρατιωτικοί της χώρας είχαν στηρίξει τον Ιωαννίδη προκειμένου να φύγει ο Παπαδόπουλος από την ηγεσία. Οι ηρωικές εξεγέρσεις των φοιτητών στη Νομική και στο Πολυτεχνείο λειτούργησαν καταλυτικά στην ηθική και πολιτική ρευστοποίηση της χούντας στην ελληνική κοινωνία. Τώρα η στρατιωτική ηγεσία συνειδητοποιούσε ότι τα πράγματα ήταν ακόμη πιο δύσκολα.

Οι δηλώσεις του υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ, Χ. Κίσινγκερ, λειτούργησαν ως καταλύτης, πείθοντας την ηγεσία της χούντας ότι οι ΗΠΑ επι-

Ο Κώστας Ησυχος διετέλεσε αναπλ. υπουργός Αμυνας και βουλευτής της πρώτης κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ. Παιραιτήθηκε από όλα τα αξιώματα που κατείχε διαφωνώντας με την υπογραφή που διαιωνίσει τη συνέχιση των μνημονίων

θυμούσαν αλλαγή ηγεσίας στην Ελλάδα. Ολα έδειχναν ότι η μεταπολίτευση με την επιστροφή του ιδρυτή της Ν.Δ., Κωνσταντίνου Καραμανλή, είχε δρομολογηθεί. Το δόγμα «ανήκομεν εις τη Δύση» αποτελούσε (και αποτελεί) τη ραχοκοκαλιά της εξωτερικής πολιτικής της Ν.Δ. καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολίτευσης.

Στις 23 Ιουλίου είχε πια ληφθεί η απόφαση να σχηματιστεί κυβέρνηση εθνικής ενότητας από πολιτικούς. Οκτώ πρώην πολιτικοί προσκλήθηκαν σε συνάντηση υπό τον στρατηγό Φαίδωνα Γκιζίκη, που ασκούσε ακόμη τα καθήκοντα του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Στη συνάντηση, κάποιοι υποστήριξαν να ανατεθεί η διακυβέρνηση της χώρας στον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, τον πρωθυπουργό που είχαν ανατρέψει οι πραξικοπηματίες το 1967.

Ο Γκιζίκης, όμως, τηλεφώνησε στον Κωνσταντίνο Καραμανλή στο Παρίσι και του είπε ότι το έθνος βρισκόταν σε «απελπιστική κατάσταση» και τον χρειαζόταν. Στις 2 π.μ. της 24ης Ιουλίου ο Καραμανλής προσγειωνόταν στην Αθήνα και τρεις ώρες αργότερα ορκιζόταν πρωθυπουργός.

Η χούντα που τρομοκρατούσε μια ολόκληρη χώρα επί επτά χρόνια απεδείχθη τελικά ότι στηριζόταν ακριβώς πάνω σ' αυτόν τον φόβο που εισέπραξε.

Με τους ηρωικούς φοιτητές στο Πολυτεχνείο και στη Νομική απεδείχθη ότι ήταν ανίκανη να σταματήσει ένα κίνημα με μπροστάρη τη νεολαία, που μπορούσε να ανατρέψει τα μεταπολεμικά δόγματα που είχαν εγκαθιδρύσει την αμερικανοκρατία στην Ελλάδα.

Η τραγωδία στην Κύπρο, όπου οι ΗΠΑ είχαν παίξει καθοριστικό ρόλο, επέβαλε στη χούντα να δημιουργήσει το αναγκαίο άλλοθι για να επανέλθει ο «ελεγχόμενος» αστικός κοινοβουλευτισμός ώστε η προδοσία της Κύπρου να κυριαρχήσει ως μια προτεραιότητα που θα επισκίαζε τα ατιμώρητα εγκλήματα της δικτατορίας έναντι του λαού.

Ήταν η ώρα να εισέλθει ένας πολιτικός φορέας στη μεταχουντική εποχή που θα ήταν ενσωματωμένος στη στρατηγική της Ουάσινγκτον.

Έτσι η Ν.Δ. εισέρχεται ως κεντρική πολιτική δύναμη στην πολιτική σκηνή της χώρας μας, νομιμοποιώντας το ΚΚΕ, ελευθερώνοντας τους τελευταίους εξορισμένους, φυλακισμένους, βασανισμένους κομμουνιστές, αριστερούς και δημοκράτες πολίτες.

Εγκαينίζει την ελευθερία του Τύπου με ελεγχόμενες κινήσεις στα κρατικά και δημόσια τότε ΜΜΕ. Η λεγόμενη αποχουντοποίηση, εξαιρετικά περιορισμένη σε δημόσιους οργανισμούς, στο

στράτευμα, στα σώματα ασφαλείας κ.λπ., ακολούθησε βασανιστικές, χρονοβόρες και όχι πάντα δημοκρατικές διαδικασίες που δεν επέφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα, κυρίως των άμεσα ενδιαφερομένων δικαστικών υποθέσεων που ήταν οι βασανισθέντες πρώην κρατούμενοι, των οικογενειών τους και τα θύματα της άγριας δολοφονικής χουντικής επταετίας. Η Δικαιοσύνη έπραξε τυπικά και όχι ουσιαστικά.

Το «πράσινο φως» που δόθηκε στον τότε πρόεδρο Ετσεβίτ της Τουρκίας από την «άδεια» του Κίσινγκερ αλλά και η απόλυτη ενθάρρυνση, στήριξη και ανοχή στην αμερικανοκίνητη επταετή δικτατορία από τις ΗΠΑ ανάγκασε την πρώτη μεταχουντική κυβέρνηση Καραμανλή να αξιοποιήσει τον τότε ψυχροπολεμικό κόσμο για να εξέλθει προσωρινά από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ προκειμένου να «διαπραγματευτεί» (ανεπιτυχώς, όπως έδειξε και το πολιτικό αποτέλεσμα) με τη Δύση την κυπριακή τραγωδία και τον νέο συσχετισμό, γεωπολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό, μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Το γεγονός αυτό εγκαινίασε τον περίφημο ολικό εναγκαλισμό των δύο χωρών στην ιμπεριαλιστική πολιτική της Ουάσινγκτον και στο βιομηχανικό-στρατιωτικό σύμπλεγμα των ΗΠΑ. Η ανάγκη μιας ελεγχόμενης διαπάλης Ελλάδας - Τουρκίας εξυπηρετεί τον «αιώνιο διαιτητή» που διασφαλίζει τα στρατηγικά του συμφέροντα στην ευρύτερη περιοχή. Η γεωπολιτική, οικονομική και σαφώς πιο αυτονομημένη από την Ουάσινγκτον σημερινή Τουρκία αποτελεί ένα ξεχωριστό κεφάλαιο ανάλυσης.

Η προϊστορία της εξάρτησης της Ελλάδας που η Ν.Δ. περιφρουρεί με πειθαρχία

Τον Φεβρουάριο του 1947 η πολεμική αεροπορία των ΗΠΑ εγκαθίσταται στο αεροδρόμιο του Ελληνικού.

Οι «συμμαχικές» σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τις ΗΠΑ χρονολογούνται από το 1947, όταν η πάλαι ποτέ Βρετανική Αυτοκρατορία ανακοινώνει στον υπουργό Εξωτερικών των ΗΠΑ, Τζ. Μάρσαλ, ότι πλέον δεν είναι σε θέση να συνεισφέρει οικονομικά και στρατιωτικά στην Ελλάδα. Τον Φεβρουάριο του 1947 γίνεται αλλαγή σκυτάλης: η νέα πολεμική αεροπορία των ΗΠΑ εγκαθίσταται στο αεροδρόμιο του Ελληνικού.

Η Ελλάδα έξω από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Η αντίφαση ενός πρόχειρου γεωπολιτικού τακτικισμού

«Προοίμιο της διακήρυξης του ΝΑΤΟ.

AP PHOTO

**Κωνσταντίνος
Μητσοτάκης και
Τζορτζ Μπους
(πατήρ) στην
Ουάσινγκτον το
1992**

Η ασφάλεια στην καθημερινότητά μας είναι το κλειδί για την ευημερία μας. Σκοπός του NATO είναι να εγγυηθεί την ελευθερία και την ασφάλεια των μελών του μέσω πολιτικών και στρατιωτικών μέσων.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΜΕΣΑ – Το NATO δεσμεύεται για την ειρηνική επίλυση των διαφορών. Σε περίπτωση αποτυχίας των διπλωματικών προσπαθειών, έχει τη στρατιωτική ισχύ να αναλαμβάνει επιχειρήσεις διαχείρισης κρίσεων. Οι επιχειρήσεις αυτές διεξάγονται στο πλαίσιο της ρήτρας συλλογικής άμυνας της ιδρυτικής συνθήκης του NATO (άρθρο 5 της Συνθήκης της Ουάσινγκτον) ή με εντολή του ΟΗΕ».

Η Ελλάδα παραμένει βασικός πυλώνας του NATO με ουσιαστικές αλλαγές από την επανένταξη στο στρατιωτικό σκέλος το 1980. Το στρατηγείο της Λάρισας είναι βασικός κόμβος που ολοένα αναβαθμίζει τη γεωστρατηγική σημασία της NATOϊκής μηχανής.

Η βάση της Αλεξανδρούπολης βασικός στρα-

τηγικός πυλώνας που στοχεύει σε Νότια Ρωσία, Κριμαία και Μαύρη Θάλασσα (σήμερα), επίσης βάση εφοδιασμού και στήριξης στον πόλεμο της Ουκρανίας. Μεσόγειος, Βόρεια Αφρική και Μέση Ανατολή. Βόρεια Βαλκάνια, Μαύρη Θάλασσα, Ερυθρά Θάλασσα (αλλά και πλειάδα ελληνικών νησιών στο μέλλον) συναποτελούν μια σημαντική αλυσίδα στρατιωτικών βάσεων που περιτοιχίζουν τον αραβικό κόσμο, τη Μέση Ανατολή. Ταυτόχρονα η κούρσα εξοπλισμών επιταχύνεται πολλαπλώς και ανεξέλεγκτα.

Οι ελληνικές χερσαίες δυνάμεις, η 1η Στρατιά δηλαδή, από το 1952 μέχρι το 1974 υπάγονταν στο χερσαίο Στρατηγείο Νοτιοανατολικής Ευρώπης με έδρα τη Σμύρνη. Η Ελλάδα αποχώρησε από το στρατιωτικό σκέλος του NATO το 1974 και επανήλθε το 1980.

Στη συμφωνία επανένταξης στο στρατιωτικό σκέλος του NATO το 1980, προβλεπόταν η ίδρυση ενός χερσαίου στρατηγείου στην Ελλάδα στη δομή διοικήσεων του NATO. Ωστόσο, κάτι τέτοιο

δεν πραγματοποιήθηκε, λόγω των τουρκικών διαφωνιών και εντάσεων και για τις συμμαχικές υποχρεώσεις στο διάστημα 1980-1999 που ανέλαβε η 1η Στρατιά.

Η δομή διοικήσεως της νότιας πτέρυγας παρέμεινε η ίδια μέχρι το 1999, οπότε έγινε πραγματικότητα η δημιουργία του Συμμαχικού Στρατηγείου Νοτιοκεντρικής Περιοχής στον Τύρναβο.

Το στρατηγείο αυτό υπήρξε θνησιγενές, διότι το 2003 η δομή διοικήσεως του NATO άλλαξε και πάλι κι αυτά τα περιφερειακά στρατηγεία καταργήθηκαν. Η λεγόμενη στρατιωτική ισορροπία Ελλάδας - Τουρκίας που συνεχίζει να αποτελεί βασικό αφήγημα της ελληνικής ελίτ ουσιαστικά λειτουργεί ως άλλοθι για την ενδυνάμωση της αμερικανοκρατίας και του ευρωατλαντισμού στην Ελλάδα.

Διαπιστώνεται εκ του αποτελέσματος ότι από το 1974 έως το 1980 η έξοδος από το στρατιωτικό σκέλος του NATO έγινε για λόγους διαπραγμάτευσης της Ελλάδας με τις ΗΠΑ σε σχέση με τη μεγαλύτερη γεωπολιτική βαρύτητα της Τουρκίας εντός της συμμαχίας αφού η γεωγραφική της γειτνίαση με την ΕΣΣΔ την έφερνε σε πολύ πιο «αγαστή» και θετική διαπραγματευτική διάσταση με τον αμερικανικό ιμπεριαλισμό. Η Ελλάδα δεν μπορούσε να ισοσκελίσει την Τουρκία στη γεωπολιτική σκακιέρα της ανατολικής Μεσογείου. Η τουρκική εισβολή στην Κύπρο απέδειξε έμπρακτα ότι η NATOϊκή συμμαχία είχε (και έχει) μια «αχίλλειο πτέρνα». Δεν εμπεριέχει εσωτερικές ασφαλιστικές δικλίδες μεταξύ χωρών-μελών που ανταγωνίζονται σε ζωτικό NATOϊκό χώρο. Αυτό δεν γίνεται αποδεκτό από την αμερικανική ηγεσία. Έτσι, το διεθνές δίκαιο, οι αποφάσεις διεθνών οργανισμών (ΟΗΕ, Συνθήκη της Θάλασσας, κ.λπ.) περιθωριοποιούνται όταν οι ιμπεριαλιστικές στρατηγικές υπερισχύουν. Συνέβη στην Κύπρο, συνέβη στην περιπέτεια του πολέμου των Μαλβίνων Νήσων (Φόκλαντ), συνέβη στη Λιβύη, συνέβη και συμβαίνει στην Παλαιστίνη, στον πόλεμο της Δύσης στο Ιράκ, στο Αφγανιστάν, στη Γιουγκοσλαβία. Ο κατάλογος αρκετά μακρύς και έντονα πικρός για λαούς και χώρες που βρίσκονται στη φαρέτρα των αμερικανικών, NATOϊκών και παλαιότερων αποικιακών, νεο-αποικιακών πολέμων και συμφερόντων των «μικρών εταίρων», της Μ. Βρετανίας και της Γαλλίας κυρίως.

Οι παλινωδίες της χώρας εντάθηκαν κατά την πρωθυπουργία του Κ. Μητσοτάκη, ιδιαίτερα στους τομείς των σχέσεων με τη χρηματοπιστωτική γραφειοκρατική και άκρως «γερμανική» Ε.Ε. Κάτι που θα εκτινασσόταν την περίοδο Σημίτη με

την ένταξη στο «γερμανικό» ευρώ. Οι εξισώσεις του απατηλού χρέους (που ποτέ δεν πέρασε από εγχώρια και διεθνή οικονομική επιθεώρηση διεθνών οργανισμών). Αντίθετα, η τεχνογνωσία του διεθνούς ιμπεριαλιστικού οργανισμού, του ΔΝΤ, σε απόλυτη συνέργεια με την ηγεσία της Ε.Ε. και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (η γνωστή τρόικα), κατέλυσε τη συνταγματική τάξη της χώρας, φέρνοντας τη μεγαλύτερη ίσως γεωοικονομική και γεωπολιτική τραγωδία σε βάρος του ελληνικού λαού στη νεότερη ιστορία της Ελλάδας. Τα μνημόνια με διάρκεια έως το τέλος του 2060 είναι αδιαμφισβήτητη. Η Ν.Δ. ως η πιο γνήσια πολιτική δύναμη της εκπροσώπησης της ελληνικής εφοπλιστικής, χρηματοπιστωτικής και παρασιτικής ελίτ ενέδωσε από την οικονομική καταδυνάστευση του λαού στην εδαφική, NATOϊκή εσωτερική περιπλάνηση χωρίς όρια (ενός ακήρυχτου ακόμα) πολέμου άνευ όρων.

Η προσπάθεια της Ν.Δ. να ισορροπήσει σε μια ολοένα διχασμένη Ευρώπη, Βορρά-Νότου, Ανατολής-Δύσης αλλά και Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ρωσίας δεν βρίσκεται στην ατζέντα της, ούτε καν σε μια λογική ήπιας διαχειριστικής μεταρρύθμισης. Μιλιταριστική, οικονομική, πολιτισμική, κοινωνική χαοτική ανομοιογένεια σε ταξικό επίπεδο επικρατεί στη σημερινή Ε.Ε. Η καπιταλιστική κρίση είναι πολύπλευρη, μια πολυδιάστατη φτώχεια που ασφυκτιά πάνω στους λαούς της Ε.Ε. έχει χαρακτηριστικά ενεργειακά, ενώ η αγροτική πολιτική είναι υποταγμένη στη χρηματοπιστωτική νεοφιλελεύθερη δικτατορία που διέπει την ηγεσία της Ε.Ε. Η διευρυνόμενη φτώχεια έχει επίσης εργασιακή, στεγαστική, διατροφική, πολιτισμική πτυχή. Τα αδιέξοδα πυκνώνουν. Η Ν.Δ. είναι ανήμπορη να βγάλει πολιτικά συμπεράσματα αφού η βαθιά εξάρτησή της, η διαπλοκή της με το παρασιτικό ελληνικό κεφάλαιο είναι ισχυρή, δομική, ουσιαστική. Βρίσκεται στο πολιτικό της DNA.

Ο εθνικισμός, ο ρατσισμός, μια ακροδεξιά φρενίτιδα πολλές φορές, ένας «σύγχρονος» μεταμφιεσμένος νεοφασισμός θέτουν ζητήματα κοινωνικού «ηγεμονισμού» που είναι συνδεδεμένα με μια βαθιά καπιταλιστική κρίση που βρίσκεται σε ανοδική πορεία, αφού οι ΗΠΑ δεν διστάζουν να αξιοποιήσουν στη μεγάλη πλανητική στρατηγική τους την αντιπαράθεση με Ρωσία, Κίνα και άλλες ανταγωνιστικές δυνάμεις για να υποτάξουν ιστορικά εκ νέου την Ευρώπη στη σκιά μιας μιλιταριστικής κούρσας εξοπλισμών, με ένα NATO που συνεχώς εξαπλώνεται παγκοσμίως με σύγχρονες στρατιωτικές βάσεις και διευκολύνσεις.

Τον Μάιο του 2022 η ελληνική Βουλή κυρώ-

**Πανηγυρισμοί
οπαδών της Ν.Δ.
για το αποτέλεσμα
των εκλογών τον
Απρίλιο 1990,
που έδωσε στον
Κων. Μητσοτάκη
150 έδρες και
του επέτρεψε
να σχηματίσει
κυβέρνηση με τη
στήριξη του Κων.
Στεφανόπουλου
(ΔΗ.ΑΝΑ.)**

νει μια νέα «αμυντική συμφωνία» με τις ΗΠΑ. Η παρουσία των ΝΑΤΟϊκών και αμερικανικών βάσεων εκτοξεύεται και επεκτείνεται ποιοτικά και ποσοτικά. Ελάχιστες χώρες στον πλανήτη σήμερα διαθέτουν το σύνολο της επικρατείας με τον τρόπο που η Ν.Δ. έπραξε την απόλυτη παράδοση της Ελλάδας στις ΗΠΑ σε γη, αέρα και θάλασσα.

Όπως προανήγγειλε ο εισηγητής της Ν.Δ., τον Μάιο του 2022, ο Γ. Κουμουτσάκος, και άλλα στελέχη της Ν.Δ. με τέτοιου είδους φράσεις επιχειρηματολόγησαν για τη συμφωνία: «Θέλουμε την αμερικανική στρατιωτική παρουσία, δεν κρυβόμαστε πίσω από το δάχτυλό μας» - «Η βάση της Αλεξανδρούπολης θα χρησιμοποιηθεί ενάντια στη Ρωσία» - «Δεν είναι κακό να είσαι δεδομένος» - «Οι Αμερικανοί ρίχνουν λεφτά». Για βάσεις και στα νησιά του Αιγαίου μίλησε εμμέσως πλην σαφώς ο εισηγητής της Ν.Δ. Αναφερόμενος στις επιστολές που προηγήθηκαν της συμφωνίας σημείωσε πως «στην επιστολή Μπλίνκεν (σ.σ. ΥΠΕΞ των ΗΠΑ) προστίθεται ακόμα ένα κρίσιμο για τις ελληνικές

θέσεις και προτεραιότητες σημείο. Προβλέπεται η δυνατότητα μελλοντικής αμερικανικής παρουσίας όχι μόνο στην ηπειρωτική, αλλά και στη νησιωτική Ελλάδα, το υπογραμμίζω αυτό».* (1α.)

Στο σύνολο της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας, η σημερινή Ν.Δ. κυριολεκτικά εγκλωβίζεται στο τρίγωνο Ουάσινγκτον - Βρυξέλλες - Αθήνα. Δηλώνει ουσιαστικά απούσα από όλες τις διεθνείς εξελίξεις, απλά σύρεται πίσω από τους ισχυρούς της Ε.Ε. και του ευρωατλαντισμού στις μεγάλες κρίσεις: περιφερειακοί πόλεμοι, πλανητική οικολογική κρίση, μεταναστευτικές ροές, πρόσφυγες πολέμου, οικονομικοί πρόσφυγες, ανθρώπινο εμπόριο των διακινητών, όλα αυτά και άλλα συναποτελούν ατέλειωτες τραγωδίες θανάτου και πόνου σε μαζική κλίμακα.

Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας δεν εναρμονίζεται με τις ανθρωπιστικές, αλληλεγγυες, φιλειρηνικές αξίες και ανάγκες της εποχής μας. Αντίθετα, γίνεται «συνεργός» στα αμέτρητα εγκλήματα που διαδραματίζονται στις θάλασσες και στην

επικράτεια της χώρας. Αποτελέσματα των αμέτρητων επιθετικών ευρωατλαντικών πολέμων.

Ξέφρενοι «πανηγυρισμοί» της κυβέρνησης και των ολιγαρχικών ΜΜΕ για την προμήθεια 20 αεροσκαφών F-35 και άλλων οπλικών συστημάτων από τις ΗΠΑ. Την ίδια χρονική στιγμή η κυβέρνηση Ερντογάν δίνει το πράσινο φως για την είσοδο της Σουδίας στο ΝΑΤΟ με την αγορά τουλάχιστον 40 F-16.

Η «ευγενική προσφορά» των ΗΠΑ προς την Ελλάδα θα στοιχίσει στην ουσιαστικά χρεοκοπημένη χώρα μας μόνο 8,6 δισ.

Το στρατιωτικό-βιομηχανικό σύμπλεγμα των ΗΠΑ διεξάγει «business as usual» πουλώντας πανάκριβα πολεμικά αεροσκάφη που βρίσκονται σε απόλυτη προτεραιότητα των ΝΑΤΟϊκών αναγκών σε έναν κόσμο των πολεμοχαρών ελίτ και της βαθιάς καπιταλιστικής κρίσης, η οποία βρίσκεται όλο και πιο κοντά σε γενικευμένες και συνεχώς πολλαπλασιαζόμενες στρατιωτικές αναφλέξεις και γενικεύσεις των ήδη υπάρχουσών συγκρούσεων σε Παλαιστίνη, Μέση Ανατολή, Ερυθρά Θάλασσα, με τη χώρα μας να επιλέγει θέση, στάση και μέρος μαζί με τις επιτιθέμενες χώρες (ΗΠΑ και Ισραήλ). Αυτή η πολυδιάστατη καπιταλιστική κρίση θέτει ως προτεραιότητα την άνοδο της Ακροδεξιάς και του νεοναζισμού στον κόσμο.

Η γεωπολιτική παράδοση της Ελλάδας στον πόλεμο ΝΑΤΟ - Ρωσίας στην Ουκρανία

Η αμερικανική στρατιωτική και γεωπολιτική ηγεμονία στην ευρύτερη περιοχή μας πολλαπλώς αυξάνεται σε μια εποχή τεράστιων κινδύνων επέκτασης του γενοκτονικού πολέμου του Ισραήλ σε βάρος του παλαιστινιακού λαού. Με μία πάντα πιθανή επέκταση του ακήρυχτου «πολέμου» του ΝΑΤΟ με τη στρατιωτική περικύκλωση της Ρωσίας, όχι μόνο με την Ουκρανία του «μπροστάρι» Ζελένσκι. Με την Ανατολική και Βόρεια Ευρώπη (Νορβηγία, Φινλανδία). Επίσης, Ανατολική Μεσόγειος, Μέση Ανατολή, Βόρεια Αφρική, Ανατολική Ευρώπη, Μαύρη Θάλασσα επικεντρώνονται στη συνεχή πύκνωση αμερικανικής και ΝΑΤΟϊκής στρατιωτικής παρουσίας σε Τουρκία και Ελλάδα και όχι μόνο.

Η κυβέρνηση της Ν.Δ., με σιωπηλή ανοχή άλλων κομμάτων στη Βουλή (ΠΑΣΟΚ-ΣΥΡΙΖΑ) είπε ένα «θλιβερό» υποτακτικό «ναι» στις απαιτήσεις των ΗΠΑ να προμηθεύσει άμεσα με οπλικά συστήματα το ακροδεξιό καθεστώς του Κιέβου. Συ-

γκεκριμένα, η ελληνική πολεμική αεροπορία διατηρεί τέσσερις συστοιχίες αεροπορικής άμυνας S-300 PMU-1 με 32 εκτοξευτές: τα συγκεκριμένα αντιαεροπορικά συστήματα, τα οποία έχουν βεληνικές 195 χλμ. με τη δυνατότητα χρήσης 175 πυραύλων, μπορούν να εκτοξεύουν πυραύλους 48N6. Ταυτόχρονα τέσσερα TOR-M1 αντιαεροπορικά συστήματα με 16 εκτοξευτές, συνολικά απαριθμώντας 22 συστήματα με 84 εκτοξευτές. Τα συστήματα αυτά έχουν εμβέλεια 12 χλμ. Επίσης θα αποσταλούν στο Κίεβο 39 αντιαεροπορικά συστήματα με 120 εκτοξευτές OSA-AKM, με εμβέλεια 15 χλμ. Όλα αυτά συμβαίνουν αφού οι ΗΠΑ αποφάσισαν να μειώσουν τη στρατιωτική «βοήθεια» στο Κίεβο, ενώ οι ΝΑΤΟϊκοί σύμμαχοι της Ευρώπης αυξάνουν τις δωρεές στον σύμμαχο Ζελένσκι! Απογύμνωση της αντιαεροπορικής άμυνας της χώρας μας ουσιαστικά, αφού οι ΝΑΤΟϊκές προτεραιότητες στην Ουκρανία προηγούνται.

Το Ισραήλ διατηρεί Διεθνές Κέντρο Αεροπορικής Εκπαίδευσης στην 120ή Πτέρυγα, Κέντρο Εκπαιδεύσεως Πιλότων, στην Καλαμάτα. Η σκανδαλώδης σύμβαση της χώρας μας με την ακροδεξιά κυβέρνηση Νετανιάχου του Ισραήλ όχι μόνο δεν έφτασε ποτέ στη Βουλή, αλλά μετά τη σχετική συζήτηση που διεξήχθη στην αρμόδια επιτροπή της Βουλής τον Δεκέμβριο του 2020 το κόστος αυτής της σύμβασης εκτινάχτηκε από το 1,375 δισ. στο 1,85 δισ. ευρώ επιβαρύνοντας ακόμα περισσότερο την κοινωνική ασφυξία του λαού μας.

Συμπέρασμα: Η εξωτερική πολιτική της Ν.Δ. καθ' όλη τη διάρκεια της μεταπολίτευσης είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τις προτεραιότητες, την τακτική και στρατηγική των ΗΠΑ σε λεπτομέρεια αλλά και ουσία. Τα ζητήματα εθνικής και λαϊκής κυριαρχίας, η αντιπολεμική, η φιλειρηνική διάσταση, οι αναγκαίες, αμοιβαίες και ισότιμα επωφελείς πολύπλευρες σχέσεις με λαούς και χώρες σε όλες τις ηπείρους σε μια νέα εποχή πολύπλοκης ανάδειξης πολλών δυνάμεων ανά ήπειρο επιβάλλει τις παραπάνω προτάσεις. Αλλιώς δεν είμαστε απλά μέρος του προβλήματος αλλά είμαστε μια ηττημένη επιλογή ενός παραδομένου και «πρόθυμου θύματος» για τα συμφέροντα του άκρως επιθετικού σημερινού αμερικανικού ιμπεριαλισμού. Το κόστος είναι και θα είναι ανυπολόγιστο στις πιο απαισιόδοξες παραδοχές και σενάρια.

Η άλλη ριζοσπαστική και προοδευτική εναλλακτική δρομολογεί ελπίδες και οράματα που τα δικαιούνται η Ιστορία, το παρόν και το μέλλον του λαού μας.

Πηγή: «Ημεροδρόμος» 10 Μαΐου 2022

Η Ν.Δ. ενθάρρυνε με όλες τις δυνάμεις της τα συλλαλητήρια κατά της Συμφωνίας των Πρεσπών με τη Βόρεια Μακεδονία από τα τέλη του 2017 μέχρι και την ψήφισή της. Σήμερα όλη αυτή η «αντίσταση» είναι μια αμυδρή ανάμνηση

AP Photo/Aristotle Saris

«Αύρες» και δακρυγόνα κατά απεργιών διαδηλωτών στο κέντρο της Αθήνας, επί της πρώτης μεταπολιτευτικής κυβέρνησης Κων. Καραμανλή

Μια «σιδερόφραχτη δημοκρατία» για την ολιγαρχία η συμβολή της Ν.Δ.

• Του **Δημήτρη Κατσώνη***

Η δημοκρατία στη χώρα μας μεταλλάσσεται. Οι αλλαγές που συσσωρεύονται τείνουν να διαμορφώσουν μια πολύ διαφορετική κατάσταση από εκείνη που γνωρίζαμε μετά την πτώση της δικτατορίας και την υιοθέτηση του Συντάγματος του 1975. Το Σύνταγμα αυτό είχε βέβαια συντηρητικά χαρακτηριστικά τα οποία στηλιτεύτηκαν από ολόκληρη την τότε αντιπολίτευση, από την

Ενωση Κέντρου μέχρι το ΠΑΣΟΚ και την Ενωμένη Αριστερά. Ωστόσο η δυναμική του λαϊκού κινήματος, που ξεπήδησε από την εξέγερση του Πολυτεχνείου και μετά, βρήκε την αντανάκλασή της σε μια σειρά νομοθετήματα ιδίως του πρώτου μισού της δεκαετίας του 1980, όπως για παράδειγμα ο συνδικαλιστικός νόμος 1264/1982. Αυτό εκφράστηκε και στον ατελή εκδημοκρατισμό της αναθεώρησης του Συντάγματος το 1986.

* Καθηγητής Θεωρίας Κράτους και Δικαίου, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Η δεκαετία του 1990 με την πτώση των σοσιαλιστικών καθεστώτων και τη δραστική αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων σε παγκόσμιο επίπεδο έδωσε τη δυνατότητα να καλλιεργηθεί ο μύθος περί «νίκης της δημοκρατίας». Αλλά η πραγματικότητα κινήθηκε στην αντίθετη κατεύθυνση.

Τρεις περίοδοι

Από τη δεκαετία του 1990 μέχρι σήμερα παρατηρείται στην ουσία μια ενιαία πορεία εξέλιξης της δημοκρατίας μας. Μπορούν να διακριθούν τρεις περίοδοι, κατά τις οποίες η Ν.Δ. ως κυβερνητικό κόμμα διαδραμάτισε μικρότερο ή μεγαλύτερο ρόλο.

Η πρώτη περίοδος ήταν αυτή της προετοιμασίας της συρρίκνωσης της δημοκρατίας. Στην περίοδο αυτή (περίπου 1990-2010) υπήρξε μια σχετικά αθόρυβη νομοθετική παραγωγή στη λογική της βήμα προς βήμα συρρίκνωσης της δημοκρατίας. Ενδεικτικά παραδείγματα είναι η αντιτρομοκρατική νομοθεσία, η Συνθήκη Σένγκεν, η Ευροπλ, που έθεσαν περιορισμούς και αλλοίωσαν το δημοκρατικό κεκτημένο στο ποινικό δίκαιο.

Κομβικό ρόλο έπαιξαν η Συνθήκη του Μάαστριχτ και στη συνέχεια η συναινετική (από ΠΑΣΟΚ και Ν.Δ.) αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001 με την προσθήκη της ερμηνευτικής δήλωσης στα άρθρα 28 και 80. Τέθηκαν έτσι δομικοί περιορισμοί στη δημοκρατία. Το 80% περίπου των νόμων που ψηφίζονταν έκτοτε στη Βουλή ήταν υλοποίηση κατευθύνσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ωστόσο σε αυτό το διάστημα δεν σημειώθηκε εμφανής, δραματική μεταβολή. Κάτι τέτοιο εξάλλου δεν ήταν εφικτό, καθώς η δυναμική της προηγούμενης περιόδου ήταν ακόμη ζωντανή. Δεν ήταν άλλωστε ούτε αναγκαίο, εφόσον η ανατροπή των κοινωνικών κατακτήσεων γινόταν ακόμη με δειλά, διστακτικά βήματα για τους ίδιους λόγους.

Η δεύτερη περίοδος συμπίπτει με την πρώτη δεκαετία της κρίσης (περίπου 2009-2019). Η άνοδος των λαϊκών αγώνων, τους οποίους γέννησε το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης, αντιμετωπίστηκε με τα υπάρχοντα μέχρι τότε νομοθετικά εργαλεία. Εντάθηκε όμως το φαινόμενο της παραβίασης της ισχύουσας νομοθεσίας, όπου αυτή κατοχύρωνε δικαιώματα ή περιορισμούς στη δράση των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους. Η παράνομη διάλυση συναθροίσεων, η παράνομη αστυνομική βία αποτέλεσαν κυρίαρχο φαινόμενο της πρώτης δεκαετίας της κρίσης. Παράλληλα, αξιοποιήθηκε ως εργαλείο εκφοβισμού και καταστολής η με ανοχή της κυβέρνησης παράνο-

μη βία της ναζιστικής εγκληματικής οργάνωσης.

Ο κύριος όμως μηχανισμός ήταν η επιβολή της εποπτείας και των μνημονίων, τα οποία στην πραγματικότητα συγκρότησαν ένα οικονομικό παρα-Σύνταγμα και σήμαιναν στην πράξη την παραβίαση πολλών άρθρων του Συντάγματος. Το ίδιο το Κοινοβούλιο τέθηκε ουσιαστικά στο περιθώριο αφού οι εποπτεύοντες θεσμοί (Ε.Ε., ΔΝΤ) επέβαλαν τις νομοθετικές ρυθμίσεις που η πλειοψηφία του απλώς επικύρωνε. Στην ίδια λογική βρισκόταν η ακύρωση από την τότε κυβέρνηση ΣΥΡΙΖΑ του αποτελέσματος του δημοψηφίσματος του Ιουλίου 2015.

Η τρίτη περίοδος ξεκινά από τα τέλη της δεκαετίας και συμπίπτει με την ανάληψη της διακυβέρνησης από το κόμμα της Ν.Δ. το 2019. Παρατηρείται έκτοτε η προσπάθεια βαθιών νομοθετικών αλλαγών, που εμπεδώνουν, ενισχύουν και επιταχύνουν περαιτέρω τις τάσεις που προϋπήρχαν. Την περίοδο αυτή γίνεται προσπάθεια μονιμοποίησης και εμβάθυνσης αλλαγών που συνιστούν ποιοτική οπισθοδρόμηση της αστικής δημοκρατίας σε αντιστοιχία με την κατεδάφιση του συνόλου των κοινωνικών κατακτήσεων που έχουν απομείνει. Η προσπάθεια αυτή έχει σαρωτικό χαρακτήρα αφού η κυβέρνηση αξιοποιεί όχι μόνο την πολιτική αδυναμία της μείζονος αντιπολίτευσης (ΣΥΡΙΖΑ, ΠΑΣΟΚ) αλλά και το γεγονός ότι η τελευταία παρέχει τη συναίνεσή της στα βασικά θέματα. Περίπου το 50% των κυβερνητικών νομοσχεδίων ψηφίζονται και από τα κόμματα αυτά.

Οι άξονες των αλλαγών

Οι παρεμβάσεις που υλοποιήθηκαν στις προηγούμενες περιόδους και αυτές που πραγματοποιούνται στην τρέχουσα περίοδο από την κυβέρνηση της Ν.Δ. μπορούν να ομαδοποιηθούν στους παρακάτω άξονες.

Α. Ο πρώτος άξονας περιλαμβάνει νομοθετικές επιλογές που περιορίζουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες. Στο στόχαστρο ιδιαίτερα βρίσκονται οι συλλογικές ελευθερίες όπως η συνάθροιση και η απεργία. Παραδείγματα αποτελούν ο δρακόντειος νόμος για τις διαδηλώσεις (ν. 4703/2020), που προφανώς εισάγει περιορισμούς πέρα από εκείνους του άρθρου 11 παρ. 2 του Συντάγματος, η συρρίκνωση των συνδικαλιστικών ελευθεριών με τον ν. 4808/2021, ο νόμος για την κατάργηση του πανεπιστημιακού ασύλου, για την πανεπιστημιακή αστυνομία (ν.4777/2021), το δρακόντειο πειθαρχικό δίκαιο για τους φοιτητές (ν. 4957/2022), ο νέος Ποινικός Κώδικας.

Επιπλέον, ενισχύονται νομοθετικά αλλά και υλικοτεχνικά οι κατασταλτικοί μηχανισμοί του κράτους. Τα σώματα ασφαλείας, οι μυστικές υπηρεσίες αποκτούν μεγαλύτερες εξουσίες. Οι ένοπλες δυνάμεις εμπλέκονται στα ζητήματα εσωτερικής ασφάλειας και πραγματοποιούν ακόμη και ασκήσεις αντιμετώπισης πλήθους¹.

Συμπληρωματικά προς τις νομοθετικές αλλαγές παρατηρείται η πρακτική του εν τοις πράγμασι περιορισμού των συνταγματικά και νομοθετικά κατοχυρωμένων δημοκρατικών ελευθεριών, γενικότερα της συστηματικής παραβίασης των νόμων από την πλευρά της κυβερνητικής εξουσίας και των οργάνων της.

Αυτό συμβαίνει όταν ο συσχετισμός των δυνάμεων δεν επιτρέπει ακόμη την αλλαγή των νόμων προς το αντιδημοκρατικότερο.

Εδώ ιδίως πρέπει να σημειωθεί ως παράδειγμα η παράνομη αστυνομική βία, που στην Ελλάδα είναι πάγιο φαινόμενο, αλλά έχει εξαιρετικά ενταθεί. Μια ξεχωριστή και ιδιαίτερα σοβαρή πλευρά είναι η παραβίαση του Συντάγματος από τους κυβερνώντες. Τέτοια φαινόμενα υπήρχαν σποραδικά και στο παρελθόν, όπως για παράδειγμα η διέλευση των ΝΑΤΟϊκών στρατευμάτων από τη Θεσσαλονίκη το 1999 χωρίς τον ειδικό νόμο που ορίζει το άρθρο 27 παρ. 2 του Συντάγματος. Μετά το ξέσπασμα της κρίσης έχουν γίνει πιο έντονα και συστηματικά, όπως είναι η ψήφιση των μνημονίων, κάποια από τα οποία ψηφίστηκαν με χαμηλότερες του προβλεπόμενου πλειοψηφίες ενώ το περιεχόμενό τους παραβίαζε σειρά συνταγματικών διατάξεων ως προς τα κοινωνικά δικαιώματα. Η κυνική παραβίαση του άρθρου 16 παρ. 5 και 8 με τη νομοθέτηση ιδιωτικών πανεπιστημίων είναι ακόμη ένα σκαλοπάτι στον επικίνδυνο αντισυνταγματικό, αντιδημοκρατικό κατήφορο.

Β. Ο δεύτερος άξονας αφορά την ακόμη μεγαλύτερη ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας και την υποβάθμιση του Κοινοβουλίου. Η διολίσθηση της πραγματικής εξουσίας από το Κοινοβούλιο στην κυβέρνηση δεν είναι καινούργιο χαρακτηριστικό της αστικής δημοκρατίας. Στη μεταπολιτευτική Ελλάδα εκφράστηκε με το πρωθυπουργοκεντρικό μοντέλο που καθιέρωσε το Σύνταγμα του 1975 μετά την αναθεώρησή του το 1986². Η σημερινή περαιτέρω μετατόπιση πραγματοποιείται είτε άτυπα στην καθημερινή πρακτική είτε με τη συχνή έκδοση Πράξεων Νομοθετικού Περιεχομένου είτε με νομοθετικές αλλαγές, όπως ο ν. 4622/2019 για το «επιτελικό κράτος»³.

Μια σύγχρονη μορφή περιορισμού των εξουσιών του Κοινοβουλίου στα κράτη-μέλη της Ε.Ε.

είναι η υιοθέτηση του λεγόμενου «χρυσού δημοσιονομικού κανόνα». Βάσει αυτού θεσπίζεται ένας νεοφιλελεύθερης έμπνευσης μηχανισμός συρρίκνωσης των κοινωνικών δαπανών και των κοινωνικών δικαιωμάτων στο όνομα της αποφυγής των υπερβολικών δημοσιονομικών ελλειμμάτων. Στη Γερμανία, στην Ιταλία, στην Ισπανία έχει ήδη ενσωματωθεί στο Σύνταγμα, ενώ για τις λοιπές χώρες ισχύει μέσω του ευρωενωσιακού δικαίου το οποίο έχει υπέρτερη νομική ισχύ από το εθνικό δίκαιο⁴. Τα Κοινοβούλια έχουν κατά κάποιο τρόπο δεμένα τα χέρια ώστε να μην υιοθετήσουν επιλογές εκτός του νεοφιλελεύθερου πλαισίου. Στην ίδια λογική ψηφίζονται νόμοι που δίνουν στις κεντρικές τράπεζες υπερεξουσίες και απόλυτη αυτονομία από το Κοινοβούλιο, ακόμη και από την κυβέρνηση.

Γ. Ο τρίτος άξονας είναι η μετατόπιση του πολιτικού και κομματικού συστήματος προς περισσότερο συντηρητικές κατευθύνσεις. Τα παραδοσιακά αστικά κόμματα ενσωματώνουν στον πολιτικό τους λόγο και πράξη στοιχεία και πρόσωπα της Ακροδεξιάς. Πρόκειται για πανευρωπαϊκό φαινόμενο αλλά η σημερινή ελληνική κυβέρνηση πρωτοπορεί στον τομέα αυτό.

Δ. Ο τέταρτος άξονας αφορά την υπονόμευση της ίδιας της λαϊκής κυριαρχίας, όπως αυτή κατοχυρώνεται συνταγματικά. Η παροχή δικαιώματος ψήφου σε απόδημους, που καμιά ουσιαστική βιοτική σχέση με την ελληνική πραγματικότητα δεν διαθέτουν, μπορεί να αποδειχθεί μηχανισμός υπονόμευσής της.

Ακόμη περισσότερο, η υιοθέτηση και η πιθανή επέκταση της επιστολικής ψήφου διαμορφώνουν σύγχρονες συνθήκες δυνητικής νόθευσης της βούλησης του εκλογικού σώματος. Και εδώ η προεργασία είχε γίνει σε προηγούμενες περιόδους, εφόσον οι βασικές κατευθύνσεις είχαν υιοθετηθεί από το ΠΑΣΟΚ και τη Ν.Δ. κατά τη συναινετική αναθεώρηση του 2001 (άρθρο 51 παρ. 4) και υλοποιούνται σήμερα που ο συσχετισμός των δυνάμεων το επιτρέπει.

Δεν αποκλείεται στο μέλλον να επιχειρηθεί να νομοθετηθεί η ηλεκτρονική ψηφοφορία, που έχει ήδη επιβληθεί στα σωματεία και στην εκλογή των διοικητικών αρχών στα πανεπιστήμια. Η ηλεκτρονική ψηφοφορία θίγει τον πυρήνα της δημοκρατικής διαδικασίας και του Συντάγματος. Τούτο συμβαίνει όχι μόνο ή κυρίως επειδή τα ηλεκτρονικά μέσα μπορούν να είναι διαβλητά, αλλά ιδίως επειδή η ηλεκτρονική ψήφος, όπως και η επιστολική, δεν διασφαλίζει ότι ο ψηφοφόρος είναι μόνος τη στιγμή της ψηφοφορίας. Κατά

συνέπεια είναι ευάλωτος σε κάθε είδους πιέσεις και πελατειακά δίκτυα. Παραβιάζεται η μυστικότητα της ψηφοφορίας και μπορεί να επιστρέψουμε έτσι σε μια μοντέρνα εκδοχή της νόθευσης των εκλογικών αποτελεσμάτων.

Σιδερόφρακτη δημοκρατία και ολιγαρχία

Η ποιοτική οπισθοδρόμηση της δημοκρατίας δεν αποτελεί ελληνική ιδιοτυπία. Αντίθετα, χαρακτηρίζει την ιστορική περίοδο που διανύουμε. Με τη μια ή την άλλη μορφή, στον έναν ή άλλον βαθμό, με διαφορετική ίσως ένταση, το φαινόμενο είναι πανευρωπαϊκό και παγκόσμιο.

Η τάση αυτή εξηγείται από το γεγονός ότι η οικονομική κρίση οξύνει στο έπακρο τις κοινωνικές ανισότητες, γεννά αναπόφευκτα δυσάρεσκεια και κοινωνικές αντιδράσεις. Ο πλούτος συσσωρεύεται σε ολοένα και λιγότερα χέρια. Αν πριν από την κρίση το 1% του πλουσιότερου πληθυσμού του πλανήτη έλεγχε το 40% του παγκόσμιου πλούτου, σήμερα ελέγχει περισσότερο από το 50% και η τάση για συγκέντρωση του πλούτου εντείνεται. Είναι ενδεικτικό ότι ακόμη και στην Ευρώπη το 53% του πληθυσμού είναι αναγκασμένο να μειώνει τις δαπάνες για διατροφή⁵.

Η κρίση είναι η ευκαιρία για μια γιγάντια αντιστροφή, η οποία καθίσταται εφικτή εξαιτίας του αρνητικού συσχετισμού δύναμης για τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Στόχος είναι η πλήρης απαλλαγή από το σύνολο των κατακτήσεων του 20ού αιώνα, οι οποίες υπήρξαν καρπός της συγκρότησης και ανόδου του εργατικού κινήματος, των επαναστάσεων του αιώνα αυτού και της μεγάλης αντιφασιστικής νίκης των λαών το 1945. Οι κυρίαρχες τάξεις στην Ελλάδα και αλλού επιχειρούν να απαλλαγούν από όλο το φορτίο των κατακτήσεων των λαών τόσο στο επίπεδο των εργασιακών σχέσεων όσο και στο επίπεδο της δημοκρατίας. Οι συνθήκες αυτές δεν αποκλείεται να φέρουν εξεγέρσεις και επαναστάσεις. Ακόμη και ακραϊφνείς υποστηρικτές του καπιταλιστικού συστήματος προβλέπουν τέτοιες τεκτονικές αναταράξεις. Το ΔΝΤ για παράδειγμα προβαίνει σε ανάλογες προβλέψεις. Ήδη υπάρχουν πολλές ενδείξεις κοινωνικής και πολιτικής κρίσης σε διάφορες χώρες του κόσμου, και στην Ευρώπη⁶.

Γ' αυτό οι κυρίαρχες τάξεις και στην Ευρώπη φροντίζουν να περιορίσουν τη δημοκρατία, να την καταστήσουν σιδερόφρακτη, να θωρακίσουν το οικονομικό σύστημα έναντι τέτοιων απειλών. Η σιδερόφρακτη δημοκρατία διατηρεί ωστόσο τον κοινοβουλευτικό μανδύα και τον ελεγχόμε-

νο πολυκομματισμό. Αυτός της παρέχει ευρύτερες δυνατότητες νομιμοποίησης, η οποία είναι αναγκαία ειδικά στις χώρες της Δύσης με αστικοδημοκρατική παράδοση. Διόλου τυχαία, η βιβλιογραφία των τελευταίων ετών βρίθει τίτλων που αναδεικνύουν το πρόβλημα: η δημοκρατία «πεθαίνει», βρίσκεται στο «τέλος», είναι «ασθενής» και άλλα παρόμοια⁷.

Ετσι και στη χώρα μας, η παραδοσιακή αστική δημοκρατία, όπως διαμορφώθηκε μετά την πτώση της δικτατορίας, πρέπει να μεταλλαχθεί, επειδή παρέχει κάποια μέσα αντίστασης στον λαό. Αντικαθίσταται από τη σιδερόφρακτη δημοκρατία η οποία διευκολύνει την κυρίαρχη τάξη να κάμψει κάθε αμφισβήτηση των μέτρων ριζικής αναδιανομής του πλούτου σε βάρος των ασθενέστερων. Η συμβολή της Ν.Δ. είναι ιδιαίτερη καθώς παραδοσιακά, και προς το παρόν, είναι πιο στενά δεμένη με την εγχώρια ολιγαρχία. Έχει κατά συνέπεια τη δυνατότητα να προωθεί με περισσότερη συνέπεια και ορμή τις επιδιώξεις της.

Η αναχαίτιση και η ανατροπή της τάσης προς τη σιδερόφρακτη δημοκρατία, του ζοφερού αυτού άμεσου μέλλοντος, είναι ανάγκη. Αλλά δεν μπορεί να γίνει από τις αντιπολιτευόμενες πολιτικές δυνάμεις που έχουν συμβάλει λίγο ή πολύ στην πορεία αυτή. Αντίθετα, προϋποθέτει ένα εναλλακτικό, ριζοσπαστικό όραμα για τη δημοκρατία αλλά και για τη ριζική αναδιανομή του κοινωνικού πλούτου σε όφελος των φτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων⁸.

● ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. περισσότερα Δ. Καλτσώνης, «Δίκαιο, οικονομική κρίση και δημοκρατία», Αθήνα, εκδ. Τόπος, 2014, σελ. 183 επ.
2. Βλ. Σ. Βλαχόπουλος – Ε. Χατζηβασιλείου, «Διλήμματα της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας», Αθήνα, εκδ. Πατάκη, 2018, σελ. 91, 332.
3. Βλ. Ε. Βενιζέλος, «Μαθήματα Συνταγματικού Δικαίου», Αθήνα-Θεσσαλονίκη, εκδ. Σάκκουλα, 2021, σελ. 516 επ.
4. Βλ. Ε. - Ο. Βουβονίκος, «Δομικά στοιχεία του δημοσιονομικού δικαίου της Ε.Ε. Η τάση εισαγωγής του "χρυσού δημοσιονομικού κανόνα" σε ευρωπαϊκά Συντάγματα», Νομικό Βήμα, τ. 70, 2022, σελ. 1 επ.
5. Βλ. «Εφημερίδα των Συντακτών», 20/4/2023.
6. «Οι λαοί θα ξαναβγούν στους δρόμους» κατά τον P. Boniface, «Η γεωπολιτική του covid-19», Αθήνα, εκδ. Ροπή, 2020, σελ. 185 επ. Βλ. τις ίδιες τις επισημάνσεις της CIA στο Le monde en 2040 vu par la CIA, Editions de Equateurs, 2021, σελ. 191 επ., 200. Βλ. και τις εκτιμήσεις των K. Schwab – T. Malleret, «Η μεγάλη επανεκκίνηση», Αθήνα, εκδ. Λιβάνη, 2021, σελ. 92.
7. Βλ. ενδεικτικά J. Keane, «Σύντομη ιστορία της δημοκρατίας», Αθήνα, εκδ. Μεταίχμιο, 2023, σελ. 13-14.
8. Βλ. ενδεικτικά Γ. Αυδίκος – Δ. Καλτσώνης (επιμ.), «Το Σύνταγμα της Ελεύθερης Ελλάδας», Αθήνα, εκδ. Τόπος, 2022.

Στιγμιότυπα από τη μεταπολιτευτική αφύπνιση των συνδικάτων, έπειτα από επτά χρόνια «γύψου» και διορισμένων διοικήσεων. Η πρώτη απόπειρα «διοικητικού» ελέγχου του συνδικαλιστικού κινήματος από τη Ν.Δ. έγινε σε συμμαχία με τον παραδοσιακό «εργατοπατερισμό» και στο πνεύμα Λάσκαρη, που είχε κηρύξει την... κατάργηση της πάλης των τάξεων

Η Ν.Δ. και το συνδικαλιστικό κίνημα

• Του **Ευθύμη Παπαβλασόπουλου***

Οι σχέσεις των κομμάτων -και κατεξοχήν των αστικών- με την κοινωνία και τις οργανωμένες συλλογικές εκφράσεις της διαμορφώνονται ανάλογα με: α) τη σύνθεση της κοινωνικής συμμαχίας που εκπροσωπούν στην πολιτική σκηνή β) την ιδεολογική και οργανωτική τους παράδοση και γ) τη θέση τους στο πλέγμα εξουσίας.

Ωστόσο εκείνο που τις καθορίζει αποφασιστικά είναι η εκάστοτε στρατηγική κοινωνικής ενσωμάτωσης που εκδιπλώνει το κράτος στο πλαίσιο του μεταβαλλόμενου συσχετισμού κοινωνικών δυνάμεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η στρατηγική αυτή μορφοποιείται σε ένα σύστημα νομικών θεσμών και ιδεολογικο-πολιτικών πρακτικών.

Στη συνάφεια αυτή μπορούμε να διακρίνουμε τρεις διαδοχικές στρατηγικές ενσωμάτωσης που συνυφαίνονται με τις κρίσιμες τομές της μακράς Μεταπολίτευσης.

Η πρώτη αντιστοιχεί στη «στιγμή» της δημοκρατικής μετάβασης (1974-1981) και μεθοδεύει την πειθαρχημένη ένταξη των μαζών στον πολιτικό σύστημα. Πειθαρχημένη σημαίνει καταρχήν περιορισμένη, και πάντως ελεγχόμενη, κυρίως από τους μηχανισμούς του κράτους. Η στρατηγική αυτή στοχεύει στη μείωση της κοινωνικής και πολιτικής έντασης και στην αποκινητοποίηση των μαζών¹. Η δεύτερη αναπτύσσεται την περίοδο εδραίωσης και διεύρυνσης της δημοκρατίας (1982-1995) όπου η κοινωνική ολοκλήρωση μεσολαβείται σχεδόν αποκλειστικά από τα μαζικά κόμματα (κομματική συσσωμάτωση). Τα κόμματα αποικιοποιούν το κοινωνικό πεδίο, εντάσσουν οργανικά τις ομάδες συμφερόντων στην κομματική δομή και τις μετατρέπουν σε «ιμάντες μεταβίβασης» της κομματικής γραμμής. Ωστόσο η εξέλιξη αυτή μεσοπρόθεσμα προλείανει το έδαφος για τη θεσμική τους ωρίμανση και την αναβάθμιση του ρόλου τους στο πολιτικό σύστημα².

Επικουρος καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο Κρήτης

AP PHOTO

Η τρίτη μορφοποιείται την περίοδο 1996-2010 στο πλαίσιο του φιλόδοξου προγράμματος του εκσυγχρονισμού και του εξευρωπαϊσμού το οποίο διαμορφώνει τις θεσμικές και υλικές προϋποθέσεις για τη σχετικά αυτόνομη συμμετοχή των ομάδων συμφερόντων στο σύστημα της διακυβέρνησης μέσω μιας σειράς νεοπαγών θεσμών κοινωνικού διαλόγου. Είναι η στιγμή της θεσμικής τους ενσωμάτωσης³.

Ακολουθώντας αυτόν ακριβώς τον οδικό χάρτη θα επιχειρήσω μια σχηματική παρουσίαση των μεταβαλλόμενων σχέσεων της Ν.Δ. με τις οργανωμένες δυνάμεις του κόσμου της εργασίας, σχέσεις οι οποίες αν και ανθεκτικές σφραγίζονται από εγγενείς αντιφάσεις και διαρκείς εντάσεις.

Η εποχή των «εργατοπατέρων» (1974-1981): Η σύμφυση του κόμματος με το κράτος και η χειραγώγηση του συνδικαλιστικού κινήματος

Η μετάβαση στη Γ' Ελληνική Δημοκρατία ηγεμονεύεται από τη Νέα Δημοκρατία, η οποία συγκροτείται μέσα στο κράτος και πολιτεύεται

ως κόμμα του κράτους⁴. Η πολιτική που εφαρμόσε στον συνδικαλιστικό χώρο χαρακτηρίζεται από δημοκρατικές τομές, όπως η συνταγματική κατοχύρωση των δικαιωμάτων συλλογικής δράσης και η αποκατάσταση των αιρετών διοικήσεων (Ν.Δ. 66/74), που δημιουργούν τις προϋποθέσεις για την οργανωτική ανασυγκρότηση και επιτρέπουν μια περιορισμένη έστω κινητοποίηση των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Εκδημοκρατισμός ωστόσο που νοθεύεται και υπονομεύεται από θεσμικές παρεμβάσεις και πρακτικές χειραγώγησης οι οποίες μεθοδεύονται με: α) τη θέσπιση και εφαρμογή ενός νομοθετικού πλέγματος (Ν. 330/76 και Ν. 643/77) που επιτρέπει τον έλεγχο των συνδικάτων και θέτει δρακόντειους περιορισμούς στην οργάνωση και τις μορφές δράσης τους β) τη διατήρηση και την ένταση της οικονομικής εξάρτησης από το κράτος μέσω της Εργατικής Εστίας γ) τη συστηματική χρήση κατασταλτικών μεθόδων για την αντιμετώπιση των κινητοποιήσεων, κυρίως όμως δ) με την ενίσχυση του «πατερναλιστικού συνδικαλισμού», ο οποίος εμπεδώνει τις κυβερνητικές πολιτικές στο συνδι-

καλιστικό πεδίο⁵.

Ο έλεγχος του συνδικαλιστικού κινήματος διευκολύνεται από το γεγονός ότι σε αντίθεση με πολλές ευρωπαϊκές χώρες, που ακολουθούν την παράδοση του οργανωτικού πλουραλισμού στη βάση ιδεολογικών, θρησκευτικών κ.ά. κριτηρίων, στην Ελλάδα υιοθετήθηκε το ενιαίο οργανωτικό πρότυπο, ενώ οι πολιτικές διαφοροποιήσεις εκφράζονται στο εσωτερικό των οργανώσεων μέσα από τη λειτουργία συνδικαλιστικών παρατάξεων που είναι συνδεδεμένες με αντίστοιχα πολιτικά κόμματα⁶.

Ετσι, ήδη από τα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, τα κόμματα της Αριστεράς διαμορφώνουν ισχυρούς οργανωτικούς δεσμούς με τους εργαζόμενους, συγκροτώντας κλαδικές οργανώσεις και συνδικαλιστικές παρατάξεις.

Αντίθετα, η Ν.Δ., εκθρική σε μορφές μαζικής οργάνωσης και κινητοποίησης, επέλεξε τον έλεγχο των τριτοβάθμιων οργανώσεων (ΓΣΕΕ, ΑΔΕΔΥ) μέσω των μεθοδεύσεων του μακροβιότατου υπουργού Απασχόλησης Κ. Λάσκαρη, ο οποίος ανάμεσα σε πολλές γραφικότητες κήρυξε περαιωμένη και την πάλη των τάξεων.

Ειδικότερα δημιούργησε ελεγχόμενη από το υπουργείο συνδικαλιστική παράταξη, το Δημοκρατικό Εργατικό Κίνημα Ελλάδος (ΔΕΚΕ), που αποτέλεσε τη βάση μιας ευρύτερης συμμαχίας κεντροδεξιών συνδικαλιστών της Ανεξάρτητης Συνδικαλιστικής Δημοκρατικής Συνεργασίας (ΑΣΔΗΣ) με επικεφαλής τα προδικτατορικά συνδικαλιστικά στελέχη Χ. Καρακίτσο και Ν. Παπαγεωργίου. Η ομάδα αυτή διασφάλιζε τον έλεγχο των συσχετισμών στη ΓΣΕΕ διατηρώντας πελατειακά δίκτυα με συνδικαλιστές δευτεροβάθμιων οργανώσεων, εγγράφοντας στη δύναμή της «σωματεία σφραγίδες» και κυρίως αποκλείοντας πολλά μαζικά σωματεία με ριζοσπαστικό προσανατολισμό. Επίσης σημαντική νομιμοποίηση αντλούσε από τη σταθερή υποστήριξη που της παρείχε η Διεθνής Συνομοσπονδία Ελεύθερων Εργατικών Συνδικάτων⁷.

Τέλος, παρά τις ρητορικές εξαγγελίες για κάθαρση του συνδικαλιστικού κινήματος από τα χουντικά κατάλοιπα, ο Ν. 6/75 επέτρεψε την αναβίωση της φατρίας του Φ. Μακρή, η οποία συσπείρωσε τους συνδικαλιστές που συνεργάστηκαν με τη δικτατορία υπό τη σκέπη του Ελεύθερου Δημοκρατικού Εργατικού Κινήματος (ΕΔΕΚ).

Η στρατηγική που επέλεξε η Ν.Δ., παρά τα πρόσκαιρα οφέλη της, σύντομα αποδείχθηκε αλυσιτελής. Αφενός είχε ως αποτέλεσμα τον κατεκρηματισμό των συντηρητικών δυνάμεων στο

συνδικαλιστικό κίνημα αλλά και την ιδιότυπη αυτονόμηση των συνδικαλιστών της ευρύτερης Δεξιάς από τον κομματικό φορέα.

Αφετέρου η επιμονή στον παρωχημένο πατερναλισμό των συνδικαλιστών του Κέντρου και της Δεξιάς σε συνδυασμό με τις κατασταλτικές πρακτικές όχι μόνο δεν αναχαίτισε την κινητοποίηση των εργαζομένων, αλλά κυρίως κατέδειξε την αδυναμία του κράτους να τους ενσωματώσει οργανικά στο υπό (ανα)διαμόρφωση σύστημα κοινωνικής εκπροσώπησης.

Η εποχή της κομματικοποίησης (1982-1995): κομματικός έλεγχος και εσωτερικές εντάσεις

Η κυβερνητική μεταβολή της 18ης Οκτωβρίου του 1981 σηματοδοτεί μια νέα φάση στη σχέση του συνδικαλιστικού κινήματος με το κράτος και τα πολιτικά κόμματα που χαρακτηρίζεται από σπαινύουσες τομές, αντιφάσεις και εντάσεις.

Σε ένα ευνοϊκό, πλέον, για τις κοινωνικές οργανώσεις ιδεολογικοπολιτικό κλίμα οι προγραμματικές δεσμεύσεις του κυρίαρχου την περίοδο αυτή ΠΑΣΟΚ μετουσιώνονται σε εντυπωσιακές αλλά ρηχές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις, που αναβαθμίζουν θεσμικά και συμβολικά τον ρόλο του «τρίτου βάρους» της δημοκρατίας στις παραγωγικές σχέσεις και στο πολιτικό σύστημα. Ενδεικτικά μόνο αναφέρω τη θέσπιση της απλής αναλογικής στις αρχαιρεσίες στα σωματεία, τον νόμο «για τον εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος» (1264/82), ο οποίος διευκόλυνε τη δράση των συνδικαλιστικών οργανώσεων στις επιχειρήσεις και στις συλλογικές διαπραγματεύσεις, την καθιέρωση της συμμετοχής των εργαζομένων στις κοινωνικοποιημένες επιχειρήσεις με τη θεσμοθέτηση οργάνων κοινωνικού ελέγχου (ΑΣΚΕ ΠΕΣΚΕ)⁸. Όλα τα παραπάνω συνδυάζονται, ωστόσο, με πρακτικές του παρελθόντος που επιδιώκουν τον έλεγχο της δράσης των συνδικάτων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, ο περιορισμός του δικαιώματος της απεργίας με το διαβόητο άρ. 4 Ν. 1365/83 και οι περιορισμοί των συλλογικών διαπραγματεύσεων (ΠΝΠ 1985). Παράλληλα εκδηλώνονται σοβαρές παρεμβάσεις στη λειτουργία των συνδικαλιστικών οργανώσεων, όπως η διάδικαστικών αποφάσεων επιχείρηση ελέγχου των διοικήσεων και ο ασφυκτικός εναγκαλισμός τους από τα υπουργεία.

Την ίδια στιγμή, η απώλεια της εξουσίας έπειτα από σχεδόν τριάντα χρόνια αδιατάρακτης κυριαρχίας σε συνδυασμό με την πόλωση του κομματικού ανταγωνισμού εξαναγκάζουν τη Ν.Δ να επα-

να προσδιορίσει ριζικά την κομματική στρατηγική της και την οργανωτική δομή της. Στην ατζέντα του κόμματος εγγράφονται πλέον, ως επείγουσες προτεραιότητες, η οργάνωση και η κινητοποίηση των οπαδών του. Ενα μόλις μήνα μετά την εκλογή του στην ηγεσία ο Ευ. Αβέρωφ προαναγγέλλει τη «νέα δυναμική δομή του κόμματος», καλώντας ταυτόχρονα τα στελέχη «να πάρουν το θέμα [της ανασυγκρότησης] στα χέρια τους»⁹.

Η πύκνωση της περιφερειακής οργάνωσης ενισχύεται από τη στρατηγική της διεξόδου σε επιμέρους κοινωνικούς χώρους, όπου η παρουσία του κόμματος ήταν ελλειμματική. Το σχέδιο της ηγετικής ομάδας περιλαμβάνει ανάμεσα στα άλλα τη συγκρότηση εργατοϋπαλληλικών και αγροτικών οργανώσεων¹⁰.

Είναι χαρακτηριστικό της κομματικοποίησης του συνδικαλιστικού αγώνα ότι για πρώτη φορά, στις αρχαιρεσίες των διαφόρων σωματείων και συλλόγων, η Ν.Δ. δεν στηρίζεται στους παραδοσιακούς και σχετικά αυτόνομους παράγοντες του δεξιού συνδικαλισμού («εργατοπατέρες»), αλλά χρίζει, ως υποψηφίους, εκπροσώπους των «κλαδικών», οι οποίοι σύμφωνα με εκτιμήσεις, «αποτελούν τη φανατισμένη μειοψηφία της κομματικής επιρροής»¹¹. Η στροφή αυτή θα ολοκληρωθεί με την ίδρυση των κομματικών συνδικαλιστικών παρατάξεων ΑΔΗΣΚ (Ανεξάρτητη Δημοκρατική Συνδικαλιστική Κίνηση), δημόσιου και ιδιωτικού τομέα.

Η ΑΔΗΣΚ αποτέλεσε ένα κράμα παραδοσιακού «εργατοπατερικού» συνδικαλισμού και κομματικού ακτιβισμού στους εργασιακούς χώρους. Επικεφαλής της παράταξης του ιδιωτικού τομέα ορίστηκε ο πρώην πρόεδρος της ΓΣΕΕ Χ. Καρακίτσος και του δημόσιου τομέα ο πρώην πρόεδρος της ΑΔΕΔΥ Μ. Παπακώστας. Αυτή η έντονη παρουσία παλαιοσυνδικαλιστικών στελεχών με σχετική αυτονομία από την κομματική ηγεσία και με προσωπική επιρροή στο συνδικαλιστικό κίνημα προκάλούσε συχνά εντάσεις και διαφωνίες ανάμεσα στους επικεφαλής των παρατάξεων, που διεκδικούσαν ανεξαρτησία στις κινήσεις τους, και τον κομματικό μηχανισμό, που προσπαθούσε να επιβάλει τον κομματικό έλεγχο. Παρά τις δυσκολίες όμως και τις αντιφάσεις του εγχειρήματος, η συγκρότηση και η δράση αυτών των παρατάξεων άνοιξε τον δρόμο για την ενοποίηση και την κομματικοποίηση του συντηρητικού συνδικαλισμού.

Η κομματικοποίηση του κοινωνικού πεδίου συστηματοποιείται και εντατικοποιείται μετά την ανάληψη της ηγεσίας από τον Κ. Μητσοτάκη. Η Ν.Δ., βαδίζοντας στα ίχνη του ΠΑΣΟΚ, οχυρώνει τις θέσεις της στα κοινωνικά μέτωπα, ενισχύον-

τας με πόρους και στελεχικό προσωπικό τις φίλιες συνδικαλιστικές παρατάξεις, που ενεργοποιεί ή δημιουργεί.

Πράγματι, μέσα σε μια διετία (1985-1987), οι Ειδικές Κομματικές Οργανώσεις (ΕΚΟ) των μισθωτών και οι συνδικαλιστικές παρατάξεις, που ελέγχονται από τη συντηρητική παράταξη, πολλαπλασιάζουν τα μέλη τους, ολοκληρώνουν τη θεσμική τους συγκρότηση και την οργανωτική τους δικτύωση και εντείνουν την κινητοποίησή τους, πλειοδοτώντας στις παντοειδείς «κοινωνικές» διεκδικήσεις. Η «μυθική» ομοιογένεια, η «αρραγής» ενότητα και η ιδεολογική ηγεμονία του προοδευτικού «λαϊκού μπλοκ» θρυμματίζεται. Τα σωματεία, όπως και οι επιστημονικοί σύλλογοι και οι αγροτικοί συνεταιρισμοί, κατακλύζονται από συντηρητικούς εργάτες, υπάλληλους, επαγγελματίες, αγρότες, που αμφισβητούν την κυριαρχία της Αριστεράς στους «κοινωνικούς αγώνες».

Στους μαζικούς χώρους, τα συνθήματα για «λιγότερο κράτος», «κατοχύρωση της ατομικής ιδιοκτησίας», «φιλελεύθερο όραμα» κ.ο.κ. ανταγωνίζονται τη ρητορική της «αλλαγής», της «κοινωνικοποίησης» και του «σοσιαλιστικού μετασχηματισμού». Η Δεξιά αποδεικνύει ότι μπορεί να είναι εξίσου μαζική και μαχητική και στο πεδίο των κοινωνικών οργανώσεων.

Η τακτική επιλογή της Ν.Δ. να «κομματικοποιήσει» και να κινητοποιήσει τις δυνάμεις της στο κοινωνικό πεδίο αποτυπώνεται ανάγλυφα στην αντιφατική και συγκρουσιακή διαδικασία μορφοποίησης των συνδικαλιστικών της παρατάξεων στον χώρο της μισθωτής εργασίας. Η ίδρυση της ΑΔΗΣΚ (1982) από στελέχη που απομακρύνθηκαν ή εξέπεσαν δικαστικά από τις διοικήσεις των οργανώσεων, αντανάκλασε τη δυσκολία προσαρμογής της συγκεκριμένης αντίληψης στο καινούργιο θεσμικό και πολιτικό τοπίο, που δημιουργούσε η κυβερνητική μεταβολή. Μια αντίληψη αμυντική και φοβική, που υποστήριζε την αποχή των συντηρητικών δυνάμεων από τις τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις και διερευνούσε τις δυνατότητες διάσπασης του συνδικαλιστικού κινήματος και της δημιουργίας «γαλαζίων» ΓΣΕΕ και ΑΔΕΔΥ¹².

Από την άποψη αυτή, η απόφαση του Κ. Μητσοτάκη να «(...) ζητήσει την ενοποίηση των διάσπαρτων δυνάμεων που υπήρχαν στον ευρύτερο ιδεολογικό χώρο [της Ν.Δ.] (...) σε ένα ενιαίο συνδικαλιστικό κίνημα»¹³ σηματοδοτεί μια νέα φάση στη σχέση της Ν.Δ. με τις κοινωνικές οργανώσεις, η οποία θέτει τέλος στον απομονωτισμό και την εσωστρέφεια των παλαιών συνδικαλιστών.

Η παραπάνω επιλογή υλοποιείται με την ίδρυση, το 1985, της ΔΑΚΕ (Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα), η οποία αναγορεύεται σε «(...) μοναδικό εκφραστή των συνδικαλιστικών αρχών της Ν.Δ., όσο και των συνδικαλιστικών της παρατάξεων (...) αλλά και των εργαζόμενων, που αποδέχονται τις ιδεολογικές αρχές της Ν.Δ.»¹⁴. Στην πραγματικότητα, με την κίνηση αυτή, η Ν.Δ. συστηματοποιεί και βελτιστοποιεί την κομματική εκμετάλλευση των κοινωνικών εντάσεων και μετατρέπει τις συνδικαλιστικές της παρατάξεις σε «ιμάντες μεταβίβασης» των θέσεων και της στρατηγικής της στους μαζικούς χώρους.

Είναι φυσικό, λοιπόν, στη συγκεκριμένη συγκυρία να αδιαφορεί για τα περιεχόμενα των ποικίλων διεκδικήσεων, αφού ενδιαφέρεται κυρίως να συντηρήσει το κλίμα δυσaréσκειας έναντι της κυβερνητικής πολιτικής, υποκινώντας, όπου το επιτρέπουν οι συσχετισμοί, κινητοποιήσεις και απεργίες, συγκροτώντας συχνά «ανίερες» συμμαχίες με το ΚΚΕ¹⁵.

Παράλληλα, οι εκλογές στις συνδικαλιστικές οργανώσεις και τα εργατικά και υπαλληλικά σωματεία αποτελούν ένα ακόμη «(...) πεδίο σύγκρουσης και καταμέτρησης των κομματικών δυνάμεων»¹⁶, που αξιοποιείται κατάλληλα για τις ανάγκες της κομματικής προπαγάνδας. Αν κρίνουμε λοιπόν από τις εκλογικές επιδόσεις και την εν γένει δραστηριότητα της ΔΑΚΕ, η επιλογή της Ν.Δ. να συγκροτήσει ενιαίες και κομματικά ελεγχόμενες συνδικαλιστικές παρατάξεις συμβάλλει αποφασιστικά στην ενίσχυση της δυναμικής που έχει αρχίσει να αναπτύσσει μετά το 1985. Πράγματι, η επιρροή της συντηρητικής παράταξης στους διάφορους μαζικούς χώρους (δημόσιοι υπάλληλοι, κοινή ωφέλεια, τράπεζες, εργατικά κέντρα κτλ.) μετά το 1985, εμφανίζει, σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο, μια καθαρή αυξητική τάση, που σε πολλές περιπτώσεις υπερβαίνει το 10%¹⁷.

Αναμφίβολα, η οργανωμένη και συστηματική διείσδυση του κομματικού μηχανισμού στον χώρο όπου αρθρώνονται και προβάλλονται τα ποικίλα κοινωνικά συμφέροντα συνιστά μια σαφή τομή σε σχέση με τις πρακτικές του εργατοπατερισμού, του πελατειακού ελέγχου και της αποκινητοποίησης. Ενέχει, ωστόσο, και μια βαθύτατη ιδεολογικοπολιτική αντίφαση: από τη μια πλευρά, η κομματικοποίηση των συνδικαλιστικών οργανώσεων, που συστηματικά καλλιεργεί η Ν.Δ.

την περίοδο 1985-1989, δημιουργεί μια de facto οργανική σύνδεση. Από την άλλη πλευρά, όμως, το νεοφιλελεύθερης έμπνευσης πρόγραμμά της προωθεί τη διάρρηξη αυτών των δεσμών. Τις συνέπειες αυτής της αντίφασης, που δεν θέλησε ή δεν μπόρεσε να εκτιμήσει η συντηρητική παράταξη την εποχή της αντιπολιτευτικής πλειοδοσίας, θα αναγκαστεί να τις διαχειριστεί, με επώδυνα μάλιστα αποτελέσματα, όταν θα κληθεί να ασκήσει εξουσία.

Ηδη από τις αρχές του 1987, η συνδικαλιστική ηγεσία της Ν.Δ. διαφοροποιείται από τις επιλογές της ηγετικής ομάδας, κατηγορώντας τον Κ. Μητσοτάκη προσωπικά για παραβίαση των ιδεολογικών αρχών του κόμματος¹⁸. Στη συνέχεια η πολιτική της κυβέρνησης Κ. Μητσοτάκη (1990-

1993), σε ζητήματα όπως το μισθολογικό, το ασφαλιστικό και οι αποκρατικοποιήσεις, συνάντησε τη σφοδρή αντίδραση των συνδικαλιστών του κόμματος. Είναι χαρακτηριστικό ότι η ΔΑΚΕ αποχώρησε από το 26ο Συνέδριο της ΓΣΣΕ (Δεκέμβριος 1990), προκειμένου να μη χρεωθεί την υπεράσπιση των κυβερνητικών επιλογών, εκκωρώντας ουσιαστικά τη διοίκησή της στην αντιπολίτευση. Το γεγονός αυτό προκάλεσε έντονες εσωκομματικές τριβές¹⁹. Δεν

θα ήταν υπερβολή αν υποστηρίζαμε ότι το συνδικαλιστικό προσωπικό λειτουργεί ως άτυπη κοινωνική αντιπολίτευση στο εσωτερικό του κόμματος²⁰. Στη συνάφεια αυτή κορυφαία συνδικαλιστικά στελέχη δηλώνουν εμφαντικά ότι «(...) οι εργαζόμενοι, συνταξιούχοι, μικρομεσαίοι και αγρότες αποτελούν την κοινωνική βάση της Ν.Δ.», προειδοποιώντας παράλληλα πως «(...) τα νέα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα αναδεικνύουν [τις συνδικαλιστικές παρατάξεις και τα πολυπληθή μέλη τους] σε αποφασιστικό παράγοντα των εξελίξεων (...) [και ότι οι συνδικαλιστές] είναι αποφασισμένοι να διαμορφώσουν και να στηρίξουν πολιτική πλατφόρμα, που θα αναδεικνύει το κοινωνικό πρόσωπο της Ν.Δ.»²¹.

Η εποχή της θεσμικής ενσωμάτωσης (1996-2010): μεταξύ αυτονομίας και αμοιβαία επωφελούς «συμβίωσης»

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, στον ορίζοντα του ταχύρρυθμου εξευρωπαϊσμού, τα προγράμματα του «εκσυγχρονισμού» και της «επανάδρυσης του κράτους» προωθούν με συνέπεια

ΤΑΤΙΑΝΑ ΜΠΟΛΑΡΗ / EUROKINISSI

ριζικές μεταρρυθμίσεις, οι οποίες τροχοδρομούν το πολιτικό μας σύστημα στις ράγες της νεόκοπης πολυεπίπεδης διακυβέρνησης²². Η λογική της διακυβέρνησης, που επιδιώκει την αναδιοργάνωση της κοινωνικής συναίνεσης σε διαδικαστική πλέον βάση, μεθοδεύει την αυτόνομη ενσωμάτωση της λεγομένης Κοινωνίας Πολιτών και κατεξοχήν των συνδικάτων σε νεοπαγή δίκτυα πολιτικής και σε θεσμούς κοινωνικού διαλόγου²³ που αναβαθμίζουν τη συμμετοχή τους στη διαδικασία διαμόρφωσης και εφαρμογής των δημόσιων πολιτικών χωρίς ωστόσο να ενισχύουν και την ικανότητα επιρροής τους.

Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις (εγ)καλούνται λοιπόν να αφομοιώσουν και να διαχειριστούν μια σειρά από κρίσιμους μετασχηματισμούς που επιβάλει η μεταβολή του ρόλου τους στο πολιτικό μας σύστημα. Στη συνάφεια αυτή: α) Αναπροσανατολίζονται στρατηγικά από τη διαμεσολάβηση των εργατικών συμφερόντων στην παραγωγή τεχνοκρατικά τεκμηριωμένων προτάσεων πολιτικής. β) Αυξάνεται εντυπωσιακά η οικονομική τους δυνατότητα αλλά και η αποκλειστική πλέον εξάρτησή τους από κρατικούς και ευρωπαϊκούς πόρους.

γ) Υποχωρεί η παραταξιακή ένταση, γεγονός που αντανακλάται στις ευρύτατες συγκλίσεις που επιτυγχάνονται στην ανάδειξη των διοικήσεων, αλλά και στην αύξουσα συναίνεση στη διαμόρφωση της στρατηγικής και της ατζέντας δράσης τους. δ) Ενισχύεται η αυτονομία των παρατάξεων από τα κόμματα αναφοράς, η οποία συχνά φτάνει μέχρι το αίτημα της αποπαραταξιοποίησης²⁴.

Οι παραπάνω εξελίξεις εγκαινιάζουν μια νέα φάση στη σχέση της Ν.Δ. με τις συνδικαλιστικές της παρατάξεις, η οποία χαρακτηρίζεται από αμοιβαία αποστασιοποίηση, διαφοροποίηση ρόλων και απομείωση των εντάσεων. Ειδικότερα:

Στο πλαίσιο του καρτελοποιημένου και συναινετικού κομματικού συστήματος, ο ανταγωνισμός για τη νομή της εξουσίας μετατοπίζεται από το κοινωνικό πεδίο στη σφαίρα της επικοινωνίας και του πολιτικού μάρκετινγκ και περιορίζεται χρονικά στη σύντομη προεκλογική περίοδο. Κατά συνέπεια η Ν.Δ. χάνει σταδιακά το ενδιαφέρον της για την οργανωμένη και κομματικά χρωματισμένη παρέμβαση στο συνδικαλιστικό κίνημα, πολλώ δε μάλλον που κατά την ίδια περίοδο οι οργανώσεις των μισθωτών απομαζικοποιούνται, ενώ

μειώνεται δραματικά το κύρος και η επιρροή τους στους εργαζόμενους. Παράλληλα η αναπαραγωγή των συνδικαλιστικών στελεχών εξαρτάται όλο και λιγότερο από την εύνοια της κομματικής ηγεσίας στον βαθμό που αντλούν αυτόνομα σημαντικούς υλικούς και συμβολικούς πόρους από τη συμμετοχή τους στις διοικήσεις των οργανώσεων και κυρίως στους θεσμούς κοινωνικού διαλόγου.

Αυτή η διαφοροποίηση ρόλων και πόρων συμβάλλει στον περιορισμό των τριβών μεταξύ κομματικής και συνδικαλιστικής ηγεσίας, εξέλιξη που διευκολύνει δύο ακόμη παράγοντες. Πρώτον, η στρατηγική τους σύμπτωση στην επίτευξη του «εθνικού στόχου» της συμμετοχής στην ΟΝΕ, τον οποίο υπηρετούν με συνέπεια από διαφορετικές θέσεις. Δεύτερον, η επικράτηση μετά το 1993 της καραμανλικής πτέρυγας, με την οποία συντάσσονταν παραδοσιακά τα περισσότερα και ισχυρότερα συνδικαλιστικά στελέχη, που σηματοδότησε τη σταδιακή μετατόπιση του κόμματος από τον δρεπανηφόρο νεοφιλελευθερισμό στη μετριοπαθή και συμπεριληπτική στρατηγική του «μεσαίου χώρου».

Αυτή η σχετικά μακρά περίοδος της αδιάτακτης συναίνεσης κλείνει βίαια με την εκδήλωση της κρίσης, η οποία προκαλεί ρωγμές σε όλες τις κρίσιμες αρθρώσεις του πολιτικού συστήματος: αποδιοργανώνει τον συγκλίνοντα δικομματισμό, απαξιώνει τους θεσμούς κοινωνικού διαλόγου και διαταράσσει τη συναίνεση μεταξύ των κοινωνικών εταίρων αλλά και στο εσωτερικό των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Όσον αφορά τη Ν.Δ., δευτερογενής συνέπεια της κρίσης ήταν και η επανεμφάνιση των εντάσεων στη σχέση των παραταξιακών συνδικαλιστών και της κομματικής ηγεσίας η οποία, παρά τις αρχικές ρητορικές καταγγελίες, ανάλαβε να εφαρμόσει με ιδιαίτερο ζήλο τις πολιτικές των μνημονίων.

● ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. Μ. Σπουρδαλάκης - Ευθ. Παπαβλασόπουλος, «Κόμματα, ομάδες συμφερόντων και οι μετασχηματισμοί στο σύστημα εκπροσώπησης. Πέρα από τις θεωρίες της κρίσης», στο Ξ. Ι. Κοντιάδης - Χ. Θ. Ανθόπουλος (επιμ.), Κρίση του Ελληνικού Πολιτικού Συστήματος, Αθήνα, 2008, Παπαζήσης, σελ. 298.
2. Βλ. Μ. Σπουρδαλάκης - Ευθ. Παπαβλασόπουλος ό.π. σελ. 303.
3. Βλ. Μ. Σπουρδαλάκης - Ευθ. Παπαβλασόπουλος ό.π. σελ. 308-309.
4. Ευθ. Παπαβλασόπουλος, (2018) «Οι μεταμορφώσεις της ελληνικής (Κεντρο)δεξιάς στην "εποχή των ραγδαίων αλλαγών" στο Μ. Αγγελίδης - Μ. Σπουρδαλάκης (επιμ.) Πρακτικά συνεδρίου «Κοινωνική και πολιτική εκπροσώπηση. Προκλήσεις και προοπτικές στη Δημοκρατία τον 21ο αιώνα»,

Αθήνα, 2018, Τομέας Εκδόσεων του Ιδρύματος της Βουλής σελ. 264-265.

5. Βλ. Μ. Σπουρδαλάκης - Ευθ. Παπαβλασόπουλος ό.π. σελ. 300-301.
6. Βλ. Γ. Κουζής, Τα χαρακτηριστικά του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος. Αποκλίσεις και συγκλίσεις με τον ευρωπαϊκό χώρο, Αθήνα, 2007, Gutenberg, σελ. 201-202.
7. Γ. Φ. Κουκουλές, «Αναδρομή σ' ένα αμφιλεγόμενο παρελθόν» σε Κ. Κασσιμάτη (επιμ.), Το Ελληνικό Συνδικαλιστικό Κίνημα στο Τέλος του 20ού Αιώνα, Αθήνα, 1997, Gutenberg, σελ. 62-65.
8. Βλ. αντί άλλων Γ. Κραβαρίτου - Μανιτάκη, Η συμμετοχή των εργαζομένων στις ελληνικές επιχειρήσεις, Θεσσαλονίκη, 1986, Σάκκουλας, σελ. 95 επ.
9. Το Βήμα, 13.01.1982.
10. Ηδη από τον Δεκέμβριο του 1981, ο Ευάγγ. Αβέρωφ κάνει λόγο για την ανάγκη δημιουργίας ελεύθερων εργατικών συνδικάτων, οργανωμένων κατά το γαλλικό πρότυπο. Βλ. Το Βήμα, 19.12.1981.
11. Μ. Δημητρίου, «Στρατηλάτης χωρίς στρατηγική», Αντί, τχ. 260, 1984 σελ. 11.
12. Οι πληροφορίες σχετικά με τις ζυμώσεις και τις διαφορετικές απόψεις που διατυπώθηκαν για τη συνδικαλιστική εκπροσώπηση της Ν.Δ. αντλήθηκαν από τη συνέντευξη με τον πρ. πρόεδρο της ΔΑΚΕ Δημόσιου Τομέα, Κ. Κόλια.
13. Από την ομιλία του Κ. Μητσοτάκη στο Α' Συνέδριο της ΔΑΚΕ Δημόσιου Τομέα (1987).
14. Από την εισήγηση του Δ. Μπεχράκη (γραμματέα Συνδικαλιστικού της Ν.Δ.) σε συγκέντρωση συνδικαλιστικών στελεχών στο «Κάραβελ» (17.05.1987), Συνδικαλιστικές Καταγραφές, 01-15.05.1987.
15. Για το συγκρουσιακό κλίμα στο συνδικαλιστικό κίνημα, μετά το 1985, καθώς και για τη «συμβολή» της ΔΑΚΕ στην ένταση των κινητοποιήσεων, βλ. Γ. Βούλγαρης, Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, 1974-1990, Αθήνα, 2001, Θέμelio σελ. 297-301.
16. Γ. Βούλγαρης, ό.π. σελ. 197.
17. Για τη μεταβολή της εκλογικής επιρροής της Ν.Δ. στους διάφορους κοινωνικούς χώρους, βλ. Χ. Βερναρδάκης - Γ. Μαυρή, «Πάλι των τάξεων και πολιτικά κόμματα», Θέσεις, τχ. 22, 1988 σελ. 61.
18. Βλ. Τα Νέα, 24.01.1987.
19. Βλ. σχετικά Δ. Σεϊτανίδης, Τα αίτια της χρόνιας κρίσης της ελληνικής Κεντροδεξιάς, Αθήνα, 1997, Παπαζήσης, σελ. 272-273 και 348-349.
20. Γ. Κουζής, ό.π. σελ. 201.
21. Δηλώσεις του αναπληρωτή προέδρου της ΓΣΕΕ, Γ. Μανώλη, ενόψει του Δ' Συνεδρίου της Ν.Δ., Ελευθεροτυπία, 07.12.1996.
22. Βλ. Β. Αρανίτου, Ευθ. Παπαβλασόπουλος, Μ. Σπουρδαλάκης, «Από την πολυεπίπεδη διακυβέρνηση(...)στο Μνημόνιο: Το «χρονικό» μιας προαναγγελθείσας κρίσης» σε Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχ. 134-135, ειδικό τεύχος η Ελλάδα σε κρίση, Α' - Β' 2011.
23. Για μια καταγραφή των θεσμών κοινωνικού διαλόγου βλ. Β. Αρανίτου, «Η ενίσχυση της εκπροσώπησης των εργοδοτικών οργανώσεων και ο κοινωνικός διάλογος στην Ελλάδα» σε Κοινωνική αλλαγή στη σύγχρονη Ελλάδα (1980-2001), Αθήνα, 2004, Ιδρυμα Σάκη Καράγιωργα σελ. 259 επ. και Γ. Κουζή ό.π. σελ. 231 - 234.
24. Βλ. Μ. Σπουρδαλάκης - Ευθ. Παπαβλασόπουλος ό.π. σελ. 308 επ.

ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ
50
ΧΡΟΝΙΑ

Η ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ
ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ